

Van mens tot mens

De 'soevereinen-beweging' in Nederland

Linda de Veen

Merel van Rees-van Bekkum

Hans Moors

EMMA

Van mens tot mens

Van mens tot mens

De 'soevereinen-beweging' in Nederland

Linda de Veen

Merel van Rees-van Bakkum

Hans Moors

In opdracht van het programma Politie & Wetenschap

EMMA

Meer informatie over deze en andere uitgaven kunt u verkrijgen bij:

Lefebvre Sdu Klantenservice
telefoon: 070 - 378 98 80
website: www.sdu.nl/service

Omslagfoto: Patrick van den Heuvel
Vormgeving omslag: Imago Mediabuilders, Amersfoort

ISBN: 9789012411585

© Lefebvre Sdu B.V., Den Haag, 2026

Alle rechten voorbehouden. Behalve de door de Auteurswet gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervaelvoudigd (waaronder begrepen het opslaan in een geautomatiseerd gegevensbestand) en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De bij toepassing van art. 16h tot en met 16m Auteurswet wettelijk verschuldigde vergoedingen wegens kopiëren dienen te worden voldaan aan de Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken op grond van art. 16 Auteurswet dient men zich te wenden tot de Stichting UvO (www.stichting-uv.nl). Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave ten behoeve van commerciële doeleinden dient men zich te wenden tot de uitgever.

Vanwege de aard van de uitgave gaat Lefebvre Sdu uit van een zakelijke overeenkomst; deze overeenkomst valt onder het algemene verbintenissenrecht. Uw persoonlijke gegevens worden door ons zorgvuldig behandeld en beveiligd. Wij verwerken uw gegevens voor de uitvoering van de (abonnements)overeenkomst en om u op uw vakgebied van informatie te voorzien over gelijksoortige producten en diensten van Lefebvre Sdu. Voor het toesturen van informatie over (nieuwe) producten en diensten gebruiken wij uw e-mailadres alleen als u daarvoor toestemming heeft gegeven. Uw toestemming kunt u altijd intrekken door gebruik te maken van de afmeldlink in het toegezonden e-mailbericht. Als u in het geheel geen informatie wenst te ontvangen over producten en/of diensten, dan kunt u dit laten weten aan Lefebvre Sdu Klantenservice door het contactformulier in te vullen op www.sdu.nl/service. Abonnementen gelden voor minimaal één jaar en hebben een opzegtermijn van twee maanden. Onze uitgaven zijn ook verkrijgbaar via de boekhandel. Voor informatie over onze leveringsvoorwaarden kunt u terecht op www.sdu.nl/service.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, kan voor de afwezigheid van eventuele (druk)fouten en onvolledigheden niet worden ingestaan en aanvaarden auteur(s), redacteur(en) en uitgever deswege geen aansprakelijkheid voor de gevolgen van eventueel voorkomende fouten en onvolledigheden.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system of any nature, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

While every effort has been made to ensure the reliability of the information presented in this publication, Lefebvre Sdu B.V. neither guarantees the accuracy of the data contained herein nor accepts responsibility for errors or omissions or their consequences.

Inhoudsopgave

Samenvatting / 9

Summary / 13

- 1 Inleiding / 17**
 - 1.1 Waarom dit onderzoek? / 17
 - 1.2 Doel- en vraagstelling / 19
 - 1.3 Werkwijze en verantwoording / 20
 - 1.4 Definities / 22
 - 1.5 Opdrachtgever, financiering en begeleidingscommissie / 23
 - 1.6 Opmerking vooraf / 23
 - 1.7 Leeswijzer / 24

DEEL I HET SOEVEREINE, AUTONOME EN VRIJE MENS- GEDACHTEGOED

- 2 Soverein gedachtegoed in Nederland en daarbuiten / 27**
 - 2.1 Kern van het gedachtegoed in Nederland / 27
 - 2.1.1 Verschil tussen mens en persoon / 27
 - 2.1.2 De BV Nederland / 28
 - 2.1.3 De geboortetrust / 29
 - 2.1.4 Staat van wetteloosheid / 30
 - 2.1.5 Alternatief legitiem recht / 31
 - 2.2 Uitingsvormen / 31
 - 2.2.1 Pseudo-juridische documenten maken en versturen / 31
 - 2.2.2 Identificatie weigeren, rijden zonder geldig rijbewijs / 33
 - 2.2.3 Eigen rechtspraak organiseren / 33
 - 2.2.4 Geen belastingen, boetes en verzekeringspremies meer willen betalen / 34
 - 2.2.5 Kinderen niet aangeven bij de geboorte; kinderen thuis onderwijzen / 34
 - 2.2.6 Oprichten van eigen ambassade, staat, gemeenschap of volk / 35
 - 2.2.7 Interactie met overheidsinstanties mijden of weigeren (inclusief hulp) / 37
 - 2.2.8 Zelfvoorzienend willen leven, voorbereiden op een eindtijd of (burger) oorlog / 38
 - 2.3 Herkomst van het soevereine gedachtegoed / 38

- 2.3.1 Wortels in de Verenigde Staten / 38
- 2.3.2 Verspreiding naar andere landen / 40
- 2.3.3 Ontwikkeling van het gedachtegoed in Nederland / 42

3 De soevereine ‘beweging’ / 45

- 3.1 Diffuus en heterogeen / 45
- 3.2 Aantallen en opmaak / 47
- 3.2.1 Aantallen in vergelijking met andere landen / 49
- 3.3 Aantrekkingskracht / 50
- 3.4 Alles overziend / 53

DEEL II SOEVEREINE, AUTONOME EN VRIJE MENSEN ZELF AAN HET WOORD

4 Diepte-interviews / 57

- 4.1 Korte toelichting op methode / 57
- 4.2 Over de respondenten / 58
- 4.3 Interpretatie van het gedachtegoed / 58
- 4.3.1 Identificatie als soeverein, autonoom, vrij mens / 59
- 4.3.2 Verschil mens en (natuurlijk) persoon / 60
- 4.3.3 Belang van de geboorteaangifte / 61
- 4.3.4 Gemene delers / 63
- 4.4 Uitingen vanuit het gedachtegoed / 64
- 4.4.1 Aankaarten van onrecht en positie als mens / 64
- 4.4.2 Focus op eigen veiligheid en die van naasten / 70
- 4.5 Ontwikkeling richting het soevereine gedachtegoed / 71
- 4.5.1 Startpunt van een zoektocht / 71
- 4.5.2 Van wantrouwen en twijfel naar soeverein gedachtegoed / 75
- 4.5.3 Overige factoren in de ontwikkeling naar soeverein gedachtegoed / 76
- 4.6 Toekomstbeeld / 79
- 4.6.1 Beeld van de ideale samenleving / 79
- 4.6.2 Haalbaarheid van de beoogde ideale samenleving / 81
- 4.7 Organisatie en netwerken / 85
- 4.7.1 Een soevereine beweging? / 87
- 4.7.2 En online dan? / 88
- 4.8 Alles overziend / 92
- 4.8.1 Diversiteit én groepsgedrag / 92
- 4.8.2 Invloed van wereldbeeld en persoonlijke factoren / 92
- 4.8.3 Gemeenschapsgevoel, erkenning en plezier / 94
- 4.8.4 Maatschappelijke ontwikkelingen en individualisering / 95

DEEL III OMGANG TUSSEN SOEVEREINE, AUTONOME EN VRIJE MENSEN EN OVERHEIDSPROFESSIONALS

- 5 Interactie: hoe dan? / 99**
 - 5.1 Omgang zoals door soevereine mensen ervaren / 99
 - 5.1.1 Het systeem beknot en drukt dingen door / 100
 - 5.1.2 Het systeem handelt niet correct en is niet transparant / 101
 - 5.1.3 Het systeem beschermt kwetsbaren niet / 103
 - 5.2 Omgang zoals door overheidsprofessionals ervaren / 104
 - 5.3 Kan de omgang beter? Hoe dan? / 107
 - 5.3.1 Opvattingen vanuit de doelgroep / 107
 - 5.3.2 Wensen vanuit professionals / 110
 - 5.4 Alles overziend / 113

- 6 Conclusies / 115**
 - 6.1 Beeld van soevereine mensen en soeverein gedachtegoed in Nederland / 115
 - 6.2 Omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheden en overheidsinstanties / 120

- 7 Lessen en reflectie / 121**
 - 7.1 Lessen uit dit onderzoek / 121
 - 7.1.1 Soevereine mensen zijn niet afgehaakt / 121
 - 7.1.2 Breder kijken dan veiligheid is van belang / 122
 - 7.1.3 Omgang vraagt een relationele en mensgerichte benadering / 123
 - 7.2 Reflectie op het onderzoek / 125

Dankwoord / 129

Geraadpleegde bronnen / 131

BIJLAGEN

Bijlage 1 Uitgebreide verantwoording van werkwijze en methode(n) / 149

Bijlage 2 Samenstelling begeleidingscommissie / 161

Uitgaven in de reeks Politiewetenschap / 163

Samenvatting

De afgelopen jaren is er in Nederland steeds meer aandacht voor ‘sovereinen’. Hiermee worden over het algemeen mensen bedoeld die vinden dat de huidige wetgeving niet of slechts deels op hen van toepassing is en die een verlangen hebben om zich los te maken van het huidige systeem. Er zijn nog veel vragen over hoe het soevereine gedachtegoed er in Nederland uitziet. Het ontbreekt in bestaande analyses en studies veelal aan het perspectief van de doelgroep zelf: er wordt over hen gepraat, maar niet met hen.

Dit onderzoek beoogt het soevereine, autonome en vrije mens-gedachtegoed en de mensen die dit aanhangen beter te begrijpen door hen zelf te laten vertellen over hoe zij zichzelf en hun gedachtegoed omschrijven, hoe zij naar andere ‘sovereinen’ kijken en waarom zij kiezen voor deze manier van leven. Daarnaast beoogt dit onderzoek bij te dragen aan een goede omgang tussen soevereine mensen en de overheden en uitvoeringsinstanties waarmee zij – vrijwillig of niet – in contact komen.

Dit onderzoek is gebaseerd op de uitkomsten van literatuuronderzoek, online analyse, media-analyse en interviews met zowel soevereine mensen als met professionals die met soevereine mensen te maken hebben (gehad). De soevereine mensen die zijn geïnterviewd, hebben er zelf voor gekozen om hun medewerking aan het onderzoek te verlenen. Anderen kozen er om verschillende redenen voor om dat niet te doen. Hierdoor blijven bepaalde stromingen binnen de ‘soevereine beweging’ en het soevereine gedachtegoed vermoedelijk onderbelicht. Het onderzoek is geïnitieerd en uitgevoerd door EMMA en gefinancierd door het programma Politie & Wetenschap.

Het soevereine gedachtegoed en de soevereine ‘beweging’

Dit onderzoek laat zien dat het soevereine gedachtegoed zich moeilijk laat afbakenen. Het is diffuus, persoonsgebonden en constant in ontwikkeling. Er zijn verschillende losse ‘gemeenschappen’ onder verschillende noemers – soevereinen, autonomen, vrije mensen – die uiteenlopende accenten leggen. Er bestaat tussen soevereine mensen discussie over welke variant van het gedachtegoed de ‘juiste’ is. Wel delen zij een fundamentele kritiek op de legitimiteit en handelwijzen van de overheid. Ook zijn er enkele vaak terugkerende elementen in het gedachtegoed te onderkennen, zoals het verschil tussen mens en persoon, dat de Nederlandse staat in werkelijkheid een bedrijf is, dat wordt gefraudeerd met de geboorteakte en het bestaan van een geboortetrust. Daar komt bij dat er alternatief legitiem recht zou zijn dat volgens soevereine mensen eigenlijk zou (moeten) gelden. De vrijheid om zelfstandig beslissingen te nemen en te handelen, zonder externe dwang en zonder anderen te benadelen, staat centraal. Soverei-

ne mensen geven op verschillende manieren uiting aan hun gedachtegoed, waaronder (maar niet uitsluitend) door het opstellen en sturen van pseudo-juridische documenten, (deels) geen belastingen en boetes willen betalen, het mijden van zorg en onderwijs, en het oprichten van eigen 'staten' en gemeenschappen.

De kerngedachten en uitingen die in Nederland zichtbaar zijn, overlappen (grotendeels) met die in de Verenigde Staten en andere landen. De verschillende landen kennen hun eigen 'varianten' van bepaalde kernelementen, aangepast aan de lokale context. In omvang betreft het zowel in Nederland als daarbuiten een kleine groep in verhouding tot de totale bevolking. Hiervan is een klein deel (mogelijk) gewelddadig. De afgelopen jaren is een aantal voorbeelden bekend geworden van gezagsdragers die ernstig zijn bedreigd. De impact hiervan mag niet worden onderschat.

Hoewel de coronapandemie het gedachtegoed in Nederland een nieuwe impuls lijkt te hebben gegeven, gaat het niet om een nieuw fenomeen. Van een strak georganiseerde beweging lijkt in Nederland nauwelijks sprake te zijn. Eerder zijn het losse groepjes, met soms een sterke lokale oriëntatie, waarbij mensen gemakkelijk kunnen aan- of afhaken. Ook zijn er mensen die er bewust voor kiezen geen onderdeel (meer) uit te maken van netwerken, organisaties of verenigingen van soevereine mensen. Mensen vinden elkaar online, maar uit dit onderzoek blijkt dat ook fysieke bijeenkomsten een belangrijke rol spelen.

Zowel online als offline is te zien dat er vermenging is met andere vormen van systeemkritiek en met complottheorieën. Het soevereine gedachtegoed staat dan ook niet op zichzelf, maar gaat vaak gepaard met een breed wantrouwen richting de staat, de overheid, het gezag en daaraan verbonden instanties. Deze studie wijst erop dat het handelen van soevereine mensen beter te begrijpen is vanuit hun beleving dat er sprake is van een (of meer) kwaadardige of illegitieme machthebber(s). Hierdoor willen mensen zich afkeren van het systeem (en gaan zij op zoek naar alternatieven). Tegelijkertijd willen mensen het onrecht dat zij zien aankaarten. Het overtreden van geldende wetten regelgeving wordt door soevereine mensen zelf ook niet altijd als zodanig gezien, omdat hun interpretatie van wat geldige wetgeving is (of zou moeten zijn) afwijkt van wat als norm is gesteld.

Ontwikkeling richting gedachtegoed en aantrekkingskracht

Uit dit onderzoek blijkt dat de ontwikkeling richting het soevereine gedachtegoed niet eenduidig verloopt. Hoe soevereine mensen zich uiten, lijkt een vertaling van onmacht en teleurstelling over wat er fout gaat in de wereld, maar waar de overheid, de staat of het gezag niets of niet genoeg tegen doet. Er bestaat een zeker idealisme onder soevereine mensen, waarbij het soevereine gedachtegoed handvatten en zingeving biedt. Voor sommige mensen lijkt het 'soverein zijn' bovendien een (vereenvoudigde) verklaring te bieden voor het onrecht dat hun (of de wereld) is aangedaan. Persoonlijke factoren en grieven spelen veelvuldig een belangrijke rol. Het gaat zowel om mensen die zich niet gehoord en gezien voelen en daarin een uitvlucht lijken te zoeken, als om mensen die diep en lang hebben nagedacht over wat vrijheid voor hen betekent en voor wie dit een manier van leven is geworden. Wat het soevereine gedachtegoed aantreкке-

lijk maakt, is de belofte van grote vrijheid om zelf te beslissen over je leven, met zo min mogelijk door anderen opgelegde beperkingen. Het gevoel bestaat dat de mens beknot wordt door het systeem. Er zijn ook aanwijzingen dat sommige mensen het soevereine gedachtegoed zien als een uitweg voor al bestaande problemen, of hier juist een verdienmodel van hebben gemaakt. Van de soevereine mensen die in dit onderzoek zijn gesproken, verdiept een deel zich al langere tijd in de materie en draagt dit ook actief uit, terwijl anderen zich hier veel minder in hebben verdiept. Voor hen lijkt het gedachtegoed om andere redenen interessant, zoals het onderdeel uitmaken van een gemeenschap.

Omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheden en overheidsinstanties

De soevereine mensen in dit onderzoek hebben vrijwel allemaal nare ervaringen in de omgang met instanties. Zij verlangen erkenning en pleiten voor integere instanties die verantwoordelijkheid nemen en mensen beschermen tegen machtsmisbruik. Maar ze zijn sceptisch over de intentie van dit contact, en de haalbaarheid en het nut van betere 'omgang' zolang het systeem niet fundamenteel verandert. Professionals zien mensen met heel verschillende achtergronden, motivaties, houdingen en uitingen. Zij maken zich met name zorgen over de gevolgen voor kinderen en over doxing, mogelijke escalatie en geweldsbereidheid. Zij wijzen op het belang van eenduidig beleid, (landelijke) coördinatie en kennisdeling, en pleiten voor weerbaarheidstrainingen en betere informatievoorziening. Zij benadrukken dat contact en dialoog het uitgangspunt moeten zijn.

Conclusie en lessen

Dit onderzoek laat zien dat er binnen het soevereine gedachtegoed en onder zijn aanhangers in Nederland sprake is van veel diversiteit en nuanceverschillen. Het wantrouwen, de boosheid en de bezorgdheid kunnen worden begrepen als een vorm van systeemkritiek. Wanneer mensen het gevoel hebben niet gezien of niet gehoord te worden, en tegelijkertijd steeds meer zelf moeten regelen, gaan zij op zoek naar alternatieven. Voor sommige mensen biedt het soevereine gedachtegoed daarvoor een kader. Hoewel soevereine mensen verhard kunnen lijken, laat deze studie zien dat hun maatschappelijke betrokkenheid niet onderschat moet worden.

Het bezien van de doelgroep als louter een veiligheidsprobleem is problematisch. Een benadering die overtuiging en dreiging gelijkstelt, werkt stigmatiserend, ondermijnt de mogelijkheid tot gesprek en kan de doelgroep verder 'wegduwen'. De achterliggende vragen die steeds moeten worden gesteld, zijn hoe erg het is dat mensen zich willen afkeren van het systeem en voor wie datgene wat zij denken of doen bedreigend is. Omdat soevereine mensen sterk hechten aan het maken van eigen keuzes en autonomie, lijkt het kansrijk om ze, waar mogelijk, regie te geven. Dat kan ook door vast te houden aan wat er moet gebeuren, maar wel door ze inspraak te geven in de manier waarop.

De omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheden en overheidsinstanties vraagt steeds opnieuw om het vinden van een balans tussen ruimte geven aan individuele vrijheid en, waar dat nodig is, zorgvuldig begrenzen. Dat is een enorme opgave voor professionals. Zij kunnen niet altijd voorzien in dat wat soevereine mensen wensen en daar is vanuit de doelgroep niet altijd begrip voor. Wanneer professionals moeten begrenzen, lijkt transparantie een sleutelbegrip – niet alleen over het *wat* maar vooral ook over het *waarom*. Soevereine mensen voelen heel goed aan dat er veel aandacht voor hen is en er zorgen over hen bestaan. Ontkennen dat dit zo is, zal het wantrouwen dat al zo leeft bij deze doelgroep alleen maar versterken. Dit onderzoek laat ook zien hoe belangrijk het is om persoonlijke ervaringen en grieven serieus te nemen en in brede context te bezien. Een relationele, niet-oordelende en mensgerichte benadering is daarbij van belang. Dit vraagt om training en ondersteuning, maar ook om keuzes op organisatieniveau over wie zich het beste leent voor het contact. Effectieve omgangsvormen vragen om een bepaalde mate van professionele discretie, reflectie en ruimte voor relationele afwegingen.

De meest fundamentele vraag die dit onderzoek oproept is misschien niet hoe politie, justitie, overheden en overheidsinstanties met soevereine mensen (moeten) omgaan, maar hoe een democratische rechtsstaat zich verhoudt tot inwoners die de legitimiteit ervan ontkennen. Zowel een reflex van juridisering als relativering schiet tekort. Instituties moeten zich niet laten leiden door wantrouwen, maar dat wantrouwen zien als een kans voor zelfreflectie en dialoog. Luisteren betekent niet instemmen. Begrenzen betekent niet uitsluiten. Juist in het spanningsveld tussen erkenning en normstelling wordt democratische legitimiteit zichtbaar.

Summary

In recent years, individuals who are in English commonly referred to as ‘sovereign citizens’ have drawn attention in the Netherlands, from both government officials and academics alike. Sovereign citizens are generally understood to be people who believe that the government is illegitimate, that current legislation does not, or only partially, apply to them, and who express a desire to detach themselves from existing governmental and sometimes institutional structures. Despite increasing interest in the topic, a lot remains unclear about the ideas and beliefs of sovereign citizens in the Netherlands. Existing analyses and studies typically lack the – emic – perspective of the individuals concerned.

This study aims to develop a more nuanced understanding of Dutch sovereign citizens and their beliefs, experiences, and practices. It does so by interviewing sovereign citizens and allowing them to articulate in their own words how they define themselves, what their views are, and what motivates them to adopt this way of life. A further objective is to contribute to more constructive interactions between sovereign citizens and government officials, law enforcement officers and others who are representatives of institutions that sovereign citizens might consider illegitimate but with whom they – whether voluntarily or not – will continue to interact.

This study draws from a literature review and document analysis as well as an analysis of websites, Telegram and media. For the main part, however, this study draws on interviews with twelve Dutch sovereign citizens, and, to a lesser extent, on interviews with officials who interact (or have interacted) with sovereign citizens as part of their job. The sovereign citizens who were interviewed chose to cooperate with the study. Others opted not to do so for various reasons. Consequently, certain currents within the ‘sovereign movement’ and the sovereign ideas, beliefs and practices likely remain under-examined. This study was financed by *Politie & Wetenschap* (in English: Police & Science), which is an independent programme that is part of the Dutch Police Academy. *Politie & Wetenschap* commissions scientific research undertaken by universities and other institutions.

The ideas, beliefs and practices of sovereign citizens and the sovcit-‘movement’ in The Netherlands

This study demonstrates that it is difficult to clearly delineate what the ideas and beliefs of Dutch sovereign citizens entail. This differs per person and is continuously developing. It is not so much a movement as it is a collection of various loosely connected ‘communities’ that operate under different labels, each emphasizing different aspects of

the sovereign citizen ideology. There is ongoing discussion amongst sovereign citizens about what the 'correct' interpretation is of certain key elements. Nonetheless, they all strongly critique and question the legitimacy and practices of the Dutch state and its institutions. Some key elements within their belief system are the strawman duality, the idea that the Dutch state is in fact a corporation, and that the government is trying to enslave its people through fraud with birth certificates. Additionally, many Dutch sovereign citizens claim that there is alternative legislation, which they believe should (or does) apply, like natural law, maritime law or common law. Central to their worldview is the freedom of the individual to make independent decisions and act accordingly, without external coercion.

This study shows that Dutch sovereign citizens express their beliefs in a variety of ways, including (but not limited to) drafting and sending pseudo-legal documents, refusing (in whole or in part) to pay taxes and fines, avoiding the use of regular healthcare and education systems, and establishing their own alternative ways of living through their own 'free states' and communities. Their core ideas and ways of expression overlap with what is known about sovereign citizens in other countries, such as the United States, Canada and Germany. However, certain details and interpretations differ, mainly to make them compliant within the Dutch legal and historical context. Sovereign citizens constitute only a very small part of the Dutch population, within which a subset is willing to commit crimes and an even smaller subset is (potentially) willing to use violence against authorities or to further a cause. In recent years, several cases have come to light involving serious and violent threats against public officials. The impact of this should not be underestimated.

Although the COVID-19 pandemic appears to have given the sovereign citizen's ideology a boost and increased the number of adherents, the phenomenon itself is not new in the Netherlands and has existed for much longer. There is little evidence, however, to support the existence of a tightly organized movement. Rather, the Dutch 'movement' consists of individuals and groups who are loosely tied together, some of which have a strong local orientation. It is easy to join or to leave these groups, and some people deliberately choose not to be (or no longer be) affiliated with any form of organisation. This study indicates that while it is easy to connect online, physical gatherings continue to play an important role too.

The beliefs of Dutch sovereign citizens merge with other forms of critique on institutions and conspiracy theories. Their beliefs are set in an arena of broad distrust towards the authorities. This study suggests that the actions of sovereign citizens are best understood through their conviction that evil or illegitimate actors are in power. This fuels their desire to disengage from the system and seek alternatives, while simultaneously fuels their desire to expose this great wrongdoing. When this results in criminal behaviour, they do not always perceive this as such, as their interpretation of the laws they should abide by tends to differ.

Development of ideas and attractiveness

This study demonstrates that sovereign citizens do not follow a set trajectory in the development of their ideas and beliefs. The ways in which sovereign citizens express themselves reflects the powerlessness and disappointment they feel concerning major issues in the world. According to them, the authorities fail to address these issues adequately. Sovereign citizens are idealists in a way, and their ways of thinking provide both the tools to stand up against injustice, and to develop a sense of being meaningful. For some people, their beliefs also appear to offer a (simplified) explanation for the injustices they believe have been inflicted upon them personally. Many of the sovereign citizens we spoke in this study have had bad experiences in their interactions with authorities. Grievances thus play an important part in the explanation of what attracts people to the sovereign citizen's ideology. Some people feel unheard and unseen, and for them being a sovereign citizen provides an outlet for their disappointment and anger. There are also people who have deeply and extensively reflected on what freedom means to them, and for whom this ideology has become a way of life. The appeal of the ideology also lies in its promise of extensive personal freedom – the ability to determine one's own life with as few externally imposed constraints as possible – as opposed to being restricted by 'the system'.

Some of the sovereign citizens that were interviewed for this study have deeply familiarized themselves with the ideas and philosophy behind the sovereign citizen's ideology. They also actively promote their understanding of these ideas. Others, however, seem not nearly as invested in understanding the (often complex) sovereign ideas and beliefs. For the latter group, being a sovereign citizen seems to be compelling for other reasons, such as the desire to be part of a community. Interviewees also pointed out that for some people becoming a sovereign citizen seems interesting mainly because it seems a way out of pre-existing problems. On the other hand, there are indications that there are people for whom sharing their ideas and 'strategies' have turned into a business model.

Interaction between sovereign citizens and government officials, law enforcement officers and other representatives of institutions

Many of the sovereign citizens we spoke in this study have had negative experiences in their interactions with authorities. Their experiences seemed to fuel their demand for institutions and officials that act with integrity, take responsibility, and protect people from abuses of power. They are not convinced, however, that the representatives in power are willing and able to do so, and that interactions can truly improve as long as the system itself does not change fundamentally.

Professionals that were asked about their encounters with sovereign citizens recognize that they have highly diverse backgrounds, motivations, attitudes, and behaviour. Their primary concerns are with children who are raised within the ideology, and criminal behaviour such as doxxing, intimidation, and, potentially, violence. They emphasize the importance of coherent policies on how to interact with this group, (national) coordination on the topic, and the benefits of sharing knowledge amongst organisati-

ons. They also point out the importance of receiving information and training. The starting point, many of them agreed, should be to get in contact and get the dialogue going.

Conclusion and lessons learned

This study shows that there is considerable diversity amongst sovereign citizens and their ideology in the Netherlands. Their anger, distrust and concerns can be understood as their way to critique the system. They seek alternative ways of living, because they feel unseen and unheard, while the state is simultaneously expecting them to be increasingly self-reliant. Although sovereign citizens may appear hardened, this study demonstrates that they are very much concerned with the wellbeing of society and the world. It is problematic to mainly consider them a (potential) security threat. Equating belief with threat stigmatizes sovereign citizens, undermines the potential for dialogue between them and officials, and risks alienating the group even more. The underlying questions that should be addressed, are to what extent it is a problem that there are people desiring to 'leave' the system, and to whom their ideas or actions are threatening. Because sovereign citizens greatly value their own autonomy and being able to make their own decisions, it appears promising to grant them agency (as much as possible within legal boundaries). This can also be done without changing what has to be done, for instance by giving people a say into how certain measures are carried out.

Interacting with sovereign citizens means that government officials, law enforcement officers and other representatives of institutions continually balance individual freedom with maintaining public order and safety. This presents a significant challenge for officials. Sometimes boundaries must be set, and the desires of sovereign citizens cannot be met. This is not always met with understanding. When officials must set boundaries, transparency appears to be a key principle in their interaction with sovereign citizens – not only about *what* they will do but also, crucially, *why* it must happen. This study shows that sovereign citizens are aware that they are under scrutiny. Denying that this is the case and that there are concerns about them, is only likely to reinforce their distrust. This study highlights the importance of taking the personal experiences and grievances of sovereign citizens seriously and trying to understand why they say and do certain things. Any approach should revolve around establishing a connection, as one human being to another, without judgment. This requires training the officials who are making contact, as well as contemplation on who is best suited to do so. A degree of discretion, reflection and customization is needed, and officials need to feel they have the space and support to do so.

Perhaps the most profound question raised by this study is not how government officials, law enforcement officers and other representatives should interact with sovereign citizens, but how a democracy based on the rule of law should relate itself to citizens denying its legitimacy. Their presence in Dutch society presents an opportunity for self-reflection and dialogue.

1 Inleiding

1.1 Waarom dit onderzoek?

De afgelopen jaren is er in de Nederlandse media en bij de Nederlandse overheid steeds meer aandacht voor wat veelal 'soevereinen' en, in mindere mate, 'autonomen' wordt genoemd. Hiermee worden over het algemeen mensen bedoeld die zichzelf zien als soeverein, autonoom, levend, of vrij mens in tegenstelling tot 'burgers'. Vaak worden zij omschreven als mensen die vinden dat de huidige wetgeving niet of slechts deels op hen van toepassing is en die een verlangen hebben om zich los te maken van de staat en de reguliere samenleving. De titel van de fenomeenanalyse van de AIVD, NCTV en Nationale Politie uit 2024 over de soevereinenbeweging in Nederland vat dit treffend samen: 'Met de rug naar de samenleving'.

Hoewel er, met name in het buitenland maar inmiddels ook in Nederland, verschillende studies bestaan naar het soevereine, autonome en aanverwante gedachtegoed,¹ zijn er nog veel vragen over hoe dit gedachtegoed er in Nederland uit ziet. Bijvoorbeeld of er sprake is van een 'beweging' en welke 'stromingen' daarin te ontdekken zijn, wie zich tot het gedachtegoed aangetrokken voelen en waarom, en welke acties mensen daaraan verbinden. Veel studies kijken vanuit een criminaliteits- en veiligheidsperspectief naar de materie, en gaan in op radicaliseringsprocessen en risico's op geweld en ander strafbaar gedrag, waarbij het accent ligt op het vaststellen hoe gevaarlijk soevereine² mensen zijn in hun denken en doen, en hoe de dreiging die van hen uitgaat beperkt kan worden (zie bijvoorbeeld Baldino & Lucas, 2019; Sarteschi, 2020, 2021; Perry et al., 2020; Van Buuren, 2023, 2024; Van Es et al., 2025; Vargen & Challacombe, 2023). Anderen wijzen op de mentale gezondheid en mogelijke psychopathologische problematiek van soevereine mensen (Matheson, 2017; Parker, 2014; Paradis et al., 2018; Pytyck & Chaimowitz, 2013; Sizoo, Strijbos & Glas, 2022). Tot slot wordt er vanuit juridisch perspectief aandacht besteed aan de juridische complottheorieën en de (pseudo-)juridische argumentatie en narratieve retoriek van soevereine mensen, hoe ze een overheid veroordelen die haar 'sociaal contract'³ niet nakomt, en aan hoe ze zich manifes-

1 Waarover meer in hoofdstuk 2 en hoofdstuk 3.

2 Waar hier en in de rest van het onderzoek staat 'sovereine', kan ook 'autonome', 'vrije mens' of vergelijkbare termen worden gelezen. Zie ook § 1.4 over definities.

3 Het sociaal contract verwijst naar een (sociaal-)filosofische theorie, waarin het 'contract' een impliciet of expliciet geheel van afspraken is waarin individuen een deel van hun vrijheid overdragen aan een overheid of gemeenschap in ruil voor bescherming, orde en gedeelde normen.

teren in de vele rechtszaken die intussen zijn gevoerd (De Boer, 2023, 2024a, 2024b; Griffin, 2023; Netolitzky, 2018, 2021; Siegel, 2024).

Van der Tak en Harambam (2025) wijzen erop dat soevereine mensen in veel wetenschappelijk onderzoek worden neergezet als gevaarlijke of lastige mensen of mensen met psychische problematiek. Het risico daarvan is dat soevereine mensen buiten de maatschappelijke orde worden geplaatst. Of dat het voor soevereine mensen juist makkelijker wordt om zichzelf daarbuiten te positioneren. Belangrijker nog: deze benadering verkleint bij voorbaat de ruimte om de ervaringen en verhalen van soevereine mensen serieus te beluisteren en binnen hun eigen context te begrijpen (Van der Tak & Harambam, 2025).

Het valt dan ook op dat de meeste onderzoeken naar soeverein gedachtegoed of soevereine mensen gebaseerd zijn op literatuurstudies, online analyses en gesprekken uit de tweede hand (met name met professionals die met deze doelgroep te maken hebben). Wat ontbreekt is het perspectief van de doelgroep zelf: er wordt over hen gepraat, maar niet met hen.⁴ Terwijl juist het inzicht in wat mensen aantrekt in soevereine narratieven zo relevant is, ook vanuit een veiligheidsperspectief. Het maakt namelijk zichtbaar waar grieven wortelen en welke vormen van onrecht, ongelijkheid of zelfs geweld soevereine mensen ervaren in hun contact met overheden en instituties, instellingen waarvan zij zich vervolgens afkeren (Hurenkamp, 2025; Nanninga & Valk, 2025; Sizoo, Strijbos & Glas, 2022).

Met dit onderzoek willen we daarom twee zaken adresseren. Allereerst willen we het soevereine, autonome en vrije mens-gedachtegoed en de mensen die dit aanhangen beter begrijpen, en hun verhaal daar expliciet onderdeel van laten uitmaken door hen zelf te laten vertellen hoe zij zichzelf en hun gedachtegoed omschrijven, hoe zij naar andere 'sovereinen' kijken en waarom zij kiezen voor deze manier van leven. We kiezen daarbij voor een 'emisch'⁵ gezichtspunt.

Ten tweede beogen we bij te dragen aan een goede omgang tussen mensen die soeverein, autonoom of vrij willen leven en de overheden en uitvoeringsinstanties waarmee zij – vrijwillig of niet – in contact zullen blijven komen. Dat contact is onvermijdelijk gezien de huidige manier waarop bestuur en samenleven op dit moment zijn georganiseerd in Nederland. De vraag is hoe deze omgang op een voor iedereen zo prettig mogelijke manier kan plaatsvinden.

Wie kijkt naar mediaberichtgeving en recente publicaties ziet dat er bij overheden en instanties zorgen bestaan over mensen die het soevereine gedachtegoed aanhangen en die in de problemen komen omdat zij geen huur, belasting of verzekeringspremies (meer) willen betalen. Er zijn ook zorgen over veel kleinere, radicale subgroepen of

4 Dit heeft mogelijk ook te maken met de veronderstelling dat het een doelgroep betreft die niet mee zou willen werken aan wetenschappelijk onderzoek, zeker niet wanneer dit gefinancierd is door, of in opdracht is van een overheid of aan de overheid gelieerde instantie (zoals ook voor dit onderzoek geldt). Wij zijn altijd van mening geweest dat we er niet zomaar van uit moeten gaan dat dit het geval is en hechten waarde aan het in elk geval aanbieden van de mogelijkheid om het verhaal van soevereine mensen in kaart te brengen. Meer over hoe dit proces ging, is te vinden in bijlage 1c. Enkele uitzonderingen hierop zijn: Van Rees-van Bekkum, 2024; Van der Tak & Harambam, 2025.

5 Van binnenuit, hoe respondenten zelf denken, voelen en verklaren.

individueen die (willen) overgaan tot volgens de wet strafbaar gedrag, waarvan we in de afgelopen jaren ook enkele extreme voorbeelden hebben gezien – zoals bedreigingen, het (willen) aanschaffen van illegale wapens en het oproepen tot geweld (zie: De Rechtspraak, 2023, 2025a, 2025b). En, recenter, van vijf verdachten van deelname aan een crimineel netwerk met terroristisch motief (Openbaar Ministerie, 2025a).⁶ In bredere zin maken de AIVD en NCTV zich zorgen over de (potentiële) dreiging van dit gedachtegoed voor de democratische rechtsorde (AIVD et al., 2024).

Hoewel de zwaarte van voornoemde cases niet onderschat moet worden, zeker niet vanuit het perspectief van de gezagsdragers en professionals die er het slachtoffer van worden, gaat het hier om extremiteiten die, logischerwijs, veel aandacht krijgen en instanties zorgen baren. Tegelijkertijd gaat het om een zeer kleine subgroep van de mensen met dit gedachtegoed, zoals de diensten zelf overigens ook benadrukken in de eerdergenoemde fenomenanalyse. De vraag is hoe de bredere groep kijkt naar dergelijke cases en naar bepaalde uitingsvormen die worden verbonden aan het gedachtegoed. Voorbeelden hiervan variëren van het niet meer betalen van belastingen tot agressie tegen ambtsdragers in het kader van een bepaald streven. Misschien nog wel belangrijker is hoe zij willen dat overheden en instanties handelen, zowel in algemene zin als ten opzichte van ‘de soevereinen’, en dit naast de ervaringen en wensen te leggen van professionals die met deze doelgroep te maken hebben.

1.2 Doel- en vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is dus tweeledig. Enerzijds willen we meer inzicht verschaffen in het soevereine gedachtegoed en aanhangers hiervan in Nederland – en zo het begrip hierover versterken. Anderzijds willen we door middel van dit onderzoek ook bijdragen aan een voor iedereen zo soepel mogelijke omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheden en overheidsinstanties.

Onderzoeksvragen en deelvragen

De centrale onderzoeksvragen zijn:

1. *Wat is het actuele beeld van mensen die zich als soeverein, autonoom, vrij mens of vergelijkbaar⁷ identificeren in Nederland?*
2. *Wat werkt wel en niet in de omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheden en overheidsinstanties, en wat kunnen politie, justitie, overheden en over-*

⁶ Op moment van schrijven (januari 2026) loopt deze rechtszaak nog.

⁷ Met ‘vergelijkbaar’ bedoelen we mensen met vergelijkbaar gedachtegoed die zich anders noemen, bijvoorbeeld levend mens of mens van vlees en bloed.

*heidsinstanties daarvan leren, onder meer om risico's op ondermijning van de democratische rechtsorde en eventueel gewelddadig gedrag zoveel mogelijk te voorkomen?*⁸

Deelvragen om de eerste onderzoeksvraag te beantwoorden zijn:

1. Wat kenmerkt het soevereine gedachtegoed en zijn organisatie- en uitingsvormen in Nederland?
2. Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen Nederland, andere Europese landen en de Verenigde Staten?
3. Wat weten we over de motieven van mensen die dit gedachtegoed aanhangen en hun rol(len) in de soevereine 'beweging'?⁹
4. Hoe kijken mensen die het soevereine gedachtegoed aanhangen zelf aan tegen het overgaan tot volgens de wet strafbaar gedrag, waaronder het plegen van misdrijven en geweld?

De deelvraag om de tweede onderzoeksvraag te beantwoorden is:

5. Hoe handelen politie, justitie, overheden en overheidsinstanties op dit moment in Nederlandse casussen waarin het soevereine gedachtegoed een rol speelt? Wat kunnen we daarvan leren?¹⁰

1.3 Werkwijze en verantwoording

Het onderzoek is uitgevoerd in drie, elkaar deels overlappende fasen. We beschrijven deze hier kort. Een uitgebreidere verantwoording van werkwijze en gebruikte methoden is opgenomen in bijlage 1a.

Fase 1: Deskresearch en interviews met experts

De eerste fase omvatte uiteenlopende vormen van deskresearch om zicht te krijgen op het fenomeen 'soverein gedachtegoed'.

We zochten systematisch naar wetenschappelijke literatuur, waarbij we ons richtten op wat bekend is over soverein gedachtegoed en soevereine bewegingen in binnen- en buitenland. Die zoekslag deden we aan de hand van een reeks trefwoorden (zoekstrin-

8 In het oorspronkelijke onderzoeksvoorstel was deze tweede onderzoeksvraag iets anders geformuleerd en beperkte de vraag zich tot het tweede deel van de onderzoeksvraag (het handelingsperspectief van politie, justitie en overheden t.o.v. risico's op ondermijning en eventueel gewelddadig gedrag). Het werd ons na de start van het onderzoek snel duidelijk dat de focus van deze onderzoeksvraag te nauw was en dat, om deze vraag te kunnen beantwoorden, breder moest worden gekeken naar hoe omgang nu gaat, wat daarin wel en niet werkt en wat daaruit te leren valt. Daarom is de onderzoeksvraag aangepast.

9 We hebben hier ook aandacht voor de online-offlinedynamiek: in hoeverre soevereinen zich online dan wel offline organiseren en manifesteren. Dit heeft immers ook gevolgen voor het handelingsperspectief.

10 In het oorspronkelijke onderzoeksvoorstel stond nog een tweede deelvraag, gericht op het in kaart brengen van (preventieve en repressieve) interventies uit het buitenland en in hoeverre deze toepasbaar zijn (te maken) op de Nederlandse situatie. Al snel bleek dat het beantwoorden van deze vraag een onderzoek op zichzelf rechtvaardigt. Dit door de verscheidenheid aan interpretaties van het soevereine gedachtegoed in het buitenland en de verschillende contexten waarbinnen overheden en instituties in andere landen opereren. Daarom is ervoor gekozen deze deelvraag te laten vervallen.

gen) in het Nederlands, Engels en Duits, die we vervolgens toepasten op relevante sociaalwetenschappelijke literatuurdatabanken, zoals Web of Science, Scopus en PubPsych. De zoekstringen en meer details over de gekozen werkwijze zijn te vinden in bijlage 1a. Aanvullend zijn twee interviews gehouden met experts op het gebied van het soevereine gedachtegoed en de bewegingen die daarmee verbonden zijn, zowel in Nederland als daarbuiten. Deze gesprekken dienden om onze bevindingen uit het literatuuronderzoek te contextualiseren.

De wetenschappelijke literatuur vulden we aan met andere openbare schriftelijke bronnen, zoals beleidsdocumenten, fenomeenanalyses en onderzoeksrapporten. Ook zijn rapporten en boeken gelezen waarin het soevereine gedachtegoed wordt uitgelegd door mensen die zelf onderdeel uitmaken van het soevereine milieu of die bekendheid genieten in soevereine kringen, zoals *Ken uw Recht* (Van Leeuwen, 2023), *De Soevereine Mens* (Boerman & Van Dinter, 2021), *Hintergrundwissen/Achtergrondkennis* (Meier, 2016) en *Society 4.0* (De Wit, 2021).

Naast de literatuurstudie, is er een online analyse gedaan. Deze online analyse bestond uit twee delen. Het eerste deel was een analyse van Nederlandstalige websites die gericht zijn op het delen van soeverein gedachtegoed. Het tweede deel was een analyse van openbare Telegramgroepen en -kanalen waarin het soevereine gedachtegoed een prominente rol speelt.¹¹ De online analyse leverde inzicht op in de verschillende 'stromingen' binnen het gedachtegoed en de rolverdeling en interactie tussen mensen online. Het hielp ons ook om potentiële respondenten voor de diepte-interviews in kaart te brengen. We hebben bijvoorbeeld de contactformulieren van de websites gebruikt om mensen te benaderen.¹² Daarnaast is de online analyse gebruikt om zicht te krijgen op bijeenkomsten georganiseerd door en voor mensen die interesse hebben in het soevereine gedachtegoed. We hebben verschillende organisatoren van dergelijke bijeenkomsten gevraagd of wij deze mochten bijwonen. In één geval waren we welkom en hebben twee leden van het onderzoeksteam een bijeenkomst bijgewoond.¹³

Tot slot voerden we in deze eerste fase een media-analyse uit, gericht op berichtgeving en rapportages waarin mensen met soeverein gedachtegoed zelf aan het woord komen. Het doel hiervan was om ons een eerste blik te geven op de visie en beweegredenen van soevereine mensen zoals zij die zelf aandragen, en dus van wat wij in de diepte-interviews tegen zouden kunnen komen. De media-analyse is daarmee niet bepalend, maar wel dienend geweest voor het vormgeven van de interviews en, naderhand, voor het inschatten van de generaliseerbaarheid van de bevindingen daaruit. Anderzijds gaf de media-analyse ook wat meer zicht op demografische kenmerken (zoals leeftijd en woonregio) van soevereine mensen in Nederland, omdat deze in veel artikelen worden genoemd.

11 Het gaat om groepen/kanalen waarin Nederlands de voertaal is. De selectie van de groepen en inclusiecriteria worden toegelicht in bijlage 1b.

12 Meer over de werving van respondenten is te vinden in bijlage 1c.

13 Naast dat de organisatoren van de bijeenkomst wisten van onze komst, hebben wij ons aan het begin van de bijeenkomst expliciet kenbaar gemaakt richting de andere deelnemers als onderzoekers en uitgelegd waarom wij aanwezig waren.

Fase 2: Interviews doelgroep en professionals

De resultaten uit de eerste fase gaven inzicht, achtergrondkennis en voorbereiding voor de kern van dit onderzoek, namelijk de diepte-interviews met mensen die het soevereine, autonome en vrije mens-gedachtegoed aanhangen. We hebben twaalf mensen geïnterviewd die zich als soeverein, autonoom, vrij mens of vergelijkbaar identificeren. Zij hebben daarin verteld over hun persoonlijke ontwikkeling richting het gedachtegoed, hun interpretatie daarvan en hoe zij kijken naar (het handelen van professionals in) instituties. Hun verhalen hebben we geanonimiseerd opgetekend in citaten. Deze respondenten hebben vrijwillig hun medewerking verleend aan het onderzoek. Zij vertegenwoordigen een specifiek segment dat nog wel in gesprek wil zijn over hun gedachtegoed en beweegredenen. Voor andere stromingen en personen binnen de ‘soevereine beweging’ is dat geen optie en die hebben we niet geïnterviewd.

Naast interviews met soevereine mensen zelf, deden we ook zestien interviews met professionals die met het soevereine gedachtegoed te maken hebben (gehad). Dit waren onder andere medewerkers van overheden, uitvoeringsorganisaties, organisaties uit de zorg en het sociaal domein, de strafrechtketen en opsporings- en handhavingsorganisaties. Zij konden niet op casusniveau ingaan op de materie, maar wel in grote lijnen vertellen over hun ervaringen met mensen die het soevereine gedachtegoed aanhangen. Net zoals we de respondenten uit de doelgroep hebben gevraagd naar hun visie op het handelen van professionals, hebben we de professionals gevraagd naar hun visie op het handelen van mensen met soeverein gedachtegoed.

Fase 3: Analyse, rapportage en aanbevelingen.

In fase 3 analyseerden we de data opgehaald in fase 1 en 2. Centraal staat daarin wat de data ons vertellen over het soevereine gedachtegoed en zijn aanhangers in Nederland, en over de omgang tussen soevereine mensen en medewerkers van overheden, politie, justitie en overheidsinstanties. Naast het beantwoorden van de onderzoeksvragen, formuleerden we enkele aanbevelingen. Deze aanbevelingen zijn zowel gebaseerd op wat respondenten zelf aandroegen, als op door ons als onderzoekers getrokken lessen op basis van verschillende bronnen (literatuur, media-analyse, online analyse, interviews). Dit onderzoek begon in mei 2024. De dataverzameling eindigde in oktober 2025. De studie werd afgerond in maart 2026.

1.4 Definities

Tot dusver hebben we in dit onderzoek geschreven over soevereine, autonome en vrije mensen, of mensen met soeverein, autonoom of vrij mens-gedachtegoed, of mensen die zich als soeverein, autonoom, vrij mens of vergelijkbaar identificeren. Dit laat al zien dat de groep waar we het over hebben zich niet eenvoudig laat omschrijven. Onderdeel van dit onderzoek is dan ook om meer grip te krijgen op wat deze termen betekenen voor de doelgroep zelf, en hoe zij zich identificeren. Voor de leesbaarheid van dit onderzoek kiezen we ervoor vanaf hier de termen ‘soevereine mensen’ en ‘soeverein gedachtegoed’ te hanteren wanneer we in algemene zin schrijven over de doelgroep

van dit onderzoek en hun gedachtegoed. Hiermee bedoelen we óók de respondenten die zich vrij mens, levend mens, autonoom, of simpelweg ‘mens’ noemen. We zijn ons ervan bewust dat zij zich misschien niet in de term ‘soverein mens’ herkennen. Waar we mensen citeren, hanteren we wel altijd het door hen gekozen label.

1.5 Opdrachtgever, financiering en begeleidingscommissie

Dit onderzoek is door onderzoeksbureau EMMA geïnitieerd en uitgevoerd. EMMA heeft daartoe een voorstel ingediend bij het Onderzoeksprogramma Politie & Wetenschap (P&W), onderdeel van de Politieacademie.¹⁴ P&W heeft EMMA de opdracht gegeven het onderzoek uit te voeren en de uitvoering hiervan gefinancierd. Voorafgaand aan de start van dit onderzoek is het onderzoeksvoorstel beoordeeld door een ethische commissie ingesteld door de Politieacademie.

Bij de start van het onderzoek is een begeleidingscommissie ingesteld onder onafhankelijk wetenschappelijk voorzitterschap. De leden van deze commissie reflecteerden kritisch op de onderzoekopzet, de manieren van dataverzameling en -analyse, en de voortgang van het onderzoek. De begeleidingscommissie kwam vier keer bijeen. De samenstelling van de commissie is te vinden in bijlage 2.

1.6 Opmerking vooraf

In dit onderzoek pogen we een zo volledig mogelijk beeld te schetsen van het soevereine gedachtegoed en soevereine mensen in Nederland. Daarvoor hebben we veel verschillende bronnen aangeboord, waaronder gesprekken met soevereine mensen zelf. Met grote zorg hebben we de verzamelde data geanalyseerd en deze studie samengesteld. Wij zijn daarin als onderzoekers met een open blik en zo neutraal mogelijk¹⁵ te werk gegaan.

Het uitgangspunt van dit onderzoek was om respondenten de kans te geven *hun* verhaal met ons te delen. In die – soms zeer uiteenlopende – verhalen hebben wij verbanden en patronen proberen te ontdekken. Het ging er dus niet om wie van de respondenten gelijk had, bijvoorbeeld over wat ‘het echte’ soevereine gedachtegoed is. We hebben ook geen pogingen gedaan om alles wat onze respondenten ons vertelden te verifiëren, bijvoorbeeld of zij bepaalde handelingen ook daadwerkelijk hebben gedaan of zaken zijn gelopen zoals zij ons vertelden. Niet alleen was dat zeer tijdrovend geweest – en voor sommige zaken onmogelijk te achterhalen voor ons als onderzoekers – het was ook niet waar het in dit onderzoek in de kern om draait. Het gaat om hun beleving.

¹⁴ Meer over dit programma is te vinden op <https://www.politieenwetenschap.nl/>.

¹⁵ Wij schrijven hier bewust ‘zo neutraal mogelijk’ omdat totale neutraliteit onmogelijk is. Ook als onderzoeker ben je altijd gekleurd door je eigen ervaringen, achtergrond en onbewuste aannames.

Wij hebben geprobeerd recht te doen aan eenieders verhaal. Toch zullen er onvermijdelijk dingen in staan waar sommige lezers zich niet in kunnen vinden. Het is dan ook onze interpretatie van alle data die wij hebben opgehaald.

1.7 Leeswijzer

Deze studie is in drie delen opgesplitst.

Deel I schetst een beeld van het soevereine gedachtegoed (hoofdstuk 2) en de soevereine ‘beweging’ (hoofdstuk 3) in binnen- en buitenland op basis van een verscheidenheid aan schriftelijke bronnen. Hiermee bedoelen we zowel wetenschappelijke literatuur als rapporten en beleidsrapportages, evenals publicaties van de doelgroep zelf (waaronder op hun eigen websites).

Deel II vormt de kern van dit onderzoek en is het beeld over het soevereine gedachtegoed en soevereine mensen zoals verteld door soevereine mensen zelf. De belangrijkste bron hiervoor zijn de diepte-interviews die we hebben gedaan (hoofdstuk 4). De bevindingen uit de interviews hebben we aangevuld met bevindingen uit de Telegramanalyse.

Deel III gaat vervolgens in op de omgang tussen soevereine mensen en overheidsprofessionals. In hoofdstuk 5 bespreken we, op basis van de gehouden interviews met zowel soevereine mensen als met professionals (en, in mindere mate, rapportages hierover), hoe die omgang nu gaat en de worstelingen die beide groepen ervaren in dat contact. We zoomen ook in op wat we hiervan kunnen leren met het oog op de toekomst.

We eindigen deze studie met een conclusie (hoofdstuk 6) waarin we antwoord geven op de onderzoeks- en deelvragen. Daarna bespreken we wat we uit dit onderzoek kunnen leren en reflecteren op de uitvoering ervan (hoofdstuk 7). Deze studie bevat tot slot twee bijlagen waarin in meer detail te lezen is over de manier waarop dit onderzoek is uitgevoerd.

DEEL I Het soevereine, autonome en vrije mens-gedachtegoed

2 Soeverein gedachtegoed in Nederland en daarbuiten

Deze studie gaat over het beter begrijpen van soeverein gedachtegoed en de soevereine ‘beweging’ in Nederland. Om dat te doen, kijken we onder meer naar wat er in binnen- en buitenland hierover bekend is. Omdat het soevereine gedachtegoed gelaagd en complex is, bespreken we eerst wat het gedachtegoed in Nederland behelst en wat mensen op basis van dat gedachtegoed (kunnen) doen. Vervolgens bespreken we dit gedachtegoed in bredere context: waar komen deze ideeën vandaan? En hoe bereikte het gedachtegoed Nederland?

2.1 Kern van het gedachtegoed in Nederland

Een kenmerkend element van het soevereine gedachtegoed is dat het gaat om mensen die vinden dat de staat, de overheid en het gezag (waaronder het juridische systeem) onrechtmatig handelen. De rechtvaardiging *waarom* de staat dit doet, wisselt per lezing van het gedachtegoed, maar in veel gevallen komt het erop neer dat er een kwaadwillige elite of machthebber is die uit is op zelfverrijking en macht. Deze stuurt anderen aan tot bepaald gedrag; die anderen zijn zich hier zelf overigens niet altijd van bewust.¹⁶ Soevereine, autonome of vrije mensen doorzien wat er gebeurt: zij zijn ‘wakker’.

2.1.1 *Verskil tussen mens en persoon*

Een belangrijke gemene deler is de overtuiging dat er een verschil bestaat tussen de mens en de persoon (ook wel persona, fictie, stroman, natuurlijk persoon of burger genoemd – zie bijvoorbeeld Boerman & Van Dinter, 2021; Fransen, 2023; Ikwordautonoom, n.d.; Hoge Raad van de Kinderen, 2023a; Meier, 2016; Van Leeuwen, 2023; VrijeKees, n.d.; Wordmens, 2023). Iedereen wordt geboren als mens, maar krijgt een persona op het moment dat hij als kind wordt aangegeven bij de burgerlijke stand. Daartoe wordt ook wel gezegd: een mens *ben* je, een persoon *heb* je. Deze persona is een juridische constructie, gemaakt door de staat. De staat zou zich bewust zijn van het

16 Bijvoorbeeld banken/bankiers die overheden zouden aansturen en waarvan de werknemers vaak zelf niet eens weten waar ze aan meewerken (Fransen, 2023, p. 13). Of mensen die ‘als plaatsvervangende agenten van hun opdrachtgevers’ in instanties en kantoren zitten ‘met de missie om ons lastig te vallen en uit te zuigen’ (Meier, 2016, p. 7). In sommige lezingen van het gedachtegoed speelt de Paus of het Vaticaan een belangrijke rol (zie: Meier, 2016, p. 13 en verder).

verschil tussen mens en persoon, maar dit verschil expres niet erkennen en dingen complex maken om hier zelf voordeel uit te halen.

Het gevolg van deze overtuiging is dat het idee bestaat dat de mens zich aan andere wetten hoeft te houden dan de persoon, omdat de persoon zou vallen onder de jurisdictie van de overheid, maar de mens niet.¹⁷ Welke wetten dat precies zijn, wisselt. Zo wordt er soms onderscheid gemaakt tussen wetten waarin wordt gesproken over mensen (zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens) en wetten waarin wordt gesproken over burgers of personen (zoals in het *Burgerlijk* Wetboek of de Wet inkomstenbelasting). Vaak wordt verwezen naar het natuurrecht, gewoonterecht of goddelijke recht als de ‘echte’ regels waaraan de mens zich moet houden (zie bijvoorbeeld CLNE, n.d., a; Fransen, 2023, p. 20-1; Leven als Mens, n.d., a; Van Leeuwen, 2023, p. 48; Wordmens, n.d.). Andere wetgeving zou dan alleen legitiem zijn als het in lijn is met deze principes. Het is dus niet zo dat soevereine mensen per se uit zijn op een staat van wetteloosheid: een deel van hen wil wel deel uitmaken van een legitieme overheid, alleen ontbreekt het daaraan op dit moment volgens hen. Een legitieme overheid zou dan een overheid zijn die zich minimaal bemoeit met de mens.

Aanvullend op dit basisprincipe maken enkele andere ideeën en overtuigingen onderdeel uit van sommige lezingen van het soevereine gedachtegoed in Nederland. Die behandelen we hierna. Belangrijk is om te benadrukken dat niet iedereen al deze ideeën zal onderschrijven en dat hierop allerlei variaties bestaan.

2.1.2 *De BV Nederland*

Onderdeel van het gedachtegoed is het idee dat de Nederlandse staat eigenlijk een bedrijf is, namelijk de BV Nederland (zie bijvoorbeeld Burgerrechtsherstel, n.d.; Burgerfront, 2022a; Doorpakkers, n.d.; Van Hamelen, 2022; Van Leeuwen, 2023, p. 49). Dit bedrijf verdient veel geld in naam van haar inwoners, onder andere door het innen van belastingen. De BV Nederland zou dat doen door gebruik te maken van stromannen. Deze fictieve ‘personen’, dode entiteiten of slaven zijn te herkennen doordat hun naam is geschreven in hoofdletters. Een brief gericht aan A. DE VRIES, is niet gericht aan de mens A. de Vries, maar aan zijn stroman.¹⁸

Volgens sommige lezingen van het gedachtegoed, verleen je stilzwijgend toestemming voor wat er in zo’n brief wordt gevraagd, tenzij je daartegen bezwaar maakt. Andersom zou je alleen tot iets kunnen worden verplicht als je daar expliciet mee instemt (De Boer, 2024a). Sommige soevereine mensen verwijzen daarvoor naar het contractrecht; er vindt volgens hen immers handel plaats met een bedrijf. Zolang er geen (bewijs van

17 Hiertoe wordt soms verwezen naar het volgende: God/een hogere macht heeft de mens geschapen, de mens heeft de overheid geschapen, en de overheid de persoon. In de hiërarchie staat de mens daarom boven de overheid. Zie: Fransen, 2023, p. 58; Meier, 2016, p. 25.

18 Volgens sommigen ook te herkennen aan het BSN-nummer, ook wel BurgerSlavenNummer genoemd; zie Boerman & Van Dinter, 2021, p. 31. Een andere lezing is dat elke levende mens ondergebracht is in een trust-systeem dat wordt gerund door buitenlandse bedrijven onder een variatie aan fictieve juridische namen (Meier, 2016, p. 22).

een) contract is en/of geen sprake is van wederzijdse overeenstemming, kan volgens hen niets worden afgedwongen (zie bijvoorbeeld Niemeijer, n.d.). Anderen redeneren vanuit de gedachte dat ieder mens vrij is. Hierdoor hebben mensen – en dat geldt dus ook voor de overheid – per definitie niets over elkaar te zeggen zolang je met je handelen anderen niet schaadt (Fransen, 2023, p. 19-20; Van Leeuwen, 2023, p. 14). Wanneer de overheid de mens toch tot iets verplicht, zou er sprake zijn van dwang of misleiding, en daarmee van strafbaar gedrag. De betreffende instantie kan hiervoor verantwoordelijk worden gehouden, bijvoorbeeld door schadevergoedingen te eisen (zie bijvoorbeeld Meier, 2016, p. 39-40).

Om aanspraak te kunnen maken op deze rechten is het wel van belang dat je je kenbaar maakt als mens. Volgens sommige lezingen kan dat door je simpelweg als zodanig te identificeren, volgens anderen moet je je eerst (weer) tot levend mens verklaren of jezelf in positie brengen om als zodanig te kunnen interacteren met de overheid, bijvoorbeeld door een *Live Life Claim (LLC)* te versturen, een soevereiniteitsverklaring op te stellen of door je eigen naam ‘terug te claimen’, al dan niet voor je zevende levensjaar (zie Boerman & Van Dinter, 2021; Hoge Raad van de Levende Mensenkinderen, n.d.; Ik word Autonoom, n.d.; Leven als Mens, n.d., b; Sigma Wolf, 2021; Wellstandingmen, n.d.; Veilig & Vrij, 2024). Vanaf dat moment ben je geen ‘slaaf’ meer van de Nederlandse staat. Om succesvol te zijn in dit proces is het van belang om de juiste taal te gebruiken, aldus verschillende websites die hulp aanbieden in dit proces.

Andersom betekent dit systeem niet per definitie dat je je ‘persoon’ niet meer kunt gebruiken als je je kenbaar maakt als mens. Je zou er zelf voor kunnen kiezen wanneer je als persoon wil optreden en je dus ‘in het systeem’ wil begeven, bijvoorbeeld als je aanspraak wil maken op AOW of Toeslagen of ervoor kiest belasting te betalen (De Levende Gemeenschap, n.d., a; Van Leeuwen, 2023, p. 31; Word Mens, n.d.). Een andere lezing luidt dat je als mens per definitie recht hebt op bepaalde voorzieningen, zoals zorg, onderwijs en stemrecht (Fransen, 2023, p. 37).

2.1.3 *De geboortetrust*

Verwant aan het idee van een stroman is de opvatting dat ieder ‘mens van vlees en bloed’ een geboortetrust heeft waarop aanspraak te maken is (zie o.a. Hoge Raad van de Levende Mensenkinderen, n.d., a; Het Bewuste Pad, n.d., a; Bagchus in: Meier, 2016, p. 53 en verder). Wie zich los heeft gemaakt van de Nederlandse staat, zou (veel) geld¹⁹ kunnen ontvangen, in delen laten uitbetalen, of kunnen inzetten om bijvoorbeeld schulden af te lossen. Dit geld was altijd al van jou, aldus deze theorie, het zit alleen in een trust die de staat heeft opgezet bij je geboorte. Als jij je vervolgens niet binnen een bepaalde tijd meldt als rechtmatige eigenaar of erfgenaam van die trust, vervalt het bezit aan de staat.

19 Genoemde bedragen variëren van 1,5 miljoen euro per persoon tot een maandelijks toelage om van te kunnen leven.

Deze trust wordt ook wel een ‘Cestui Que Vie Trust’ genoemd. Dit is een verwijzing naar een Britse wet met dezelfde naam uit 1666 waarin werd vastgelegd dat iemand na zeven jaar afwezigheid zonder bewijs van leven, kon worden doodverklaard. Het idee daarachter was dat op die manier de nalatenschap kon worden geregeld.²⁰ In het soevereine milieu wordt de wet echter uitgelegd als argument dat iemand zich binnen zeven jaar na zijn geboorte ‘levend mens’ moet verklaren. Het eigendom van iemand zou in deze trust zijn opgenomen, met de staat als *trustee*. Totdat een ‘levend mens van vlees en bloed’ zich meldt om hier aanspraak op te maken, blijft dat eigendom in bezit van de staat (het zogeheten ‘Dead At Sea’- of DAS-principe – zie Bagchus in: Meier, 2016; Hoge Raad van de Levende Mensenkinderen; n.d., b).

2.1.4 Staat van wetteloosheid

Binnen het Nederlandse soevereine gedachtegoed bestaat het idee dat de huidige Nederlandse regering ongrondwettig handelt sinds 1940. In dat jaar vluchtte koningin Wilhelmina namelijk naar Engeland en overtrad daarmee de Grondwet (die stelt dat de zetel van de regering niet buiten het Rijk mag worden geplaatst). Ze zou daarmee troonsafstand hebben gedaan, waardoor Nederland sindsdien in een staat van wetteloosheid verkeert (Boerman & Van Dinter, 2021, p. 46; ECLI:NL:RBNHO:2022:5164; De Nieuwe Media, 2025). Een variant hierop is dat de overgave van de Duitsers in 1945 nooit heeft plaatsgevonden en dat ‘bankiers en multinationals’ vanaf 1945 alle wetten hebben gemaakt gebaseerd op civiel recht (JKP & Doorpakkers, n.d.).

Een ander terugkerend argument is dat er geen bewijs is dat de ‘gratie Gods’ bestaat. Dit verwijst naar de passage ‘bij de gratie Gods’ die standaard wordt opgenomen in de aanhef van Nederlandse wetten. In antwoord op een Wob-verzoek²¹ waarin werd gevraagd de gratie Gods aan te tonen, kwam het antwoord dat de door de indiener gevraagde documenten niet bij het ministerie zijn aangetroffen. De oorsprong van de passage ‘gratie Gods’ is Bijbels, aldus de beslissing (Rijksoverheid, 2022). Dit wordt vervolgens door sommigen gezien als bevestiging dat de gratie Gods inderdaad niet bestaat, en dat in het verlengde daarvan alle wetten zijn getekend zonder autoriteit (Burgerfront, 2022b).

Het Nederlandse volk zou daarnaast een bijzondere positie hebben vanwege het Plakkaat van Verlatinghe uit 1581. Met dit document zetten de Nederlandse gewesten de Spaanse Filips II af als heerser omdat hij zijn plichten om het volk te beschermen niet nakwam, maar het volk probeerde te onderdrukken. In de context van het soevereine gedachtegoed wordt het Plakkaat aangehaald als bewijs dat het volk in opstand mag komen wanneer een heerser zijn plichten richting het volk niet nakomt door deze niet meer als vorst te erkennen en hem af te zetten (De Wit, 2021; Van Leeuwen, 2023; Veilig & Vrij, 2023). Op grond van de opvatting dat er op dit moment een tirannieke overheid aan de macht is in Nederland, wordt opstand of afzetting gerechtvaardigd.

20 Op legislation.gov.uk is deze Cestui Que Vie Act uit 1666 te lezen.

21 Inmiddels heet dit een Woo-verzoek.

2.1.5 *Alternatief legitiem recht*

Mensen die het soevereine gedachtegoed aanhangen, zijn echter niet per definitie uit op een staat van wetteloosheid. Op de vele websites waarop het gedachtegoed wordt uitgelegd, wordt gewezen op ander recht dat wél legitiem zou zijn. Dit varieert van oud-Romeins recht tot natuurrecht, maritiem recht en gewoonterecht. Dit legitieme recht moet ook nageleefd worden, bijvoorbeeld door juryrechtspraak of tribunalen of door onderlinge sociale controle (zie § 2.2.3).

Op andere websites is het uitgangspunt natuurrecht of natuurwetten (*natural law*) of een variant daarop: je mag niemand kwaad doen, niet stelen, oneerlijk zijn of doden (zie bijvoorbeeld Fransen, 2023; Leven als Mens, n.d., a; Van Leeuwen, 2023). Hierin zit overlap met een aantal van de tien geboden uit het christendom. Toch is het verband met het christendom niet eenduidig. Hoewel door sommigen wordt beweerd dat de mens alleen ondergeschikt is aan God en als zijn erfgenaam verantwoording draagt voor zijn schepping, kan de betekenis van ‘God’ ook worden opgevat als een algemene schepper of bron van leven, aldus Fransen (2023, p. 22) en Van Leeuwen (2023, p. 17) in hun publicaties. De kern lijkt te zijn dat de mens alleen verantwoording hoeft af te leggen aan zijn schepper, waarbij wordt benadrukt dat de overheid de mens niet heeft geschapen (in tegenstelling tot de persoon).

Volgens de AIVD, NCTV en Nationale Politie (2024, p. 9) gelooft een deel van de soevereine mensen in ‘een soort karma-principe’: wat je doet, krijg je ook weer terug. Andere (bestaande) wetgeving waarop wordt gewezen, is de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het Verdrag van Wenen inzake diplomatiek verkeer. In deze wetgeving gaat het namelijk over mensen en niet over burgers (zie § 2.2.1).

2.2 *Uitingsvormen*

In de praktijk komt het soevereine gedachtegoed in Nederland in een aantal specifieke gedragingen tot uitdrukking. Die zetten we in het volgende uiteen. Uiteraard zijn deze gedragingen niet exclusief voor het soevereine gedachtegoed. Ook zal niet iedereen die zich als soeverein of autonoom identificeert (al) deze handelingen uitvoeren. In tegenstelling tot wat het publieke discours over soevereine mensen suggereert, constateerden Van der Tak en Harambam (2025) op basis van veldwerk onder en interviews met soevereine mensen dat mensen zelden al deze dingen tegelijk doen. Afhankelijk van de mate waarin ze afhankelijk zijn van het systeem, welke risico’s ze aankunnen, hoe ze denken over wat soevereiniteit inhoudt en allerlei andere, persoonlijke factoren, zetten soevereine mensen individueel hun eigen koers uit.

2.2.1 *Pseudo-juridische documenten maken en versturen*

Verschillende Nederlandse gemeenten, maar ook de Hoge Raad en de Belastingdienst, hebben ze ontvangen: brieven waarin mensen aangeven zich los te willen maken van de staat, de machtiging om zich te laten besturen opzeggen, zich soverein mens of

levend verklaren, of weigeren iets te doen dat een instantie van hen vraagt, bijvoorbeeld belasting betalen (zie: ANNE, 2024; Butot & Koelink, 2024). Op verschillende websites kun je formulieren downloaden – al dan niet tegen betaling – met daarin instructies welke brief naar welke instantie moet. Daarnaast zijn er boeken, presentaties en websites die hulp aanbieden om de status als levende mens op te eisen, een soevereiniteitsverklaring op te stellen of een geboorteaangifte nietig te verklaren, of met behulp van de juiste documenten aanspraak te maken op de geboortetrust.²² Ook zijn er online voorbeeldbrieven te vinden om de staat aansprakelijk te houden voor vermeende dwang, oplichting of intimidatie. Sommige soevereine mensen schrijven hun naam op een speciale manier, bijvoorbeeld met komma's, puntkomma's, streepjes of het gebruik van 'vdf' (van de familie) of 'otf' (*of the family*). Daarmee geven ze het onderscheid aan tussen hun 'echte' naam en die van hun stroman. Anderen wijzen erop dat je voornaam je 'echte' naam is, terwijl je achternaam verwijst naar je persona (Fransen, 2023; The Butterfly Tribe, 2023; Veilig & Vrij, 2022).

Op verschillende websites wordt benadrukt dat het van belang is om dergelijke documenten in de juiste volgorde en met de juiste bewoordingen op te stellen om kans te maken 'tegenover het systeem'. Brieven zouden bijvoorbeeld een rode of blauwe vingerafdruk moeten bevatten of in feitentaal (kwantumtaal) zijn geschreven.²³ In rechtszaken zou specifieke taal moeten worden gebezigd en op een bepaalde manier moeten worden gehandeld.²⁴ Dit werkt de vraag naar (betaalde) hulp in de hand. Het impliceert eveneens dat wanneer iemand geen succes behaalt, dit ligt aan de manier waarop de documenten zijn opgesteld in plaats van dat de brieven inhoudelijk geen stand houden (zoals de Nederlandse rechtspraak stelt, zie De Boer, 2024b).

Taal is binnen het soevereine gedachtegoed dus erg belangrijk, het zijn 'wapens van papier' (Meier, 2016, p. 7). Enerzijds vormt het ontlede van bestaande wetgeving en overheidsdocumenten bewijs voor een vermeende frauderende en kwaadaardige staat. Anderzijds zou men, door de juiste taal te gebruiken, bepaalde rechten kunnen opeisen en de overheid schaakmat kunnen zetten.

22 Er zijn veel voorbeelden te geven, zoals de voorbeeldbrieven in het boek van Van Leeuwen (2023), instructies op Het Bewuste Pad (n.d., b), video's en juridische toolkits via Burgerfront (en de bijbehorende webshop Veilig.nu) en BOSS/Maker (beide websites zijn inmiddels niet meer online), uitleg over de weg naar soevereiniteit door Veilig & Vrij (2024), cursussen en lezingen van Vrije Kees of persoonlijke coaching van De Levende Gemeenschap.

23 Feitentaal, ook wel kwantumtaal, *Quantum Grammar* of *Parse Syntax Grammar* genoemd, is een manier van schrijven ontwikkeld door de Amerikaan David Wynn Miller (en later Russel J. Gould). Het idee hierachter is dat taal van nature onduidelijk en vaag is en op die manier kan worden ingezet ten nadele van mensen (bijvoorbeeld in rechtszaken). Miller ontwikkelde daarom een taal die zo feitelijk mogelijk is, ongeacht door wie en wanneer die gelezen wordt. In de Nederlandse context wordt feitentaal onder meer gehanteerd door Veilig & Vrij. Voorbeelden hiervan zijn te zien op hun website.

24 Bijvoorbeeld met geen enkel verzoek van de rechter instemmen, inclusief het verzoek om te gaan zitten of de eigen naam te bevestigen.

2.2.2 *Identificatie weigeren, rijden zonder geldig rijbewijs*

Op grond van de redenering dat er verschil bestaat tussen de mens en de persoon, weigeren sommige soevereine mensen zich te identificeren als zij door bijvoorbeeld overheid of politie worden gevraagd dit te doen. Of zij presenteren dan hun LLC (of ander bewijs van hun ‘mens-zijn’). Op het moment dat zij zich wel zouden identificeren met de door de overheid verstrekte documenten of door alleen al hun naam te geven, denken zij toestemming te geven om een contract aan te gaan of te erkennen dat zij handelden als hun persoon (waarop wet- en regelgeving wel van toepassing is). Er zijn ook gevallen bekend van soevereine mensen in Nederland die rijden met een ingetrokken, ingenomen of ongeldig rijbewijs (zie: Van Es et al., 2025, p. 12-13). Volgens sommige soevereine mensen is de wetgeving die een rijbewijs verplicht niet op hen van toepassing – maar bijvoorbeeld alleen op de persoon. Volgens anderen bestaat er een verschil tussen rijden (waarvoor een *rijbewijs* nodig is) en reizen of verplaatsen (waarvoor dit niet nodig zou zijn) (Sarteschi, 2021; Van Es et al., 2025).

2.2.3 *Eigen rechtspraak organiseren*

Een aantal platforms waarop soeverein gedachtegoed wordt gedeeld, wekt de suggestie dat er sprake is van eigen rechtspraak als alternatief voor het gangbare juridische stelsel in Nederland waarin het vertrouwen ontbreekt. Op een website wordt gesproken over een Cirkel van Wijze Vrouwen en Mannen die uitspraken zou doen waarbij de ‘Ancient Irish Brehon Law’ zou worden toegepast. Sinds oktober 2022 zijn er echter geen nieuwe uitspraken meer toegevoegd op deze website (Hoge Raad van de Levende Mensenkinderen, n.d., c). De gemeenschappen Semblija en Sapientes ab Oriente schrijven de oprichting van een *council* (raad), een *court* (rechtbank) en een *assemblee* (volksvertegenwoordiging) te beogen om een op natuurrecht gebaseerde gemeenschap op te zetten (Leven als Mens, n.d., a; Sapientes ab Oriente, n.d.).

Een voorbeeld waarin dit systeem verregaand is uitgewerkt, stond op de website van Common Law Nederland Earth (CLNE; inmiddels niet meer online). Hier waren handleidingen te downloaden, werd gesproken over het dagen van mensen voor een volkstribunaal en was er een speciale rol voor de sheriff van een gemeenschap (CLNE, n.d., a; b; c). Een sheriff zou niet alleen de vrede moeten bewaren in de gemeenschap (of in de woorden van CLNE, de Republiek) maar ook gewapend zijn met ‘volledige bevoegdheden zoals onderzoek doen, arrestatie en gevangenneming’ om ‘mensen en voormalige agenten van het oude regime [af te zetten]’ (CLNE, n.d., c, p. 5). Daarnaast wordt gesproken over de ‘herovering van de natie’ door landontginningen, onteigeningen van rijkdom en institutionele en eigendomsontnemingen (ibidem). Burgermilities mogen om het volk te beschermen, aldus het document, burgerarresten uitvoeren op personen die als verantwoordelijken worden gezien voor de vermeende onderdrukking van de mens. In 2024 werden acht CLNE-leden aangehouden, waarvan enkele op verdenking van het met geweld in opstand willen komen tegen de Nederlandse overheid. Daartoe waren ook wapens aangeschaft. De rechtbank legde een deel van hen in

november 2025 celstraffen op voor wapenbezit en het oproepen tot geweld, maar concludeerde ook dat CLNE (en Sapientes ab Oriente) niet uit was op het plegen van misdrijven met een terroristisch oogmerk, zoals het Openbaar Ministerie had betoogd (De Rechtspraak, 2025b).²⁵

2.2.4 *Geen belastingen, boetes en verzekeringspremies meer willen betalen*

Er bestaat onderling discussie over het niet meer betalen van belastingen, boetes en verzekeringspremies. Door sommigen wordt gesteld dat de mens dit niet verplicht is te doen omdat de mens nergens toe gedwongen kan (en mag) worden of omdat de Belastingdienst een ANBI-status zou hebben en belasting daarom een gift is (Boerman & Van Dinter, 2021; Burgerfront, 2022a). Henk Fransen, auteur van het boek *De overheid heeft niets over mij te zeggen. Tenzij ik daar in alle vrijheid mee instem* stelt zelfs dat door akkoord te gaan met het betalen van belasting je 'de fictie van het betalen van belasting' tot leven brengt, waardoor het van belang is om belasting af te wijzen (2023, p. 41-44). Anderen stellen dat zij in principe wel bereid zijn om belasting te betalen, maar alleen als de eiser (bijvoorbeeld een gemeente) kan aantonen dat er sprake is van een contract tussen hen en de onderneming (zoals de gemeente door hen wordt gezien) of wanneer zij eisen kunnen stellen waaraan die belasting wordt uitgegeven, zodat dit niet wordt gedaan aan zaken waarmee zij zich niet kunnen verenigen (zoals de aanschaf van wapens) (AutonoomTotaal, n.d.). In de kern gaat het hen dus niet zozeer om het niet willen betalen van belasting, maar om de manier waarop.

Er zijn tientallen rechtszaken bekend waarin mensen argumenten vanuit het soevereine gedachtegoed aanvoeren om opgelegde betalingsverplichtingen aan te vechten (De Boer, 2024a). De gevolgen van het niet betalen van (een deel van de) rekeningen kunnen echter groot zijn. Er zijn voorbeelden van mensen die (mede) door het handelen naar dit gedachtegoed diep in de schulden zijn gekomen of zelfs huis en haard zijn verloren (zie Boerman & Van Dinter, 2021; Pointer, 2023). Dat kan de wrevel jegens of afkeer van overheden en instituties verheven (NTA, 2023). Het vals invullen van de belastingaangifte is overigens een misdrijf waarop een gevangenisstraf of hoge geldboete staat (zie Van Veldhuizen & Darmont, 2024, p. 70).

2.2.5 *Kinderen niet aangeven bij de geboorte; kinderen thuis onderwijzen*

Vanuit het idee dat de mens met het opstellen van een geboorteakte tot slaaf wordt gemaakt, zijn er soevereine mensen die ervan overtuigd zijn dat het aangeven van de geboorte van een kind een grote fout is. Het is bekend dat sommige websites oproepen om geen geboorteaangifte te doen, maar het is onduidelijk hoe vaak hier gehoor aan wordt gegeven.

²⁵ Het Openbaar Ministerie is in een deel van de zaken in hoger beroep gegaan, onder meer omdat het van oordeel is dat het burgerarrest moet worden gezien als terroristisch misdrijf. Zie: Openbaar Ministerie, 2025c.

Vanuit het idee dat ieder mens vrij is en zich ook als zodanig moet kunnen ontwikkelen, zijn er ook mensen die besluiten hun kinderen niet meer naar regulier onderwijs te laten gaan. Zij kiezen dan bijvoorbeeld voor thuisonderwijs of andere onderwijsvormen, waarvan een bekend voorbeeld de ‘Earth Experience School’ (eerder Free Spirit Experience School genoemd) is die zich in 2022 in Wonderland vestigde.²⁶ Een ander voorbeeld is ‘ontscholen’ waarin de ontwikkeling en interesse van het kind vooropstaat, en het kind niet in het stramien van de staat komt (Van Rees-van Bekkum, 2024).

Het is in Nederland mogelijk om vrijstelling van de leerplicht aan te vragen op grond van richtingsbedenking (artikel 5b Leerplichtwet). Dit laatste houdt in dat er geen scholen in de nabije omgeving zijn die aansluiten bij de levensopvatting of geloofsovertuiging van ouders. Het aanvragen van een vrijstelling is mogelijk zolang het kind nog niet leerplichtig is en kan, eenmaal afgegeven, niet meer ingetrokken worden. Daarmee vervalt ook het formele toezicht vanuit leerplicht of de onderwijsinspectie. Op grond van welke richtingsbezwaren een dergelijke vrijstelling wordt aangevraagd, daarover hebben wij geen cijfers kunnen vinden. Wel neemt het aantal verzoeken om vrijstelling op basis van artikel 5b toe (Ingrado, 2025). Uit een recente enquête over artikel 5b-vrijstellingen onder leerplichtambtenaren blijkt dat zij vaker te maken krijgen met door ouders ingediende standaardbrieven, onder meer brieven waarin de ouders aangeven dat er geen verplichting is om hun aanvraag te onderbouwen omdat de leerplichtambtenaar geen mandaat zou hebben. Ook merkten organisaties in deze enquête op dat ouders zich laten bijstaan door juridische adviseurs (ibidem, p. 8).

2.2.6 *Oprichten van eigen ambassade, staat, gemeenschap of volk*

Binnen het soevereine gedachtegoed zijn er mensen die (samen) een eigen staat, gemeenschap of volk hebben opgericht. De redenen hiervoor zijn divers. Soms wordt dit als noodzakelijk gezien om je soevereiniteit als mens te laten zien aan de Nederlandse staat. Soms wordt het gezien als een manier om aan de tirannieke Nederlandse staat te ontsnappen en te kunnen leven volgens eigen regels en recht. Hoe dit wordt vormgegeven, wisselt ook. Volgens de lezing van Veilig & Vrij (2024) is bijvoorbeeld elk mens zijn eigen staat, inclusief een eigen vlag en BSN waaronder deze mens zakendoet met andere staten. De Hoge Raad van de Kinderen (2023b) raadt mensen aan ‘alles wat en eenieder die u lief hebt onder [te brengen] in uw zelfstandig privaat bestuurlijke Trust-Coöperatie Van het Huis Beneficiair’. Op hun website wordt melding gemaakt van 24 dergelijke trust-coöperaties, elk van een individueel persoon.

Sommige soevereine mensen zien zichzelf als staatshoofd van hun eigen grondgebied (zoals hun eigen huis) en zouden daarom, net als andere staatshoofden en ambassadeurs, diplomatieke onschendbaarheid genieten. Het gastland waarin zij hun werk doen (in dit geval Nederland) kan hen dan niet vervolgen of aanhouden – zoals vastgelegd in het Verdrag van Wenen inzake diplomatiek verkeer. Diplomatieke paspoor-

26 Inmiddels bestaat deze school niet meer. Zie Vrijstaat Wonderland, 2022.

ten en ambassadebordjes zijn op verschillende websites te koop, al hebben deze geen enkele officiële status.²⁷

In andere gevallen gaat het om een staat, gemeenschap of inheems volk waar meerdere mensen inwoner of lid van zijn. Voorbeelden zijn de Vrijstaat Wonderland, Semblija, Sapientes ab Oriente en Vrijstaat Mahabaratha. Semblija en Sapientes ab Oriente hebben beide een Universele Verklaring opgesteld (uit respectievelijk 2024 en 2023) met daarin uitgangspunten waaraan leden zich moeten houden. In beide gevallen is dit *natural law*, wat neerkomt op: niet doden, niet stelen, niet liegen, niet dwingen en jouw vrijheid houdt op bij de inbreuk op de vrijheid van de ander (Leven als Mens, n.d., a; Sapientes ab Oriente, 2023). Ook in Wonderland is het uitgangspunt: behandel de ander, zoals je zelf behandeld wilt worden (Van Dinter, 2021).

In het geval van Wonderland is er ook sprake van een claim op daadwerkelijk grondgebied, namelijk een strook land op de Duitse en Nederlandse grens, nabij Coevorden. Op deze strook grond werd al in 2006 een soevereine vrijstaat uitgeroepen, toen nog onder een andere naam en vanuit een andere initiatiefnemer.²⁸ In 2015 werd het initiatief overgedragen en kreeg het de naam Wonderland. De ministaat werd dat jaar in korte tijd twee keer ontruimd (Kemper, 2015). Anno 2025 zijn de inwoners van Wonderland ‘in ballingschap’; zij vinden dat hun land bezet wordt door de Nederlandse staat. Mensen die dat willen, kunnen inwoner worden door zich als mens te registreren in Wonderland, maar ze kunnen daar niet fysiek wonen. Zij krijgen een postadres, maar wonen buiten het geclaimde grondgebied (waar ook hun natuurlijk persoon ingeschreven blijft staan). Ook bedrijven kunnen zich in Wonderland vestigen (Wonderland, n.d., b).

Er zijn ook mensen die menen onderdeel uit te maken of af te stammen van een inheems volk, zoals The Butterfly Tribe en het Indigenes Volk der Germaniten (IVG) dat zijn wortels heeft in Duitsland.²⁹ Zij verwijzen naar onder andere de *UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples* (UNDRIP, een VN-verklaring uit 2007) en de *Indigenous and Tribal Peoples Convention* (een conventie van de International Labour Organization uit 1989, ook wel bekend als ILO-conventie 169) als recht dat op hen van toepassing is (IVG, n.d.; The Butterfly Tribe, n.d.). In deze verdragen is onder meer opgenomen dat inheemse volken zeggenschap moeten hebben over hun eigen instituties, leefwijze, identiteit, taal en godsdienst.³⁰ De vermeende afstamming van een inheems volk zou ervoor zorgen dat zij zich niet aan (bepaalde) nationale wet- en regelgeving hoeven houden. Het IVG stelt bijvoorbeeld dat zij een volk zijn en daarom niet toebehoren aan

27 Twee voorbeelden hiervan zijn: de Hoge Raad van de Levende Mensenkinderen (n.d., d) en De Levende Gemeenschap (n.d., b).

28 De oprichter hiervan raakte in conflict met de gemeente Coevorden die werkzaamheden wilde uitvoeren op het grondgebied. Dit leidde tot een arrestatie vanwege het bedreigen van toenmalig minister-president Balkenende. Meer hierover: Horsthuis (2022).

29 In sommige gevallen loopt dit door elkaar heen. Zo staat in de Universele Verklaring van Semblija dat deze verklaring is geproclameerd door ‘de inheemsen van het Nederlandse’ (Leven als Mens, n.d., a).

30 Zo staat in de preambule van ILO 169: ‘Recognising the aspirations of these peoples to exercise control over their own institutions, ways of life and economic development and to maintain and develop their identities, languages and religions, within the framework of the States in which they live ...’ Zie: ILO, C169.

een staat, hoewel zij het bestaan van de staat *op zich* niet in twijfel trekken (IVG, n.d.; zie ook Van Buuren, 2024, p. 59).

Niet als in andere landen,³¹ gedragen sommige van deze zelf uitgeroepen staten zich ook als zodanig. Niet alleen door eigen wetgeving, maar ook door bijvoorbeeld een eigen vlag en munt te gebruiken, eigen paspoorten en rijbewijzen uit te geven of met eigen nummerplaten te rijden. Ook in Nederland zijn rechtszaken bekend waarin mensen zijn aangehouden voor het rijden met dergelijke nummerplaten of mensen die zich proberen te identificeren met een ongeldig document (De Boer, 2024a; Van Es et al., 2025).

2.2.7 *Interactie met overheidsinstanties mijden of weigeren (inclusief hulp)*

Het mijden of weigeren van interactie met medewerkers van overheidsinstanties – inclusief rechters, advocaten en soms ook hulp- of zorgverleners – kan zijn oorsprong vinden in verschillende overtuigingen. Bijvoorbeeld dat het gaat om (al dan niet onbewuste) uitvoerders van het beleid van een kwaadardige en/of illegitieme machthebber en de angst om tegen hun wil een contract aan te gaan (zie § 2.2.2). Daarnaast bestaat het idee dat er geen of slechts een beperkt aantal *bevoegde* ambtenaren, rechters, advocaten, etc. is in Nederland. Het vragen naar de bevoegdheid van iemand, kan dan ook onderdeel uitmaken van de interactie tussen soevereine mensen en instanties. In dit kader wordt bijvoorbeeld de Wet normalisering rechtspositie ambtenaren uit 2020 aangehaald als bewijs dat ambtenaren werknemers in de private sector zouden zijn geworden, of er wordt verwezen naar een *Staatscourant* waarin alle namen van beëdigde deurwaarders en gerechtsdeurwaarders zouden staan – en indien zij hier niet in staan, zij dus niet bevoegd zijn (JKP & Doorpakkers, n.d.). In beide gevallen gaat het om een foutieve interpretatie van bestaande wetgeving die voor de rechter geen stand houdt.

Interactie met overheidsinstanties kan niet altijd geweigerd worden. Dit zorgt soms voor frustratie en boosheid richting professionals die werkzaam zijn bij overheden of overheidsinstanties. Verschillende onderzoeksrapporten wijzen erop dat er voorbeelden zijn geweest waarin professionals zijn gedoot³² of dwangsommen ontvingen op persoonlijke titel (zie: Geurtjens et al., 2024; ANNE, 2024). Uit een rondvraag onder de leden van de Koninklijke Beroepsvereniging voor Gerechtsdeurwaarders (KBvG) bleek dat van de 190 gerechtsdeurwaarders die recent te maken hebben gehad met agressie of intimidatie,³³ dit in 30% van de gevallen gebeurde door mensen die zich soeverein of autonoom noemden (Van Straaten et al., 2024, p. 28).

31 Voorbeelden uit andere landen zijn bijvoorbeeld het Königreich Deutschland en Bismarcks Erben in Duitsland (BFV, 2023) en Romana Didulo, die zich het staatshoofd van Canada noemt (Celestini & Amarasingam, 2023).

32 Het ongewenst openbaar maken van privégegevens van professionals, vaak met het doel te intimideren.

33 Hieronder valt ook verbale agressie.

2.2.8 *Zelfvoorzienend willen leven, voorbereiden op een eindtijd of (burger) oorlog*

De wens om als soeverein, autonoom of vrij mens te leven, en zoveel mogelijk los te komen van de staat, vertaalt zich vaak ook in een streven om zelfvoorzienend te leven. Dit kan variëren van het aanleggen van een eigen moestuin of een noodcommunicatiesysteem tot het kopen van goud en zilver als alternatief betaalmiddel. Soms gaat het verder en richten mensen eigen gemeenschappen, staten of ‘volken’ op vanuit de overtuiging dat men elkaar moet kunnen opvangen in tijden van nood (zie ook § 2.2.6). Vanuit de beleving dat er een kwaadaardige machthebber is die de mens wil onderdrukken, is deze neiging goed te begrijpen. Er zijn ook mensen die geloven dat de eindtijd of een burgeroorlog nabij is (of dat hier al sprake van is). Dit zou het aanschaffen van wapens ter zelfverdediging rechtvaardigen. In de afgelopen jaren zijn bij enkele ‘radicale soevereinen’, zoals het Openbaar Ministerie hen noemt, wapens en munitie gevonden of zou een poging zijn gedaan om wapens aan te schaffen (Openbaar Ministerie, 2025a; De Rechtspraak, 2025b; De Rechtspraak, 2023).

2.3 *Herkomst van het soevereine gedachtegoed*

Gelet op het voorgaande resteert de vraag waar het Nederlandse soevereine gedachtegoed en de bijbehorende uitingsvormen hun oorsprong vinden. Veel van het Nederlandse gedachtegoed is terug te leiden naar de Verenigde Staten en Canada, al is – zoals vermeld – het gedachtegoed heel divers. Er wordt geput uit verschillende bestaande ideeën, die waar nodig aangepast worden aan de Nederlandse context. Zo ontstaat een mix van ideeën die enerzijds uniek is voor Nederland en anderzijds in de kern overlapt met ideeën uit het buitenland. Dit is overigens ook in andere landen het geval.

2.3.1 *Wortels in de Verenigde Staten*

Wanneer er wordt gesproken over de oorsprong van het soevereine gedachtegoed, wordt vaak verwezen naar de Verenigde Staten. De ideeën van de Amerikaanse *sovereign citizens* (SovCit)-beweging zouden terug te leiden zijn naar verschillende andere bewegingen, zoals de belastingprotestbeweging, militiebeweging (*militia movement*) en Posse Comitatus (Loeser, 2015).

Posse Comitatus was een van oorsprong rechtsextremistische Christian Identity-groep³⁴ waarvan de eerste *chapters* werden opgericht rond 1970.³⁵ De Latijnse term

34 Hoewel sommige artikelen spreken over een ‘groep’, stelt Leiker (2019, p. 282) dat Posse Comitatus een decentrale organisatie was zonder ledenlijst. Christian Identity-groepen zijn van mening dat alleen Germaanse en Keltische mensen afstammelingen zijn van het volk van God. Deze overtuiging gaat vaak gepaard met antisemitisme en racisme.

35 Het is niet precies duidelijk wie de beweging heeft opgericht. Berger (2016) wijst op William Potter Gale, die dit zou hebben gedaan in 1971; Leiker (2019) noemt Henry Beach als voornaamste boegbeeld van de beweging.

posse comitatus refereert naar een oud principe uit het Amerikaanse recht dat inhoudt dat de lokale sheriff, indien nodig, de fitte mannen in zijn district kan oproepen om de orde te herstellen en wetsovertreders te arresteren (Hendell, 2010; Katz, 2021). Volgens een van de vermeende oprichters van Posse Comitatus betekende dit dat de lokale sheriff de enige wettelijke rechtshandhaver is in het land en de sheriff (met de door hem opgeroepen lokale groepen van bewapende burgers) degene is die zijn medemens moet beschermen tegen illegale handelingen van de federale overheid (Gale, 1972 in: Berger, 2016, p. 8; Hodge, 2019; Loeser, 2015).³⁶ Een variant op deze vermeende macht van de sheriff is terug te zien in het gedachtegoed van Common Law Nederland Earth. Aanhangers van Posse Comitatus vonden daarnaast dat het christelijke recht boven de grondwet stond. De hoogste autoriteit was God, gevolgd door Jezus, het individu, de familie, de groep, de mensen (*people*), de gemeenschap, het district, de staat en dan pas de nationale overheid (Leiker, 2019). Volgens deze redenering hoeft de mens alleen aan God verantwoording af te leggen en moet het individu zichzelf beschermen tegen een overheid die hem op onjuiste gronden probeert iets op te leggen. Mensen werden aangemoedigd klaar te staan voor wanneer er een gevecht moest worden geleverd, onder meer door wapens aan te schaffen en voorraden aan te leggen (Leiker, 2019). Een soortgelijke ‘piramide’ is bekend uit het Nederlandse soevereine gedachtegoed: God (voor wie hierin gelooft, anders een vorm van ‘bovennatuur’ of spirituele macht) heeft de mens geschapen, de mens heeft de overheid geschapen, en de overheid heeft wetgeving en de natuurlijk persoon gemaakt (zie bijvoorbeeld Vrije Kees, 2025). De overtuiging is dat wie iets creëert, daarover eigendom of gezag behoudt. De overheid kan (als schepper hiervan) dus wel de natuurlijke persoon controleren, maar niet de mens.

Het Posse Comitatus-gedachtegoed werd met verloop van tijd vermengd met verschillende andere ideeën uit andere bewegingen, zoals dat bepaalde wetgeving niet geldig zou zijn omdat deze niet (of niet goed) geratificeerd is, en dat men geen belasting hoeft te betalen of vergunning nodig had om te mogen jagen, rijden of vissen (zie Leiker, 2019; Hodge, 2019). Ook werd er een koppeling gemaakt met ideeën uit de *militia movement*: de Amerikaanse overheid zou corrupt zijn of in de greep worden gehouden door kwaadaardige krachten, waarbij het zaak is de Amerikaanse overheid weer in de ‘juiste’ vorm te herstellen (Loeser, 2015).

Een kernelement van het soevereine gedachtegoed, namelijk het vermeende verschil tussen de mens en de persona, is overigens een idee van Roger Elvick, een voormalige boer uit de Verenigde Staten. Hij wordt gezien als de grondlegger van de *strawman theory* (soms ook de *redemption theory* genoemd), die hij in de jaren negentig zou hebben bedacht (ADL, 2016). Elvick claimde ook dat de Amerikaanse overheid voor elk individu dat wordt geboren een geboortecertificaat krijgt duizenden euro's ontvangt

36 Deze man, een gepensioneerde legerkolonel, stelde zichzelf in de jaren tachtig aan als ‘chief of staff’ van de Unorganized Militia of the Committee of the State, de handhavingstak van de door hem geleide Committee of the State. In 1987 werd hij, met nog vier andere leden van het Committee, veroordeeld en belandde hij in de gevangenis. Het beroep in die zaak liep nog toen hij stierf in 1988 (LA Times, 1988). Met hem stierf het Committee of the State (aldus Pitcavage, 2001, p. 960).

in de vorm van een geboortetrust. De overheid zou dit doen om zijn onderdanen te kunnen gebruiken als onderpand voor buitenlandse leningen (Loeser, 2015; McIntyre, Hobbs & Young, 2025). Volgens Elvick behoorde dit geld echter eigenlijk de mens zelf toe, die daar volgens hem ook aanspraak op kon maken. Elvick maakte instructiemateriaal om anderen hierover te adviseren.³⁷

2.3.2 *Verspreiding naar andere landen*

In het eerste decennium van deze eeuw ontwikkelde het gedachtegoed zich verder in de Verenigde Staten en verspreidde zich naar onder meer Canada³⁸ en verschillende andere landen (waaronder ook Nederland, grofweg vanaf 2010). Bestaande theorieën werden op zo'n manier geïnterpreteerd of vertaald dat ze pasten in de geschiedenis en wet- en regelgeving van het betreffende land. Daarmee evolueerde het gedachtegoed gaandeweg.

In Canada valt de vermenging op met ideeën uit het libertarisme en anarchisme, waarin men streeft naar respectievelijk maximale individuele vrijheid en een samenleving zonder overheidsgezag en hiërarchie. Anders dan de *SovCit*-beweging, die zijn wortels heeft in het (extreem)rechtse, christelijke identitaire gedachtegoed, is deze *Freeman of the Land*-beweging eerder een politiek linkse, 'groene', en sociaal-activistische beweging (Netolitzky, 2018, p. 9; De Boer, 2024b). Een boegbeeld van deze gemeenschap was Robert Menard, iemand die verwikkeld was in een strijd met jeugdzorginstanties, en claimde dat het aanvragen van een geboortecertificaat gelijkstond met het aangaan van een contract met de overheid, waartegen iemand – door het invullen van de juiste papieren – bezwaar kon maken (Menard, n.d. in: Netolitzky, 2018, p. 9).

Belangrijk onderdeel van het Canadese *Freeman of the Land*-gedachtegoed is het gewoonterecht en de 'Magna Carta'³⁹ als het hoogst geldende recht. Het bestaansrecht van de staat Canada wordt in twijfel getrokken op grond van verschillende argumenten, zoals dat de staat in werkelijkheid een Amerikaans bedrijf zou zijn, of dat de staat in handen zou zijn gekomen van Britse bankiers na de dood van Queen Victoria (Netolitzky, 2018). Verschillende Engelstalige landen, zoals Ierland, het Verenigd Koninkrijk en Australië kennen varianten hierop, al dan niet aangepast aan de lokale context. Een voorbeeld hiervan is dat de Australia Acts, waarmee Australië volledig onafhankelijk werd van het Verenigd Koninkrijk, illegitiem zouden zijn (Hobbs et al., 2024). In Duitsland bestaat onder soevereine mensen het idee dat Duitsland nog steeds bezet zou zijn door de geallieerden, of dat zij de soevereiniteit van Duitsland nooit (volledig)

37 Elvick werd in 1991 veroordeeld voor samenzwering met als doel de rechtsgang te belemmeren (*conspiracy to impede justice*); zie: McIntyre, Hobbs & Young, 2025, p. 6.

38 Een sleutelfiguur hierin was Eldon Gerald Warman, een Amerikaanse piloot die zichzelf omschreef als student van Roger Elvick. Nadat zijn vrouw zelfmoord pleegde na een conflict met de Amerikaanse belastingdienst, vluchtte Warman naar Canada (aldus Netolitzky, 2018, p. 6).

39 Een historisch document uit 1215 waarin de Engelse koning Jan zonder Land werd gedwongen om bepaalde rechten en vrijheden toe te staan aan zijn onderdanen, wat de macht van de monarch beperkte en de basis legde voor het moderne constitutionele recht.

hebben teruggegeven aan de Duitse staat (BfV, 2023, p. 11). Het idee dat Wilhelmina de troon zou hebben opgegeven, past ook in dit stramien.

Waar het gaat om het soevereine gedachtegoed in Duitsland, zouden de eerste tekenen hiervan al te zien zijn in de jaren 1970⁴⁰ vanuit het idee dat er geen vredesverdrag was getekend na de Tweede Wereldoorlog, alleen een wapenstilstand. Dit idee zou zijn aangewakkerd door Manfred Roeder, een jurist en rechts-extremist, die zichzelf uitriep tot vertegenwoordiger van het Derde Rijk, waarvan hij vond dat het nog steeds van kracht was (Juling, 2023). In 1985 werd de Kommissarische Reichsregierung (KRR) opgericht, geïnspireerd op het gedachtegoed van Roeder. De KRR wordt gezien als een voorloper van de Reichsbürgerbeweging (Juling, 2023; Hartleb et al., 2023). Inmiddels zijn er in Duitsland verschillende stromingen binnen het soevereine gedachtegoed, met elk een andere lezing van waarom de Bondsrepubliek of Duitse grondwet illegitiem is. Hierbij wordt veelal onderscheid gemaakt tussen *Reichsbürger* en *Selbstverwalter*.⁴¹

Het onderscheid tussen beiden is dat de meeste *Reichsbürger* het bestaan van de huidige Duitse Bondsrepubliek afwijzen op grond van een 'Duits Rijk' dat nog steeds zou bestaan (waarbij interpretaties verschillen van welke historische versie van het Duitse Rijk dat is),⁴² terwijl *Selbstverwalter* beweren de Bondsrepubliek te kunnen verlaten en zo autonoom te kunnen worden (in sommige gevallen gaat dit gepaard met het stichten van ministaatjes) (BfV, 2023, p. 8; Horten & Orth, 2023). Veel aanhangers van het gedachtegoed wijzen overigens zelf het label *Reichsbürger* of *Selbstverwalter* af, aldus de Duitse inlichtingendienst (BfV, 2023, p. 6). Zij voeren andere titels, zoals 'Staatenlose', 'Natürliche Person' of noemen zich inwoner van een fictieve staat.

Bij een deel van de *Reichsbürger* is rechtsextremistische en antisemitische retoriek te herkennen, en is men uit op een nationaalsocialistisch Duitsland, maar er zijn ook stromingen waarbij het loskomen van de staat het voornaamste doel is (zie: Rahtje, 2022). Naast deze landen zijn er nog vele andere voorbeelden te noemen van landen die hun eigen variant kennen van het soevereine gedachtegoed, zoals Oostenrijk (waar men spreekt over *Staatsverweigerer* of *Staatsleugner*; zie: Hartleb et al., 2023; Marko, 2021), Tsjechië (Mazel, 2024; Ministerstvo Vnitřní České Republiky/Ministerie van Binnenlandse Zaken Tsjechië, n.d.), Zweden (Pollack-Sarnecki et al., 2023; Rudberg, 2022), Frankrijk (Rodde, 2024) en België (De Boer, 2025a).

Dit geldt ook voor de uitingen die mensen vanuit dat gedachtegoed doen. Het gebruik van pseudo-juridische taal is onlosmakelijk met het gedachtegoed verbonden. Zowel

40 Volgens Hartleb et al. (2023) nog eerder: zij verwijzen naar het jaar 1949 (p. 126).

41 Keil (2021) voegt nog twee categorieën toe, naast *Reichsbürger* en *Selbstverwalter*, om het gedachtegoed in Duitsland te vatten. Dit zijn 'zelfverklaarde monarchen en stichters van eigen naties', die volgens hem tegen sekten en bezettingsbewegingen (*settler movements*) aan schuren, en 'goeroes en milieumanagers': ondernemers die commercieel materiaal verkopen, zoals ID-kaarten en munten, en voornamelijk gedreven worden door economische motieven (p. 258).

42 Jaartallen waarnaar wordt verwezen zijn bijvoorbeeld 1871, 1919 en 1937. Er zijn ook stromingen die beweren dat Duitsland nog steeds bezet is door de geallieerden (zie: BfV, 2023, p. 11-13). Een andere variant is dat de Bondsrepubliek wel is ontstaan, maar in 1990 is ondergegaan en sindsdien niet meer bestaat (Keil, 2021, p. 256-7).

in de Verenigde Staten als in Canada, Duitsland en Oostenrijk zijn er voorbeelden van soevereine mensen die eigen nummerplaten, ID-kaarten en andere fictieve documenten maken en uitgeven – en er zijn goeroes binnen dat milieu die daar geld aan verdienen. In verschillende landen, waaronder Duitsland (zie: Keil, 2021; Juling, 2023; Hartleb, 2023) en Canada (Netolitzky, 2021), zijn fictieve staten opgericht of is er een wens om een oud ‘rijk’ of overheidssysteem in ere te herstellen. Dat de staat in werkelijkheid een bedrijf is, is een overtuiging die ook bekend is vanuit bijvoorbeeld Duitsland (BfV, 2023), Canada (Celestini & Amarasignam, 2023) en Oostenrijk (Hartleb et al., 2023). Het schrijven van je naam, met gebruik van specifieke interpunctie, duimafdrukken, afkortingen of het gebruik van kwantumtaal, is iets wat al langer bekend is vanuit de Verenigde Staten (ADL, 2016; Sarteschi, 2021). Deze lijst is uiteraard niet uitputtend, maar het laat zien dat de uitingen en het gedachtegoed in Nederland in bredere context kunnen worden gezien.

2.3.3 *Ontwikkeling van het gedachtegoed in Nederland*

Bepalen wanneer en hoe het soevereine gedachtegoed Nederland precies bereikte, is vrijwel ondoenlijk. Het is duidelijk dat sporen van het gedachtegoed ook in Nederland ver teruggaan, tot aan het begin van de 20^e eeuw of zelfs tot in het eerste kwart van de 19^e eeuw (Hurenkamp, 2025; Kielman, 2017).

Een van de soevereine mensen die wij spraken in het kader van dit onderzoek vertelde al vanaf 2006 onderdeel te zijn van een ‘soevereine club’ in Nederland. Een herkenbaar eerste signaal is dat er al in 2011 een website bestond waarop uitleg werd gegeven hoe iemand zijn naam als mens kon ‘claimen’. In 2015 kwam het boek *De Soevereine Mens* uit. Op zijn eigen website beschrijft een van de auteurs van dat boek, naar eigen zeggen een van de eerste soevereine mensen in Nederland, hoe hij eind jaren 1990 al tot de ontdekking kwam dat wanneer hij post kreeg van zijn bank, de Belastingdienst of het CJIB, zijn naam altijd in hoofdletters geschreven stond (Boerman, 2020). Hij vroeg zich af waarom dit zo was, maar mensen om hem heen moesten hem het antwoord schuldig blijven. Dit veranderde toen hij ‘jaren later’ de medeauteur van het boek tegenkwam en hun samenwerking meteen vruchtbaar bleek.⁴³ In de jaren daarna groeide de belangstelling voor het claimen van je naam en ontstond er een ‘club’ van soevereine mensen, aldus de auteurs in hun boek. In 2013 en 2014 waren er al rechtszaken waarin de rechter werd gewraakt omdat deze weigerde de verzoeker te erkennen als soeverein mens.⁴⁴

43 Deze medeauteur ging zich naar eigen zeggen verdiepen in de materie door te kijken wat er in Engelstalige gebieden over *Freeman of the Land* bekend was. Dit proces startte nadat hij in 2010 een aanklacht had ingediend over de vermeende betrokkenheid van de staat bij chemtrails; zie Boerman & Van Dinter, 2021, p. 227. Boerman schrijft in het hier aangehaalde artikel dat soevereiniteit hem echter ‘tot op heden niets [heeft] gebracht’. Desondanks ziet hij het claimen van je naam, effectief of niet, als een manier om ‘aan onze nepkoning en regering duidelijk te maken dat je in de gaten hebt hoe het corrupte systeem in elkaar steekt en dat je er niet meer aan wenst mee te doen’ (Boerman, 2020).

44 Zoals ECLI:NL:RBAMS:2013:9055; ECLI:NL:RBOBR:2014:1771 en ECLI:NL:RBGEL:2014:1625; ECLI:NL:RBNNE:2014:2007.

In 2020 kreeg het gedachtegoed hernieuwde aandacht, aldus Boerman en Van Dinter (2021, p. 246). De coronacrisis lijkt hierin een rol te hebben gespeeld, zo schrijft Boerman op zijn website (2020): ‘Door de zogenaamde coronacrisis en de daarmee opgelegde en elkaar tegensprekende regelgeving, beginnen steeds meer mensen in de gaten te krijgen dat er iets niet klopt.’ Ook het aantal rechtszaken waarin mensen soeverein gedachtegoed uitten, of zich als soeverein identificeerden, nam vanaf 2020 toe (De Boer, 2024b). In elk geval leidde de belangstelling in 2021 tot een tweede druk van *De Soevereine Mens*.

Op enkele andere websites met daarop soeverein gedachtegoed wordt aangegeven dat de coronapandemie een rol heeft gespeeld in de oprichting van die websites. Zo geeft een van de mensen achter Doorpakkers aan dat de aanleiding voor haar was dat haar eigen zaak op slot ging door corona, waarna zij geholpen werd door de man achter Burgerfront, een ander bekend platform binnen het soevereine gedachtegoed (Doorpakkers, 2024). Een van de mensen achter platform Veilig & Vrij vertelt op hun website (2022) dat er in maart 2020 een ‘innerlijk alarmbelletje’ afging waardoor hij wist dat het mis was. Via LinkedIn ontmoette hij de andere gelijkgestemden van waaruit het platform is ontstaan. Ook de oprichter van De Levende Gemeenschap meldt op haar website (n.d.) dat zij sinds corona het recht ‘7 op 7’ bestudeert. De eerste nationale vergadering van Common Law Nederland Earth vond plaats op 17 juli 2022 (CLNE, n.d., d). Een bekend boek onder soevereine mensen, *Ken uw Recht*, werd in maart 2023 gepubliceerd.

Op verschillende websites en in interviews beschrijven de mensen achter deze websites hun ontwikkeling richting het soevereine gedachtegoed. Hieruit blijkt dat er een aantal boeken zijn die bekendheid genieten binnen het milieu,⁴⁵ dat er onderling kennis wordt uitgewisseld én dat er discussie bestaat over welke lezing van het gedachtegoed de juiste is.⁴⁶ Ook wordt gewezen op inspiratiebronnen uit het buitenland. Zo geeft de ghostwriter van het boek *Ken uw Recht* en een bekend gezicht in de beweging in een interview met *De Andere Krant* (4 juli 2022) aan dat zij Amerikaanse cursussen heeft gevolgd waarin zij meer leerde over de geboorteakte en de Cestui Que Vie-trust (Van Hamelen, 2022). Een van de oprichters van platform Veilig & Vrij zegt in een interview met datzelfde platform (2 januari 2025) geïnspireerd te zijn door een documentaire van de Amerikanen Russel Jay Gould en David Wynn Miller. ‘Hoe zij zich vrij hebben gemaakt, daar viel mijn mond van open’ (Beckman, 2025). Het Duitse boek *Hintergrundwissen* uit 2016 is een inspiratiebron geweest voor een van de auteurs van *De Soevereine Mens* (Van Dinter, 2020).

45 Genoemd worden bijvoorbeeld *Ken Uw Recht* van Michael van Leeuwen, *De Soevereine Mens* van Van Dinter en Boerman, *Society 4.0* van Bob de Wit, *Democratie in relatie tot recht en politiek* van Twan Tak (die eveneens een rol speelt in het boek *Ken uw Recht*) en *Hintergrundwissen/Achtergrondkennis* van Hans Xaver Meier.

46 Zo heeft Doorpakkers het stokje overgenomen van Youri Plate, nadat de rechtbank bepaalde dat hij geen advies meer mag geven over belastingteruggave, en dat hij verschillende dingen niet meer mag beweren, waaronder dat de staat een ANBI is, dat de Nederlandse Grondwet niet geldig is, en dat de Belastingdienst geen contract heeft met belastingplichtigen. Zie voor de volledige uitspraak: ECLI:NL:RBLIM:2023:6530. Zie voor voorbeelden van discussie: Beckman, 2025; Hamaker-Zondag, 2022.

De (inmiddels niet meer actieve) website van Common Law Nederland Earth schreef een samenwerkingsverband te hebben met onder meer de Republic of Kanata,⁴⁷ een in 2015 zelfverklaarde staat op basis van gewoonterecht in Canada, en het Australische People of the Commonwealth (CLNE, n.d., e). Hier moet overigens wel bij worden opgemerkt dat onduidelijk is wat in deze context ‘samenwerkingsverband’ inhoudt en dat de websites van de meeste andere vermeende samenwerkingsverbanden inmiddels niet meer online te vinden zijn.

47 Zie voor meer hierover Netolitzky, 2023, p. 985 en verder.

3 De soevereine ‘beweging’

In het vorige hoofdstuk hebben we uiteengezet wat het soevereine gedachtegoed in Nederland behelst en wat mensen op basis van dat gedachtegoed (kunnen) doen. Ook werd duidelijk waar deze ideeën vandaan komen en hoe deze ideeën Nederland bereiken. In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de soevereine ‘beweging’: kunnen we eigenlijk spreken van een beweging? Hoe ziet die er dan uit? En hoeveel mensen voelen zich tot deze ideeën aangetrokken en waarom?

3.1 Diffuus en heteroog

Het soevereine gedachtegoed is, zoals hoofdstuk 2 laat zien, diffuus en laat zich niet makkelijk vangen onder een noemer. Dit geldt ook voor wie een ‘soverein mens’ is of wanneer je dat bent. De term *sovereign citizens* is een ‘catch-all identifier’,⁴⁸ zoals Loeser (2015, p. 1109) het treffend omschrijft: het refereert aan een breed scala van individuen die zich tegen de overheid keren en bepaalde gemeenschappelijke overtuigingen met elkaar delen. De soevereine ‘beweging’ – voor zover daarvan te spreken valt – kenmerkt zich dus door heterogeniteit (AIVD et al., 2024; Van Rees-van Bakkum, 2024; De Boer, 2025b). Dat wil zeggen dat er tussen soevereine mensen onderling verschillen bestaan tussen hun ideologie, narratieven, gedrag en blik op de toekomst. Dit komt overigens overeen met het beeld dat wordt geschetst in andere landen: zo stelt Keil (2021) dat het enige wat mensen binnen het soevereine gedachtegoed in Duitsland bindt, de collectieve afwijzing van de rechtsstaat is.

In Nederlandstalige publicaties wordt meestal gesproken over soevereinen en autonomen, waarbij geen duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen beide termen (Geurtjens et al., 2024; AIVD et al., 2024; De Boer, 2024b; Hurenkamp, 2025). Van Rees-van Bakkum (2024) maakt op basis van haar onderzoek wel onderscheid, namelijk tussen autonomen, soevereinen en vrije mensen. Soevereine mensen streven volgens haar naar een samenleving gebaseerd op wat zij zien als ‘correcte wetgeving’. Dit zou inhouden dat de overheid stopt met wat zij zien als onrechtmatig handelen door voorwaarden te stellen aan de vrijheid van mensen. Autonomen daarentegen streven vooral naar maximale autonomie en zelfbeschikking met zo min mogelijk overheidsbemoeienis. Vrije mensen, tot slot, zien de overheid als een obstakel voor hun vrijheid en zelfverantwoordelijkheid, maar begrijpen ook dat zij een zekere mate van vrijheid moeten opgeven om in een samenleving te kunnen leven (p. 26). Deze drie groepen delen de

48 In het Nederlands zouden we zeggen: containerbegrip.

overtuiging dat de huidige overheid hen belemmert in hun streven naar een rechtvaardiger wereld.

Mensen met soevereine ideeën worden binnen de Nederlandse context soms geschaard onder een bredere paraplu, zoals die van het anti-institutionalisme of complottheorieën. Zo stellen Van Es et al. (2025) dat het soevereine gedachtegoed in de kern een combinatie van verschillende complottheorieën is, waarbij het verschil met andere complottheorieën is dat het soevereine gedachtegoed concrete instructies en verantwoording biedt voor bepaalde vormen van crimineel gedrag (p. 4). Zij wijzen daarbij onder andere op de overtuiging dat wet- en regelgeving illegitiem is, wat het plegen van misdrijven – zoals het rijden zonder rijbewijs of niet meer betalen van belasting – of zelfs geweld jegens vertegenwoordigers van de staat, kan legitimeren.

Tussen 2020 en 2022 deed de AIVD verslag van een nieuw soort 'anti-overheidsextremisme' dat de dienst sinds 2018 had zien ontstaan en dat ideologisch niet sterk gekleurd was, maar een reactie was op 'ervaren onrechtvaardigheid, verontwaardiging en onbehagen' (AIVD, 2020, p. 18; NCTV, 2021). In 2022 ging de AIVD de term 'anti-institutioneel extremisme' gebruiken omdat de protestbeweging zich ook tegen allerlei instituties ging richten, zoals de politie en de media. Er verscheen een rapport waarin verschillende subnarratieven van dat anti-institutionele extremisme werden belicht, waaronder de 'sovereinen' (aanhalingstekens in origineel, zie: AIVD, 2023, p. 17). In 2024 volgde een verdieping op dat rapport: een analyse van de soevereinenbeweging in Nederland (AIVD et al., 2024). Hierin werden verbanden gelegd tussen anti-institutioneel gedachtegoed en complottheorieën, in het bijzonder dat er sprake is van geloof in een kwaadaardige elite (AIVD et al., 2024; De Boer, 2024b). In bredere zin uitten de diensten in het rapport hun zorgen over de (potentiële) dreiging die de soevereine beweging vormt voor het functioneren van de democratische rechtsstaat en kans op ondermijning van de democratische rechtsorde. Door doorlopend een narratief te verkondigen dat de overheid erop uit is zijn onderdanen te benadelen, kan het vertrouwen in diezelfde instituties verder afnemen.

In de fenomenanalyse van de soevereine beweging in Nederland maken de AIVD, NCTV en Politie (2024) onderscheid tussen hoe personen *invulling geven* aan het soevereine of autonome gedachtegoed. Dat onderscheid bestaat uit (i) 'personen die menen dat zij zich niet volledig los kunnen maken van de samenleving, al zouden ze dat willen', (ii) personen die 'de Nederlandse wet- en regelgeving als ongeldig [beschouwen] en weigeren daarom soms te voldoen aan de financiële verplichtingen die daaruit voortkomen en aan hen worden opgelegd', en (iii) personen die zich 'met geweld verzetten tegen het huidige systeem of geloven dat de kwaadaardige elite een gewelddadige strijd zal initiëren waarop zij zich moeten voorbereiden' (p. 8).

De eerste categorie zou bestaan uit enkele tienduizenden mensen, die vooral op zoek zijn naar zelfvoorziening. Volgens het rapport bestaan soevereinen van deze categorie deels uit goeroes en organisaties die een verdienmodel hebben gemaakt van het soevereine gedachtegoed. Zij adviseren geïnteresseerden bijvoorbeeld om zich soeverein te verklaren, maar benadrukken tegelijkertijd dat men zich wel aan de Nederlandse wetgeving moet houden. Hoe deze twee uitgangspunten zich tot elkaar verhouden, blijft

onduidelijk (p. 14). Het is de vraag of de melding om zich aan de Nederlandse wet te houden niet een *disclaimer* is om geen verantwoordelijkheid te hoeven nemen voor de gevolgen van hun oproepen en verkoop.

De tweede categorie zou bestaan uit enkele duizenden mensen die zich niet langer aan de Nederlandse wet- en regelgeving houden. Binnen deze groep is er 'steeds vaker sprake van intimidatie, bedreiging en een aantal vooralsnog kleine gewelddadige confrontaties met bijvoorbeeld politie en deurwaarders' aldus de AIVD, NCTV en Nationale Politie (2024, p. 15). Los van de fysieke gevaar dreiging die hieruit kan voortkomen, hebben dergelijke uitingen grote invloed op slachtoffers die zich niet meer veilig voelen of publiekelijk zwartgemaakt worden. De verwachting van de veiligheidsdiensten is dat het aantal gewelddadige incidenten zal toenemen, nu groepen soevereinen steeds meer in de problemen komen door gevolg te geven aan het niet-volgen van wet- en regelgeving en het afwijzen van hulp.

Tot slot zijn er volgens de diensten enkele tientallen tot honderden mensen die een gewelddadige strijd met de overheid als onvermijdelijk zien (2024, p. 16). Zij dreigen bijvoorbeeld met tribunalen of burgerarresten en sheriffs die met behulp van burgermilities het gewoonte- of natuurrecht handhaven. Een nog kleinere groep zou zich voorbereiden op de confrontatie met de overheid en daar ook wapens voor verzamelen (AIVD et al., 2024, p. 17). Onderzoekers die schrijven over de Nederlandse situatie benadrukken dat tegenover de wens om los te komen van een kwaadaardige elite, vaak een soort alternatief recht staat waaraan mensen zich willen houden en dat gewelddadigheid propageert, zoals de mantra 'niet doden, niet stelen, niet dwingen' (zie Van Buuren, 2024; Van Rees-van Bekkum, 2024; ANNE, 2024).

Vanuit radicaliseringsstudies en onderzoek naar wat complotdenkers drijft, wordt erop gewezen dat mensen die heel boos zijn of teleurgesteld, die uiterst scherpe meningen hebben en uiten, gewelddadig kunnen worden, maar dat is niet per se een voor de hand liggende escalatie (zie bijvoorbeeld: Van Buuren, 2016). Nuancering en vergelijking met patronen in andere groepen mensen met radicale attitudes, zo luidt het devies (Thijs, 2024). Onderzoekers hebben er ook op gewezen dat radicalisering vrijwel altijd een proces is waarin een combinatie van factoren een rol speelt, waarvan ideologische overtuiging slechts één factor is. Dat verklaart waarom trajecten non-lineair, persoons- en contextspecifiek zijn, zodat de risicoprofielen die veiligheidsdiensten en politie hanteren moeilijk toepasbaar zijn (Sizoo, Strijbos & Glas, 2022; Corner et al., 2025). Ook laat onderzoek zien dat complotdenken gangbaar is geworden: niet een kenmerk van 'wappies' dat tot 'randgroepen' beperkt blijft, maar sommige complotten zijn (deels) waar gebleken, en ook hoogopgeleide mensen met een stabiele sociaaleconomische positie denken in complotten (Veling et al., 2022; Feddes et al., 2025).

3.2 Aantallen en opmaak

Hoeveel mensen in Nederland het soevereine gedachtegoed aanhangen (en in welke 'mate') is onduidelijk. Dit komt mede doordat er geen eenduidige definitie bestaat van wie tot deze groep gerekend kan worden. Naast de – niet-verifieerbare – cijfers van

veiligheidsdiensten en politie die we hiervoor bespraken, vormt het aantal brieven dat is gestuurd naar instituties als de Belastingdienst, de Raad van State en de Hoge Raad een indicatie. De Belastingdienst ontving 7.900 nagenoeg identieke brieven van ongeveer 4.900 personen over het uitkeren van geld uit een geboortetrust, aldus een vonnis uit 2022 (ECLI:NL:RBMNE:2022:577). De Raad van State ontving zo'n 15.000 brieven met een soortgelijke strekking (ECLI:NL:RBMNE:2023:5505).⁴⁹ De Hoge Raad zou naar eigen zeggen 'negentien verhuisdozen vol brieven' hebben ontvangen waarin mensen het contract met de overheid willen opzeggen of wordt verwezen naar niet bestaande instanties zoals de Hoge Raad van de Mensenkinderen, aldus de president van de Hoge Raad in een interview in december 2023 (Zuidervaar, 2023).

Een andere indicatie is hoeveel Nederlandstalige websites bestaan waarop hulp of producten worden aangeboden om soeverein te worden (of als zodanig te leven), of waarvan een substantieel deel van de website gericht is op het soevereine gedachtegoed. Een inventarisatie die wij maakten in het kader van dit onderzoek resulteerde in een lijst van 29 websites, waarvan acht inmiddels niet meer actief of offline zijn (peildatum november 2024).⁵⁰

Eenzelfde soort exercitie deden we op Telegram. Dit resulteerde in zes openbare Telegramgroepen of -kanalen, allemaal actief sinds 2020 of later, waarin ten minste 10% van alle berichten over het soevereine of autonome gedachtegoed ging.⁵¹ Deze groepen en kanalen hadden gezamenlijk een kleine 24.000 leden/volgers – al komt dit met name door één groep met daarin meer dan 18.000 volgers (peildatum juli 2025). Met dit cijfer is een slag om de arm geboden: het gaat hier allereerst niet om unieke personen, aangezien dezelfde mensen in meerdere groepen kunnen zitten. Daarnaast gaat het alleen over openbare groepen en kanalen. Tot slot kunnen mensen ook in een groep zitten omdat ze interesse hebben in de andere zaken die er worden besproken (en niet in het soevereine gedachtegoed). Kortom: het geeft slechts een indruk van de orde van grootte.

In Nederland zouden de aanhangers van het soevereine gedachtegoed gemiddeld tussen de 40 en 60 jaar oud zijn (AIVD, 2024, p. 20). Dit komt overeen met data over 1.118 betalende leden van een bekende goeroe uit het soevereine gedachtegoed die het NRC in handen kreeg. Hier lag de gemiddelde leeftijd op 56 jaar, waarvan 'een kleine meerderheid' vrouw (Kouwenhoven & Smouter, 2023). In de 166 rechtszaken die De Boer (2025b) analyseerde werd in slechts elf gevallen een geboortedatum genoemd; het gemiddelde daarvan was ook 56 jaar. Dit waren vaker mannen dan vrouwen, en dit waren relatief gezien vaker rechtszaken die plaatsvonden in Noord-Brabant en Gelder-

49 Het ging hier eveneens om brieven over een geboortetrust, waarbij verzoekers de 'trust-belastingdienst' en Raad van State verzochten de procedure voor uitkering van geld uit de trust in gang te zetten. In het vonnis is te lezen: 'Op de zitting heeft de Raad van State toegelicht dat er zo'n 15.000 brieven zijn ontvangen met eenzelfde curieuze en onbegrijpelijke inhoud als de brieven van verzoekers en dat dergelijke brieven nog dagelijks binnenkomen' (ECLI:NL:RBMNE:2023:5505).

50 Meer informatie over de werkwijze is te vinden in bijlage 1b.

51 Meer informatie over de werkwijze is te vinden in bijlage 1b.

land.⁵² De leeftijd van de dertien geïnterviewden door Van der Tak en Harambam (2025) lag tussen de 50 en 70 jaar.

In de media-analyse die wij deden voor dit onderzoek is gekeken naar mediaproducties waarin soevereine mensen zelf aan het woord komen. Hierin vielen in totaal zeventig unieke personen⁵³ te identificeren, met een gemiddelde leeftijd van 55 jaar. Ongeveer twee derde daarvan was man.⁵⁴ De meeste mensen kwamen uit het oosten van het land (23), gevolgd door de regio west (11), noord (9) en zuid (9).⁵⁵ Vijf mensen woonden buiten Nederland.

3.2.1 *Aantallen in vergelijking met andere landen*

Qua profiel en omvang lijkt het Nederlandse beeld aan te sluiten bij dat in andere landen, maar ook over die landen ontbreekt het aan data. Uitzondering hierop is Duitsland, waar zo'n 23.000 personen voldoen aan de kwalificatie *Reichsbürger* of *Selbstverwalter*, schatte het BfV (de Duitse veiligheidsdienst) in 2022 (BfV, 2023, p. 17). Hiervan zou twee derde man zijn, en de meeste personen ouder dan 40 jaar (ibidem, zie ook: Keil, 2021, p. 259). Ongeveer 10% daarvan zou gewelddadig, gewelddadig, geweldondersteunend of pro-geweld zijn (BfV, 2023, p. 18). Een analyse van Duitse mediaberichtgeving over soevereine mensen, kwam op een gemiddelde leeftijd van 50 jaar (n = 487), waarvan 14% vrouw (Fiebig & Koehler, p. 40). Politiedata uit Brandenburg naar *Reichsbürger* wijst op ongeveer hetzelfde: ook hier was de gemiddelde leeftijd 50 jaar.

In verschillende studies en rapporten wordt gesteld dat er in de Verenigde Staten tussen de 300.000 en 500.000 *sovereign citizens* zouden zijn (zie: Sarteschi, 2021; Loeser, 2015; Fiebig & Koehler, 2022; van Buuren, 2023; Taplin et al., 2023). Deze getallen zijn echter gebaseerd op een schatting van het *Southern Poverty Law Center* (SPLC) uit 2011, waarbij dit aantal is afgeleid van een schatting van het aantal *tax protesters* (mensen die tegen het betalen van belasting zijn, maar echter niet per se soeverein gedachtegoed aanhangen). Dit aantal zou rond de 500.000 mensen liggen, al is ook dat niet met zekerheid te stellen omdat de Amerikaanse belastingdienst (IRS) mensen sinds 1998 niet meer mag labelen als zodanig (zie Mallek, 2016, p. 62). Meer betrouwbare cijfers ontbreken. In Canada zou het gaan om tussen de 5.000 en 10.000 mensen (Perry et al., 2017 in: Fiebig & Koehler, 2022, p. 34).

52 Hierbij is belangrijk om op te merken dat dit gaat over waar de rechtszaak is behandeld en dat dit niet per se overeenkomt met waar de persoon in kwestie woont, zie De Boer 2025b, p. 169 voor meer hierover.

53 Het is niet met 100% zekerheid te zeggen dat het hier gaat om 70 unieke personen, omdat enkele mensen anoniem zijn opgevoerd. Daar waar wel duidelijk was dat dezelfde persoon in twee verschillende artikelen aan het woord kwam, is dit als 1 persoon geteld.

54 Het ging om 43 mannen en 18 vrouwen. Dit telt niet op tot 70 omdat er een artikel is waarin 9 mensen aan het woord komen: 'mannen en vrouwen'.

55 Van 13 mensen werd niet genoemd uit welke regio zij kwamen. Onder Oost-Nederland verstaan we de provincies Flevoland, Overijssel en Gelderland. Onder Noord-Nederland verstaan we de provincies Friesland, Groningen en Drenthe. Onder Zuid-Nederland verstaan we de provincies Noord-Brabant en Limburg. Onder West-Nederland verstaan we de provincies Utrecht, Zuid-Holland, Noord-Holland en Zeeland.

In de Verenigde Staten zou de soevereine beweging voornamelijk bestaan uit witte mannen van middelbare leeftijd en zich voornamelijk in het zuiden van de Verenigde Staten bevinden (Sarteschi, 2021, p. 2; ADL, 2012, p. 11). Een uitzondering hierop zijn de Moors, of Moorish Sovereign Citizens, een selecte groep voornamelijk Afro-Amerikaanse soevereine mensen. Ook hier zijn vrijwel geen betrouwbare schattingen over het aantal aanhangers. Het SPLC (n.d.) geeft aan dat een petitie aan het Amerikaanse Congres om de Moorish-Amerikaanse nationaliteit formeel te erkennen ruim 6.200 keer is getekend (peildatum onbekend).

Voor alle hier besproken landen, inclusief Nederland, geldt dat het aantal mensen dat zich identificeert met het soevereine gedachtegoed zeer klein is in verhouding tot de totale bevolking.⁵⁶ Binnen deze groep zou een nog kleinere groep gewelddbereid zijn, maar deze groep komt in empirisch onderzoek slechts beperkt in beeld.

3.3 Aantrekkingskracht

Over wat het soevereine gedachtegoed aantrekkelijk maakt voor mensen, zowel in Nederland als daarbuiten, is nog weinig bekend. Dit komt ook omdat het gaat om een heterogeen milieu, waarvan de leden geen vaste ideologie aanhangen.

Sommige mediaberichtgeving wijst op de aantrekkingskracht van het soevereine gedachtegoed op mensen met financiële problemen (zie bijvoorbeeld Pointer, 2023). Zij zouden hierin een oplossing zien voor hun problemen. In hoeverre dit echter klopt voor de groep in brede zin, is nog onduidelijk (zie hierover ook De Boer, 2025b en Van Veldhuizen & Darmont, 2024). In een Duitse media-analyse naar *sovereign citizens* is gekeken wat de mogelijke motivatie was voor misdaden gepleegd door deze mensen (NB: het gaat hier specifiek om mensen die een misdaad hebben gepleegd, dus een subgroep van de beweging). Van de 156 mensen waarvoor dit te bepalen was, was er in twee derde van de gevallen sprake van financiële problemen, en in bijna de helft van de gevallen (45%) van werkgerelateerde problemen (Fiebig & Koehler, 2022, p. 41). Onduidelijk is of deze problemen het soevereine gedachtegoed voor mensen aantrekkelijk(er) maakten, of dat deze problemen juist zijn ontstaan door uitingen op basis van dat gedachtegoed. In elk geval had van de 130 mensen waarvoor dat te bepalen was, 30% een baan, was 32% gepensioneerd en 38% werkloos (Fiebig & Koehler, 2022, p. 22-23).

Van Buuren (2024) wijst erop dat de aantrekkingskracht van het soevereine gedachtegoed ook zit in de alternatieve instituties waaraan soevereinen zeggen zich te willen houden, wat hij als een vorm van spelen ziet. Dit zou onder meer zichtbaar zijn in de rollen die bestaan binnen de fictieve rechtbanken en het gebruik van fictieve documenten en specifieke taal als vorm van magisch denken. Er is binnen soevereine milieus, aldus Van Buuren, een diep verlangen naar zin- en betekenisgeving en 'naar een nieu-

56 Uitgaande van 23.000 mensen gaat het op een bevolking van 83 miljoen inwoners om 0,03% van de Duitse bevolking; Op een bevolking van 310 miljoen inwoners in de Verenigde Staten (in 2011; uitgaande van 300.000 soevereine mensen), gaat het om 0,1% van de Amerikaanse bevolking.

we, eenvoudigere samenleving vol harmonie en vrede' (2024, p. 58). Eenzelfde conclusie trok Van Rees-van Bekkum (2024) op basis van zeven interviews die zij deed met mensen met dit gedachtegoed.

Volgens Van Buuren kan de aantrekkingskracht van de soevereine milieus beter worden begrepen als het wordt gezien als een spel 'dat de spelers de mogelijkheid biedt om actief te participeren door het creëren van een fantasiesamenleving en het daarbinnen spelen van zelfgekozen rollen' (2024, p. 63). Het biedt mensen dus een alternatief systeem waarin zij wél kunnen participeren, naast het huidige systeem waarin participatie weliswaar van mensen wordt verlangd, maar dit lang niet iedereen goed lukt. Het biedt daarmee een manier om *agency* (zeggenschap en autonomie) terug te nemen. Dit verklaart volgens hem ook waarom mensen doorgaan met bepaalde tactieken – zoals het sturen van pseudo-juridische documenten of het niet meer betalen van belastingen – ondanks dat die bij de rechter geen stand houden en problemen opleveren: meedoen aan het spel is aantrekkelijker dan je neerleggen bij de realiteit van een 'afstandelijke, technocratische, geprotocolleerde, onttoverde en complexe realiteit' (Van Buuren, 2024, p. 66). Van der Tak en Harambam (2025) komen op basis van veldwerk tot een soortgelijke conclusie: wat hun respondenten aantrok in het gedachtegoed was de mogelijkheid om zelf iets te doen, regie te pakken en op te kunnen staan tegen 'de fictie'. Dat gaf een gevoel van bevrijding, verlost te zijn van de strakke hand van de staat.

Netolitzky (2021) geeft iets soortgelijks aan: het gebruik van pseudorecht, zoals door soevereine mensen, heeft volgens hem ook een sociale functie: het is een manier om verloren macht of autoriteit als individu terug te nemen (p. 170). Dit is in het bijzonder relevant wanneer er een persoonlijk conflict speelt met een overheidsinstantie. Ook ander onderzoek (Van Rees-van Bekkum, 2024; Van der Tak & Harambam, 2025; Sizoo, Strijbos & Glas, 2022; Feddes et al., 2025) wijst op het belang van persoonlijke ervaringen als verklaring voor wat mensen aantrekt in het soevereine gedachtegoed.

In bredere zin wijzen rapportages onder meer op onderliggende maatschappelijke spanningen, en in de Nederlandse context op dossiers als de Toeslagenaffaire en de omgang met de (afwikkeling van de) gaswinning in Groningen, die het vertrouwen in de overheid structureel hebben beschadigd. Volgens deze analyses is sprake van systeemcorruptie, wat een vruchtbare bodem vormt voor narratieven over 'kwaadaardige elites' die informatie achterhouden en vooral uit eigenbelang handelen. Mensen ervaren dat de overheid er niet langer voor hen is en hen onvoldoende beschermt (Bakker et al., 2024; Hurenkamp, 2025; Biery, 2023; Siegel, 2024). Voor veel soevereine mensen gaat het ook over de rigiditeit en rationaliteit van het systeem. Hun ideeën komen voort uit ervaringen met een verstikkende hoeveelheid wetten, regels en gebruiken die overheden en instituties ze opleggen en een diepe teleurstelling over het handelen van die overheden en instituties (Harambam, 2020, p. 131-156; Hurenkamp, 2025; Van Rees-van Bekkum, 2024).

Vanuit literatuur over waarom mensen geloven in complottheorieën en samenzweringen – zoals het soevereine gedachtegoed door sommigen wordt gezien (zie: Cívik & Hardoš, 2020; Taplin, 2023) – wordt erop gewezen dat een complottheorie houvast kan bieden in tijden van grote onzekerheid omdat het vaak een vereenvoudigde verklaring

biedt voor wat gaande is (zie Eysink Smeets et al., 2025; Van der Tak & Harambam, 2024). De coronapandemie is een voorbeeld van zo'n periode. Dit was eveneens een periode waarin sommige mensen sociale uitsluiting ervoeren, economisch in zwaar weer kwamen en er bij een deel van de Nederlanders boosheid was over de opgelegde maatregelen. Ook andere onderzoekers wijzen op onderliggende maatschappelijke spanningen die de aantrekkelijkheid van het soevereine gedachtegoed kunnen vergroten: landbouwcrises, stijgende rentes, mondiale financiële instabiliteit, toenemende eigendomsverschillen en aanhoudende juridische, politieke en sociale ongelijkheid – factoren die wereldwijd anti-institutionele bewegingen aanwakkeren (Kent, 2015; Hodge, 2019; Taplin et al., 2023).

Volgens Hodge (2019, p. 6) doen *sovereign citizens* aan 'counter-memory-making'. Zij maken hun eigen narratief dat hen als groep verbindt en dit narratief zorgt voor zowel 'bewijs' dat er inderdaad sprake is van een illegitieme overheid, als voor verantwoording van uitingen die zij daaraan verbinden, zoals het zich niet meer houden aan wet- en regelgeving. Het creëren van eigen paspoorten, bordjes, vlaggen en dergelijke wakker het gemeenschapsgevoel verder aan. Dat slechts een select deel van de mensen doorziet wat er gaande is en hoe de relatie tussen de staat en de burger eigenlijk in elkaar zit, brengt een zekere exclusiviteit met zich mee. Omdat het soevereine narratief bovendien erg complex is, geeft dit mensen die zich hierin verdiept hebben (of zich als goeroe presenteren) een bepaald aanzien, wat het gedachtegoed (extra) aantrekkelijk kan maken. Tot slot zit er, zoals Van Buuren (2024, p. 64) ook aangeeft, een element in van *spelplezier*. Het is te vergelijken met het maken van een complexe puzzel, waarbij jouw eigen onderzoek ertoe leidt dat *the bigger picture* (hoe het 'echt' zit) steeds duidelijk wordt. Dit is een fenomeen dat we ook kennen vanuit onderzoek naar complotten (zie Eysink Smeets et al., 2025).

Een andere aantrekkelijke kant van het soevereine gedachtegoed, aldus de respondenten van zowel Van der Tak en Harambam (2025) als van Van Rees-van Bekkum (2024), is dat het ruimte biedt om het goede in jezelf te vinden om de wereld te veranderen. Sommige soevereine mensen vinden de ware soevereiniteit niet door het conflict op te zoeken, maar door naar binnen te keren en te zoeken naar verbinding in plaats van verzet. De nadruk ligt voor deze groep op het organiseren van lokale of kleinschalige alternatieven, niet exclusief voor soevereine mensen, maar ingebed in een brede beweging. Er is een verlangen naar zin- en betekenisgeving. Vanuit een religiewetenschappelijk perspectief wijzen Nanninga en Valk (2025) daarbij op het concept 'conspiritualiteit', waarin spirituele en alternatieve leefstijlen samenvloeien met systeemkritiek. Soevereine motieven vermengen zich ook met andere anti-institutionele sentimenten, bijvoorbeeld over covid, 5G, stikstof en de 'Great Reset' (Frens et al., 2024; Van Buuren, 2022; Nanninga & Valk, 2025).

Het is, tot slot, duidelijk dat ook in de Nederlandse context onderscheid bestaat tussen volgers en verspreiders van het soevereine gedachtegoed. De aantrekkingskracht van het gedachtegoed op hen kan anders zijn. Uit de website-analyse die wij deden voor dit onderzoek, waaruit we meer kunnen opmaken over de motivatie van verspreiders,

blijkt dat de door henzelf omschreven missie van de platforms wisselde. Overkoepe-
lend ontstond het volgende beeld:

- willen informeren, instrueren en adviseren, bijvoorbeeld over de weg naar soevereiniteit of hoe je je (praktisch) kunt beschermen tegen een tirannieke overheid;
- willen overtuigen, door mensen te laten ‘ontwaken’ of hun de waarheid laten zien hoe het systeem écht in elkaar zit;
- willen activeren, door ongenoegens te inventariseren en (samen) actie te ondernemen om dat wat fout gaat te corrigeren;
- willen verbinden van de eigen gemeenschap en daarbinnen een gevoel van saamhorigheid willen versterken.

Op een aantal websites wordt aangegeven dat een innerlijke roeping of plicht naar het volk wordt gevolgd. Hieruit blijkt een wens om anderen te willen helpen en de overtuiging dit met de websites/gemeenschappen ook te doen. Er lijkt voor verschillende actieve verspreiders (of aanjagers) van het gedachtegoed echter ook sprake te zijn van een verdienmodel. 21 van de 29 door ons bekeken websites bieden (of boden) producten aan, bijna allemaal tegen betaling. Veel websites hebben een donatieknop (zoals Het Bewuste Pad, BOSS/maker, Burgerfront/Veilig.nu, Juridisch Kantoor Plate). Op sommige websites worden pakketten verkocht, variërend van € 19,95 voor ondersteuning bij het invullen van documenten tot modules à € 1850.⁵⁷ Ook worden er paspoorten en rijbewijzen aangeboden tegen betaling, net als juridisch advies. Dit wil uiteraard niet zeggen dat de aanbieders hiervan niet vanuit hetzelfde idealisme handelen; de vraag is wel in hoeverre dat idealisme oprecht is, of onderdeel is van het verdienmodel.

Het is lastig om te bepalen wat de invloed is van verspreiders op volgers. Er is sprake van een constante wisselwerking. Zo kunnen verspreiders op hun platform benadrukken binnen de kaders van de wet te blijven, maar volgers zelf alsnog besluiten om daarbuiten te gaan, al dan niet beïnvloed door andere factoren.

3.4 Alles overziend

In dit eerste deel van deze studie hebben we het soevereine gedachtegoed en de soevereine ‘beweging’ nader bekeken op basis van verschillende bronnen. Daaruit ontstaat het beeld van een gedachtegoed dat zich moeilijk laat afbakenen en diffuus, persoonsgebonden en constant in ontwikkeling is. Er zijn verschillende losse ‘gemeenschappen’, onder verschillende noemers – soevereinen, autonomen, vrije mensen – die uiteenlopende accenten leggen. Wel delen zij een fundamentele kritiek op de legitimiteit en handelwijzen van de overheid, en zijn er enkele kernelementen in het gedachtegoed te herkennen, zoals het vermeende verschil tussen mens en persoon. In omvang betreft het, in verhouding tot de totale bevolking, een kleine groep, waarvan slechts een beperkt deel (mogelijk) gewelddadig is.

57 Respectievelijk Het Bewuste Pad en De Levende Gemeenschap (bedragen op moment van schrijven: november 2024).

Het soevereine gedachtegoed en de uitingsvormen die in Nederland zichtbaar zijn, bevatten parallellen met soeverein gedachtegoed en uitingsvormen zoals die zichtbaar zijn in andere landen. Uit deze landen wordt inspiratie gehaald en elementen worden zo geïnterpreteerd dat ze aansluiten bij de Nederlandse context. De aantrekkingskracht van het gedachtegoed kan zitten in verschillende dingen, waaronder het bieden van houvast, zingeving en een gevoel van regie of uiting van onmacht. Voor anderen voert misschien financieel gewin, een uitweg voor problemen of het gemeenschapsgevoel de boventoon. Van een strak georganiseerde beweging lijkt in elk geval nauwelijks sprake te zijn.

DEEL II Soevereine, autonome en vrije mensen zelf aan het woord

4 Diepte-interviews

In dit hoofdstuk staan de verhalen van soevereine mensen zelf centraal, verhalen die we optekenden in de diepte-interviews. De nadruk ligt hierbij op hoe mensen zelf hun overtuigingen, keuzes en levensweg begrijpen. We beschrijven eerst kort de gehanteerde methode, om vervolgens in te gaan op de belangrijkste inzichten die uit de gesprekken naar voren komen: hoe zij naar het gedachtegoed kijken, hiermee voor het eerst in aanraking kwamen, welke persoonlijke en maatschappelijke ervaringen hierin een rol speelden, welke idealen en toekomstbeelden zij hebben, en, tot slot, hoe zij zich organiseren. We beschrijven dit vanuit hun gezichtspunt, passend bij het emische⁵⁸ perspectief dat centraal staat in dit onderzoek. Het is daarmee een reflectie van hun waarheid. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk leggen we vervolgens dat wat de respondenten ons vertelden naast de literatuur en overige bronnen die we in de hoofdstukken 2 en 3 beschreven. We kijken dan met een analytische blik naar wat de opgehaalde verhalen ons in bredere zin vertellen.

4.1 Korte toelichting op methode

Om de verhalen van de respondenten op te halen, is gekozen voor diepte-interviews. Hierin hebben we veel ruimte gelaten voor de respondenten om hun verhaal te kunnen doen. Er is gewerkt met een topiclijst, maar daarin zat geen vaste volgorde. Sommige topics zijn in het ene interview meer uitgediept dan in het andere interview. Tijdens de gesprekken brachten respondenten ook zelf ervaringen en gebeurtenissen naar voren – of gaven zij aanleiding om hierop door te vragen – die bepalend zijn geweest voor hun ontwikkeling en levensloop. De gekozen werkwijze leidt tot een rijk beeld, maar ook een specifiek beeld van een klein aantal mensen met soeverein gedachtegoed, gezien vanuit hun gezichtspunt. De uitkomsten zijn dan ook niet bedoeld om cijfermatige uitspraken te doen, maar om het fenomeen soeverein gedachtegoed in Nederland te onderzoeken. We hebben op voorhand geen restricties vastgelegd over genderverdeling, geografische verdeling of leeftijdsverdeling. Dat geldt ook voor de verdeling van respondenten binnen bepaalde stromingen van het soevereine gedachtegoed. In dit hoofdstuk delen we geanonimiseerde citaten van respondenten maar geven daarbij geen informatie over welke respondent dat is geweest. Dit in verband met herleidbaarheid. Er is tijdens het schrijven aandacht geweest voor voldoende variatie: er zijn van

58 Van binnenuit, hoe respondenten zelf denken, voelen en verklaren.

elke respondent ten minste vijf quotes opgenomen.⁵⁹ Meer over de methode is te vinden in bijlage 1b.

4.2 Over de respondenten

Er zijn negen interviews afgenomen met in totaal twaalf mensen. Onder de twaalf geïnterviewden waren er negen mannen en drie vrouwen. De meeste respondenten (9) waren op het moment van interviewen ouder dan 45 jaar.⁶⁰ Sommige respondenten woonden samen met een partner, anderen zonder partner. Van de twaalf geïnterviewden hadden er ten minste⁶¹ tien een of meer kinderen. Driekwart van de respondenten (9) had op het moment van het interview werk of was gepensioneerd. Opvallend is het aantal zelfstandig ondernemers onder de respondenten: vier. In enkele gevallen werden verschillende banen gecombineerd: bijvoorbeeld werk in loondienst, naast werk als zzp'er. Van drie respondenten is niet bekend wat zij op het moment van interviewen deden.

De respondenten woonden verspreid over het land, met een zwaartepunt (6) in Oost-Nederland.⁶² Een respondent woonde in het buitenland, een respondent had geen vaste verblijfplaats en van een respondent is de verblijfplaats onbekend. De overige respondenten woonden in Noord-Nederland (3) en Zuid-Nederland (1).⁶³

Van vier respondenten is bekend dat zij anderen (juridisch) adviseren of actief informeren over hun interpretatie van het soevereine gedachtegoed, onder meer via door hen beheerde websites en communicatiekanalen. Zij genieten enige bekendheid binnen het soevereine milieu in Nederland. Voor de overige respondenten geldt dit niet of minder: zij zijn wel bezig met het gedachtegoed, maar hebben geen leidende rol binnen het netwerk of de groep waarvan zij deel uitmaken (indien zij deel uitmaken van een groep).

4.3 Interpretatie van het gedachtegoed

Respondenten hebben uiteenlopende interpretaties van wat soverein, autonoom of vrij mens-zijn volgens hen inhoudt. Dit blijkt onder meer uit de verschillende labels die respondenten gebruiken om zichzelf te omschrijven en uit hun uitleg van wat het gedachtegoed precies is. Twee terugkerende elementen daarin zijn (1) het verschil tussen mens en persoon, en (2) het belang van de geboorteaangifte.

⁵⁹ Het gesprek met 1 respondent is niet opgenomen, waardoor het aantal directe quotes om uit te putten beperkt is. Het verhaal van deze respondent is daarom voornamelijk in de lopende tekst verwerkt.

⁶⁰ De leeftijd van de respondenten is niet expliciet uitgevraagd in de interviews. Indien er door een respondent geen leeftijd is genoemd, is dit een schatting van de betreffende interviewer(s) geweest.

⁶¹ Dit kwam in de loop van het gesprek ter sprake, maar is niet systematisch uitgevraagd. Een van de respondenten wilde geen informatie delen over diens gezinssamenstelling.

⁶² Onder Oost-Nederland verstaan we de provincies Flevoland, Overijssel en Gelderland.

⁶³ Onder Noord-Nederland verstaan we de provincies Friesland, Groningen en Drenthe. Onder Zuid-Nederland verstaan we de provincies Noord-Brabant en Limburg. Het totaal telt niet op tot 12 omdat 1 respondent aangaf in een andere plaats te verblijven dan (op papier) te wonen.

4.3.1 *Identificatie als soeverein, autonoom, vrij mens*

Sommige respondenten zien duidelijk verschil tussen bijvoorbeeld soevereine, autonome en vrije mensen, anderen gebruiken deze termen door elkaar heen, als zijnde synoniemen. Welk label zij gebruiken om zichzelf te omschrijven, wisselt: soeverein, autonoom, vrij mens, dynamisch mens van het leven, en mens van vlees en bloed zijn allemaal termen die voorbij zijn gekomen.

‘We zijn mensen van vlees en bloed.’

‘Ik ben gewoon een autonoom mens. [...] Ik bepaal wat ik doe. Net zoals de president bepaalt wat hij doet. Die is toch ook soeverein? Die kan ook allemaal dingen die een burger niet kan doen. Wat maakt hem een verschil met mij?’

‘Ik identificeer mij als mens. Ik wil als mens met mensenrechten [...] gelijk behandeld worden. Wat voor mij geldt, geldt ook voor een ander. Niemand mag mij iets dwingen te doen of na te laten iets te doen.’

Een andere respondent geeft aan meer te voelen bij autonoom, dan bij soeverein, maar er ook nog niet helemaal uit te zijn welke term het beste past:

‘Ik voel meer bij autonoom dan bij soeverein. [Autonoom is voor mij] dat je zelfstandig bent. Dat je voor jezelf zorgt. Dat je in geval van nood voor jezelf kunt zorgen, dat eigenlijk meer. [...] Dat je zo min mogelijk bemoeienis van iedereen hebt zeg maar, ook van de tandarts of huisarts. Gewoon proberen zo goed mogelijk voor jezelf te zorgen.’

Voor deze respondent voelt de term ‘soeverein’ anders, wat samen lijkt te hangen met de complexiteit van (delen van) het gedachtegoed.

‘Dat soeverein, dat vind ik gewoon heel moeilijk. Dat kan ik niet bevatten en snappen, dat we eigenlijk een nummer zijn dat je, er was iets met je placenta of zo. Ik weet het allemaal niet meer. Dat gaat me echt veel te ver.’

Een andere respondent, die al jaren met het gedachtegoed bezig is, heeft juist een duidelijk idee over het verschil tussen de verschillende termen. Zijn uitleg daarvan geeft aan dat de gekozen term invloed heeft op de handelingen die iemand zal verrichten.

‘Een vrij mens gaat eigenlijk nog een stapje verder [dan soevereinen of autonomen]. Een soeverein zal zeggen: ik ga niet stemmen, want ik bepaal zelf wat ik wil. Terwijl een vrij mens gaat kijken: wat is het beste voor mij? Wat is het beste voor mijn omgeving? En als in een bepaald opzicht, ik noem maar iets, het gaan stemmen of het be-

talen van belasting een goede zaak is, dan doe je dat. Terwijl [een] soeverein het eigenlijk inherent aan de definitie soeverein al uit zou moeten sluiten.'

Zelf geeft deze respondent aan zich eerder soeverein mens te noemen, maar inmiddels liever de term vrij mens te hanteren. Dit laat zien dat wat er onder 'soeverein' en 'autonom' wordt verstaan kan wisselen binnen de doelgroep. Evenals de keuze voor het label waarbij iemand zich het meest thuis voelt en wat diens interpretatie daarvan is.

4.3.2 *Verschil mens en (natuurlijk) persoon*

Waar de meerderheid van de respondenten het over eens is,⁶⁴ is dat er een verschil bestaat tussen de mens en de (natuurlijke) persoon. In de kern gaat het erom dat iedereen niet alleen mens is, maar ook een natuurlijk persoon heeft (zie § 2.1). Deze natuurlijke persoon is een juridische constructie die door de overheid is gecreëerd en waar jij, maar ook de overheid, gebruik van kunt maken. De persoon wordt bijvoorbeeld gezien als een 'vehikel' waarmee je handel kunt drijven, of omschreven als een 'product' (en daarmee verdienmodel van de overheid), maar bestaat alleen op papier. Of je gebruikt van je natuurlijke persoon, en je je in het systeem begeeft, dat is een keuze – of zou een keuze moeten zijn, aldus de respondenten.

'Mijn natuurlijke persoon heb ik op een adres in de Nederlandse BRP gevestigd en de mens van vlees en bloed woont in mijn geval in het buitenland, in een ander land.'

'We zijn geen personen, we zijn mensen. We hebben een persoon.'

'Iedereen is een mens. In principe bestaan burgers niet, [die] bestaan alleen op papier. Dat is een groot verschil.'

'Als ik bij de rechtbank kom, dan zeggen ze "bent u ...?" Dan zeg ik altijd "nee". Ik kan niet anders. Ik ben niet [naam], ik heet [naam].'

'Ik zeg altijd: overdag zit ik in het systeem, en dan ga ik naar huis [van mijn werk] en doe ik mijn laptop dicht en dan ben ik weer mens. Overdag ben ik een persoon, en 's avonds ben ik een mens. Het is voor mij een groot verschil.'

Het verschil tussen de mens en de persoon is van groot belang, geven verschillende respondenten aan, daarom is het belangrijk om dit verschil te herkennen. Hiervoor zouden verschillende manieren zijn. Een belangrijk signaal zou zijn dat de overheid je in officiële correspondentie niet aanspreekt als mens, maar als natuurlijk persoon. Dit zou onder meer te zien zijn aan de schrijfwijze van je naam: in brieven staat deze vaak volledig in hoofdletters. Die hoofdletters zouden verwijzen naar de persona, niet naar

⁶⁴ Twee respondenten noemden dit niet.

de mens. Een respondent noemt zijn ‘given names’ (de voornamen zoals vermeld op de geboorteaakte) als namen die bij de mens horen.

Volgens deze redenering is dat wat op naam staat van de persona – zoals een bankpas of rijbewijs – juridisch gezien niet van jou als mens, maar eigendom van de overheid. Bewijs dat dit zo is, wordt onder meer gevonden in het feit dat op het rijbewijs ‘Rijks-eigendom’ staat aangegeven. Een respondent zou het liefst een bankpas op naam van zijn mens hebben, maar dit is hem nog niet gelukt, vertelt hij:

‘Dus die [initialen + achternaam respondent] heeft geen rechten, want dat is een fictie, een persona. Persona betekent: dat is een persoon. Dat is niet de mens, en daarom kunnen ze doen en laten wat ze willen. Dus ik wil heel graag een bankpas op mijn naam, als mens, maar dat krijg je nergens in de wereld voor elkaar. Het is onmogelijk.’

Een ander zegt:

‘De overheid heeft een persoon geschapen en God heeft de mens geschapen. En ik wil heel graag mens zijn, en niet een product [of] verdienmodel van de overheid. En dat is het verschil met, het burgerservicenummer. Daardoor word je een natuurlijk persoon.’

Weer twee andere respondenten leggen uit zichzelf te beschouwen als een staat, waarvan de mens het staatshoofd is die de staat aanstuurt en ‘zweetwaarde’ levert. De zweetwaarde is de energie die de mens levert om dingen voor elkaar te krijgen. Dit is iets wat de staat van zichzelf niet kan; het is immers een ‘dode entiteit, met een juridisch karakter, bedoeld om handel mee te drijven’ zoals een respondent het beschrijft:

‘De staat = als het staatshoofd, de mens [en wordt geschreven als]: [voornaam respondent; met alleen eerste letter met hoofdletter, bijvoorbeeld Jan]. Maar als functie is het de kanselarij: [VOORNAAM: ACHTERNAAM-FAMILIENAAM MOEDER.] Dan wordt alles in hoofdletters geschreven. Daarmee communiceren we richting DE STAAT DER NEDERLANDEN – en dus alle overheidsorganen en instanties.’

Het is een ingewikkelde manier van denken, geeft deze respondent zelf ook aan.

‘Er wordt namelijk nooit over gesproken. Het is nu eenmaal zo en daar laten we het bij, terwijl de waarde van het “waarom voor dit systeem en deze taal is gekozen”, juist zo waardevol is om te snappen waar we met z’n allen in leven. Daar gaat onze aanpak natuurlijk over.’

4.3.3 *Belang van de geboorteaangifte*

In het verlengde van het verschil tussen mens en persoon benadrukken respondenten het belang van de geboorteaangifte. Dit was in vijf interviews onderwerp van gesprek.

Door het doen van aangifte bij geboorte zouden mensen in het systeem worden getrokken waardoor ze, zonder eigen medeweten, allerlei verplichtingen krijgen opgelegd. De veronderstelde gevolgen hiervan worden door respondenten als ingrijpend omschreven: doordat het kind door deze handeling ‘van de overheid’ wordt, zou de overheid het ook weer van een ouder af kunnen nemen. In dit narratief zouden mensenrechten bovendien niet (meer) van toepassing zijn op de persoon die door de geboorteaangifte zou zijn gecreëerd. De overheid zou niet transparant zijn over wat er gebeurt als je aangifte komt doen, maar je bewust misleiden en hiertoe dwingen. Dit zou verband houden met de staatsschuld, waar kinderen borg voor staan. Een respondent legt uit:

‘Wat hier de kern is – is dat het proces van de geboorteaangifte je in het systeem trekt en [je] zonder je medeweten allerlei plichten krijgt (later in je leven weliswaar) maar waar je niet van op de hoogte wordt gebracht en je mag er ook niets van vinden. Het is nu eenmaal zo. Dat idee. De geboorteaangifte is zelfs bij wet vastgelegd, maar men legt je niet uit (gebrek aan transparantie waardoor de wilsverklaring niet tot stand kan komen) wat de gevolgen zijn van die geboorteaangifte. Dat je een wetspersoon wordt. En dat je daaraan vervolgens alle belastingdruk en andere zaken opgelegd krijgt. Hoezo democratisch?’

Een andere respondent over het aangeven van een kind bij de geboorte:

‘Waarom ben je dat verplicht? [...] Aangifte doe je alleen bij de politie voor een strafbaar feit, of je doet aangifte bij [de] gemeente als je een gevonden voorwerp hebt. In dit geval geef je je kind aan [als gevonden voorwerp] en fictief als vondeling op tafel. Dan zegt de gemeente: we schrijven [de naam van het kind] op in hoofdletters, dat maakt je gelijk een ding, zoals een tafel. Wij zijn allemaal dingen, geen mensen. Dus die mensenrechten, dat is allemaal een hoax, om mensen zoet te houden.’

Wanneer je het kind hebt aangegeven, zo stelt deze respondent, kan het ook weer van je afgepakt worden. Door regelingen als de kinderbijslag zouden mensen verleid worden hun kind op te laten nemen in het systeem, zo stelt hij:

‘Een ander ding is: dat kind is van hun geworden. Daarom kunnen ze het ook van je afpakken. Het is hun slaaf geworden. En dan krijg je om je zoet te houden wat cadeautjes, zoals kinderbijslag. Ik ken niemand die dat nodig heeft: je kunt je als mens prima redden zonder overheid.’

Een andere respondent vertelt min of meer hetzelfde:

‘Stel iemand gaat het kindje aangeven bij de gemeente. Op dat moment geef je het echt aan. Je geeft het weg. Op dat moment is het kindje in bezit van de overheid. Het krijgt een BSN-nummer op basis van de contante waarde van wat dat kindje naar verwachting gaat verdienen, in wat ze kan opleveren voor de overheid, gaat er gehandeld

worden met haar. Als dat kindje nou, voor zeven jaar, zeg maar verklaard wordt dat het niet dood is. Dit klinkt echt heel raar, maar zo is het echt. [...] De kinderen van het koningshuis. Die hebben allemaal dat teruggetrokken en die hebben allemaal geen BSN, en die zijn dus niet aan onze regelgeving onderworpen. Dus zij weten heel goed hoe dat werkt. [...] Het is gewoon een systeem, het is een verdienmodel.'

4.3.4 *Gemene delers*

Hoewel de interpretatie van (delen van) het gedachtegoed wisselt, zijn er wel degelijk gemene delers te ontdekken. Een van die gemene delers is dat een selecte groep mensen – dit loopt uiteen van bepaalde machthebbers tot denktanks en ‘demonische machten’ die invloedrijke leiders achter de schermen zouden aansturen – op de hoogte is van het verschil tussen mens en persoon, maar dit voor eigen gewin stilhoudt of hun kennis hierover misbruikt. Hierin zit de kern van het wantrouwen richting gezagsdragers, want waarom zou je een overheid vertrouwen die dit wezenlijke verschil niet wil erkennen? En waarom zou je onderdeel willen zijn van een systeem dat niet het beste met je voorheeft?

Een andere gemene deler is dat soevereiniteit een manier van leven is waarin de vrijheid om zelfstandig beslissingen te nemen en te handelen, zonder externe dwang, centraal staat. Het uitgangspunt is dat de mens zelf bepaalt wat hij doet, wanneer en hoe.

‘Dat is dus wat soevereiniteit in die zin is. Ik ben de ultieme zelfbeschikker.’

‘Ik ben koning van mijn eigen land. Wat is mijn land? Dat is mijn lichaam. Ik woon hier. Ik woon niet in een huis, ik woon in mijn lichaam. Mijn lichaam is slechts een omhulsel en mijn geest is waar het om gaat.’

Deze manier van leven brengt echter ook verantwoordelijkheid met zich mee, merken verschillende respondenten op. Wie zelf keuzes maakt, moet daar ook de consequenties van dragen, positief of negatief. Daarom wordt benadrukt dat het belangrijk is om oog te houden voor de ander, die jij niet in zijn vrijheid mag beperken. ‘Soverein leven’ is geen vrijbrief om maar te doen wat je wilt, maar vraagt een sterk moreel kompas, aldus een respondent.

‘Soevereiniteit is niet een eenwegstraat. Het is een manier van leven waarbij je je eigen vrijheid in het oog houdt, maar ook die van een ander. Het is niet zo dat je, omdat jij in je vrijheid wil staan, de vrijheid van een ander afneemt of onbereid bent om anderen te helpen in hun vrijheid te staan. Daarvoor ben je een samenleving, dat moet je met elkaar doen. [...] Het komt op verschillende niveaus tot uitdrukking dat soevereiniteit niet alleen maar betekent: “Ik wil doen wat ik wil,” [...] maar dat je heel sterk moreel besef hebt. Een heel sterk moreel kompas.’

Het gaat echt om een andere manier van leven, vertelt een ander:

‘Voor mij is het niet alleen heel basaal “nee ik wil niet meedoen aan de regels”, zoals iedereen zegt. Nee, het is voor mij echt een omslag hoe je in het leven staat en [dat] werkt ook enorm terug op jezelf. Dus niet alleen verantwoordelijkheid voor de mensen om je heen nemen, maar ook voor jezelf. [...] Voor ons is het een hele manier van leven en hoe je daarnaar kijkt en hoe je daarmee omgaat en met een ander omgaat. [...] Want je kan niet alleen maar de negatieve of alleen de leuke dingen uitzoeken, je moet alles aankijken.’

4.4 Uitingen vanuit het gedachtegoed

Door respondenten zelf werden verschillende voorbeelden gegeven van hoe zij het soeverein, autonoom of als vrij mens-leven in de praktijk brengen. In het volgende bespreken we de meest voorkomende manieren. Naast deze ‘uitingen’ hebben enkele respondenten ook benoemd dat zij zijn geëmigreerd of dit overwegen, niet meer stemmen en met soevereine kentekens reden (in het verleden).

Waarom respondenten doen wat ze doen, valt grofweg in twee categorieën te plaatsen. In de eerste categorie vallen handelingen die een manier zijn om je rechten als mens uit te kunnen uitoefenen ‘zoals dat hoort’ en de onrechtvaardige/onjuiste manier van handelen van de overheid aan te kaarten. Te denken valt aan het (retour) sturen van brieven, maar ook aan het (deels) niet meer betalen van belastingen. In de tweede categorie vallen handelingen die een manier zijn om in te spelen op het ontstane *wereldbeeld* als gevolg van het gedachtegoed. Namelijk een wereld waarin instanties niet te vertrouwen zijn en de veiligheid van jezelf en anderen onder druk staat. Mensen zoeken veiligheid in alternatieven, zoals het opzetten van eigen gemeenschappen, het voorbereiden op een noodsituatie, of zelfs emigratie. Maar ook het mijden van reguliere zorg en het op een andere manier willen vormgeven van onderwijs.

4.4.1 Aankaarten van onrecht en positie als mens

Brieven (retour) sturen

Acht respondenten gaven aan brieven te hebben gestuurd naar overheden en andere instanties om hun soevereiniteit kenbaar te maken en/of ontvangen post retour te sturen. Een aantal respondenten die al langer met het gedachtegoed bezig zijn, wijzen op de activiteiten van een groep soevereine mensen die dit in 2015-2016 heel actief deden. Zij kwamen in die tijd regelmatig bijeen op een fysieke locatie, waar zij hun natuurlijke persoon konden inschrijven. Post van instanties kwam dan op dat adres binnen. Deze brieven – flinke stapels, aldus een van de respondenten – werden vervolgens retour gestuurd naar de betreffende instantie.

Een respondent legt uit het schrijven van brieven te zien als een manier om ongenoegen kenbaar te maken.

‘Luister, om hier te kunnen overleven, moet ik mij conformeren aan jullie systeem. En dus dat BSN-nummer – ik schrijf dat dan uit in mijn brieven. En ik geef daarin ook aan: ik ben het niet. Maar om te kunnen overleven en om dingen te kunnen doen in dit land, moet ik die grens over. Dat voelt voor mij niet correct, maar anders kan ik hier niet functioneren. [...] Dus jullie verplichten mij met indirecte dwang om hierin mee te gaan. Dat is echt het gevoel dat ik hierbij heb. En zo heb ik voor mezelf een soort workaround gemaakt om toch dingen voor elkaar te krijgen. Maar ik adresseer het elke keer opnieuw: dat zij dit op een niet-correcte manier doen.’

Of het een goed idee is om je, door het sturen van brieven, kenbaar te maken als soeverein mens, daarover hebben een aantal respondenten (intussen) twijfel. Vier van hen twijfelen of zij, als zij nu nogmaals voor de keuze zouden staan, opnieuw een soevereiniteitsverklaring zouden opsturen. Acht respondenten geven aan dat zij, meer in het algemeen, het gevoel hebben dat soevereine mensen onevenredig hard worden aangepakt in vergelijking met andere Nederlanders.

‘Wij hebben die formulieren ook ingevuld, maar ik vind dat momenteel niet zo waardevol. Ik heb het idee dat we eerder een rood vinkje achter onze naam hebben, dan dat het slim is geweest.’

Een aantal van hen zijn ervan overtuigd dat zij in de gaten worden gehouden door bijvoorbeeld de AIVD. Twee respondenten geven aan al jaren structureel door overheid, politie, justitie en andere instanties te worden getreiterd en kapotgemaakt. Deze respondenten hebben voor hun gevoel een kruis achter hun naam staan, juist doordat zij zich kenbaar hebben gemaakt als soeverein. Zij worden, zo geven zij aan, daardoor vaker en harder aangepakt door de overheid (en aanverwante instanties). Een van hen omschrijft het treffend: wie eenmaal bekend is als ‘soeverein’, raakt dit nooit meer kwijt.

‘Dat is ook het dubbelzinnige ervan. Iedereen kan wisselen van geloof, je kunt je morgen bekeren naar [de] islam, niemand die daarom maalt. Maar op het moment dat ik één keer heb gezegd: ik ben soeverein, naïef als ik toen was [...] Er is geen terugkomen van. Er wordt een stempel op je gedrukt die je nooit meer kwijtraakt.’

Wie zich actief uitspreekt, wordt daarin tegengewerkt door kwade machten die dit proberen te voorkomen, merkt weer een andere respondent op.

‘Dus er wordt achter de schermen echt wel gewerkt om mijn publicaties weg te moffelen. Weet je, ik ben zelfs meerdere keren door [sociaal medium] geband geweest. En mijn artikelen ... dus vroeger was het te vergelijken als de grote bibliotheek van Alexandrië, die werd verbrand, weet je? Nu word je niet zo openlijk verbrand, maar je wordt gewoon weggemoffeld. Je raakt vrienden kwijt, je verliest lezers – ik had in het begin veel meer lezers dan nu.’

Of je actieve handelingen moet verrichten om soeverein te worden, bijvoorbeeld in de vorm van een brief, daarover verschillen de meningen. Een respondent merkt op dat het niet lukt om uit het systeem te stappen, al zou je dat willen.

'Ik denk dat dat autonoom worden gewoon niet werkt. [Dat] is omdat je dus inderdaad al vanaf de geboorte in een systeem zit wat onder dwang wordt toegepast. En onder dwang moet ik een bankpas hebben, en onder dwang moet ik belastingaangifte doen. Onder dwang moet ik alles doen. Ik kan daar niet vrijwillig uitstappen.'

Anderen stellen juist dat de mens van nature vrij is, daar hoeft je niets voor te doen. Het is een grondrecht en een staat van bewustzijn.

'Ik heb echt niks met de term vrije mens. Een mens is vrij. Alleen ja, die vrijheid moet weer teruggewonnen worden. [...] Ik vind 'm ook heel komisch hoor, omdat sommige mensen zich daar ook helemaal in vast kunnen bijten en zo. En dan denk ik: "Nou zit je weer vast, ben je weer niet vrij" [...] want het is gewoon een gegeven waar je niets aan hoeft te doen, want het is zo.'

'Soevereiniteit is vooral ook een menselijk grondrecht, want hoe kan een mens verantwoording afleggen aan zijn innerlijke tribunaal als hij niet soeverein kan/mag zijn? Met andere woorden is soevereiniteit een innerlijke bewustzijnsstaat; een staat-van-zijn dat in zijn mens-zijn en denken zodanig is geïntegreerd dat het zijn gedrag bepaalt.'

'Nee, [wij hebben er] ook bewust voor gekozen om dat [soeverein verklaren] niet te doen. Omdat wij gewoon ... ja, nee, zo ver hoeft het voor ons niet te gaan. Maar ik ken wel een aantal mensen die die hebben ingevuld. [Ik denk] omdat die nog meer afstand willen nemen van de overheid en van het gebeuren in Nederland.'

Identificatie: paspoort, ID, rijbewijs

Drie respondenten geven aan geen geldig paspoort/ID/rijbewijs meer te hebben of een diplomatiek of wereldpaspoort te hebben (soms naast een geldig paspoort). Twee andere respondenten vertellen dat zij de handtekening op hun identiteitsbewijs hebben laten aanpassen aan de manier waarop zij nu hun naam schrijven: hun voornaam met toevoeging van een copyrightteken.⁶⁵ Het niet willen hebben van een rijbewijs heeft er voor een van deze respondenten mee te maken dat er op het rijbewijs staat dat dit 'rijkseigendom' is. Dit is voor de respondent een bevestiging dat het rijbewijs (net als de auto zelf) eigenlijk helemaal niet van hem is, maar van de overheid. De overheid kan deze zaken dan dus ook weer van hem afpakken. Hij heeft om die reden ook geen identiteitskaart. Het niet (willen) tonen van een rijbewijs of legitimatiebewijs heeft voor deze respondent al meerdere keren geleid tot aanhoudingen en boetes.

65 In het interview heeft een van deze respondenten deze nieuwe ID-kaart getoond aan de onderzoekers.

Belasting en boetes betalen

Ook een veelbesproken onderwerp tijdens de gesprekken was het betalen van belasting. Benadrukt werd dat het niet zo is dat soevereine mensen geen belasting meer willen betalen. In veel gevallen zeiden respondenten: ‘ik wil wel betalen, maar ...’. De gestelde voorwaarden wisselden vervolgens. In de kern komt het erop neer dat er wel bereidheid is om belasting te betalen, maar dat onvoldoende duidelijk is waar belastinggeld op dit moment aan wordt besteed, men er te weinig van terugziet (terwijl het ten goede zou moeten komen aan de samenleving) en dat belastinggeld wordt besteed aan zaken waar men niet aan mee wil betalen (zoals oorlogsvoering). Het niet (meer) betalen van belasting is daarmee zowel een principiële punt als een manier om ongenoegen te uiten over een systeem dat wordt ervaren als ondoorzichtig, onbetrouwbaar of oneerlijk.

Respondenten omschrijven dit bijvoorbeeld als volgt:

‘Dat is ook met belastingen. Bij mij speelt dat heel erg sterk. Dat als jij ... als Nederlander betaal je gemiddeld meer dan 78 procent belasting. Dat is te gek. Als je als overheid gewoon zegt: we doen 10, misschien 20 procent belasting. Daar heb je als overheid meer dan genoeg aan. De overheid is de afgelopen jaren 500 procent groter geworden. Dat moeten wij gaan betalen.’

‘Je moet je niet vergissen. Als je kijkt naar zo’n organisatie die dat voor meerdere gemeenten regelt – in mijn geval is dat de [naam organisatie], die int dat voor de gemeente – dan zie je dat daar 180 belastingprofessionals zitten om dat geld te innen. Nou, als dat allemaal correct geld zou zijn, goed gealloceerd en goed besteed, dan had je geen 180 mensen nodig. Dan betaalde men dat graag. Maar er gaat natuurlijk van alles mis, en er moet steeds opnieuw van alles juridisch dichtgetimmerd worden. Het is niet correct. De grondslag daarvan is scheef.’

‘In principe betekent “inherente rechten” dat ze niet afneembaar zijn. En dat daar uiteindelijk wat uit vloeit, à la. Maar moet je dat plichten noemen? Nee, dat vind ik niet. Dat we een maatschappelijke participatie hebben, daar ben ik het helemaal mee eens. Als we een weg van a naar b willen hebben, die komt er niet zomaar. [...] Maar zo’n marechaussee die dan als ik over belasting begin, heel demonstratief naar de weg kijkt en zegt: “Dit is wel het resultaat van ambtenaren”, dan zeg ik: “Hoe bedoel je? Volgens mij heb ik niet een keer een ambtenaar aan die weg zien werken.”’

Een andere respondent geeft aan geen vertrouwen te hebben dat zijn belastinggeld aan de juiste dingen wordt besteed. Hij wil daarom ‘zo dwars mogelijk liggen’.

‘Ik gun iedereen alles wat ze willen, maar niet met mijn geld dingen doen waar ik totaal niet achter sta en ik wil daar niet aan meebetalen. Als ik de kans krijg om daar niet aan mee te betalen, ga ik dat doen. En ik lig zo dwars [als] ik wil bij justitie, overheid om maar zoveel mogelijk in de kosten raken. Dat is mijn doel hier.’

Vier respondenten geven aan zelf geen of deels geen belasting meer te betalen.

'Als mensen aan mij vragen van "Betaal je belasting?", dan zeg ik ja en nee. Met de bedoeling om opgetrokken wenkbrauwen uit te lokken voordat ze vragen: wat bedoel je daarmee? Kijk, of ik er wel of niet een voorstander van ben om belasting te betalen, doet er nog niet eens toe. Als ik nu naar de winkel ga en ik koop een pak koffie, dan betaal ik belasting: 21% btw. Wil ik dat? Dat wordt me niet gevraagd. Ik krijg dat pak koffie niet mee als ik niet de gevraagde vier euro zeventig op de toonbank leg. En vraag je nou: vul je een belastingbiljet in? Dan zeg ik "Nee". Dat kan. Betekent dat dat ik dus, eh, zoals ze dat dan noemen, geen belasting betaal? Dan zeg ik nee, ik betaal wel belasting, ik betaal zelfs veel belasting. Maar ik betaal niet alle belasting en ik weiger belasting te betalen om raketten te sturen naar Oekraïne waar mensen mee doodgemaakt worden. Dat doe ik niet. Pertinent niet.'

Het gaat deze respondent om het principe, zegt hij. Hij begrijpt ook wel dat btw en inkomstenbelasting in dezelfde schatkist terechtkomen. Maar onder het betalen van btw komt hij niet uit wil hij blijven eten en drinken. Terwijl het niet betalen van inkomstenbelasting wel een handeling is die hij kan verrichten. Voor twee andere respondenten heeft het niet (meer) betalen van belastingen in elk geval serieuze gevolgen gehad: tot deurwaarderbrieven en aanmaningen aan toe. Een respondent vertelt hoe hij uiteindelijk een enorme aanslag van meer dan 100.000 euro moest terugbetalen aan de Belastingdienst. Hij is hierdoor zijn bedrijf en huis kwijtgeraakt en verblijft sindsdien bij vrienden en kennissen.

Er zijn ook respondenten die aangeven nog wel belasting te betalen. Soms uit pragmatisme, omdat het niet betalen problemen veroorzaakt of omdat zij niet langer bereid zijn een (ook mentaal zware) strijd met het systeem te voeren. Soms omdat er getwijfeld wordt of het eerlijk is tegenover de samenleving om geen belasting meer te betalen. Zo geeft een respondent aan er nog niet helemaal uit te zijn of loskomen van de overheid een oplossing is.

'Zo ben ik thuis ook opgevoed: zorg dat je je belasting betaalt, snap je? En van de andere kant: ik wil niet zeggen dat ik niet vind dat we te veel belasting betalen, maar dat is een ander verhaal. Ik ben ook blij dat er wegen zijn en dat de verlichting brandt, dus om het 100% helemaal uit te sluiten, dat vind ik ook niet kunnen. Dus wat [zij] willen, echt niets meer met de overheid, bepaalde dingen vind ik, die heb je gewoon nodig. Binnen onze groep is dat ook wel een beetje lastig, van wat wel en wat niet.'

Een andere respondent zegt iets soortgelijks:

'Ik kan me voorstellen dat er heel veel mensen zijn die hun soevereiniteit baseren op verschillende grondslagen. Zoals de mensen die jij [onderzoeker] net noemde, die het niet eens zijn met bepaalde regels, het beleid, of met aan wie ze hun belasting moeten betalen. Dat klopt allemaal, en dat kan ik alleen maar respecteren. Ik heb er eigenlijk

geen uitgesproken mening over, maar ik vind het niet verstandig. Bijvoorbeeld: als je geen belasting betaalt – ik noem maar iets – dan maak je toch wel gebruik van de wegen, van allerlei voorzieningen. Die moeten ergens van betaald worden.’

Voor het al dan niet betalen van boetes lijkt hetzelfde te gelden. Ook hier is de grondslag van groot belang. Bij een van de respondenten stuit een boete die hem is opgelegd omdat hij zich weigerde te identificeren op grote weerstand. Zijn overtuiging is dat iemand niet ‘zomaar’ uit de anonimiteit mag worden gehaald. Ook vindt hij het oneerlijk dat hij zich wel moet identificeren, maar een agent zich mag verschuilen achter een nummer. Hij ziet hierin een dubbele standaard.

Dat wil niet zeggen dat er weerstand is tegen het opleggen van bekeuringen in zijn algemeenheid. Boetes die worden opgelegd omdat iemand in een dronken bui te hard rijdt, bijvoorbeeld, stuiten op minder weerstand, omdat hiermee ook de veiligheid van anderen in het geding wordt gebracht. Leven als soeverein, autonoom of vrij mens is geen vrijbrief om maar te doen wat je wilt, zonder verantwoordelijkheid te hoeven nemen, zo geven meerdere respondenten aan.

‘Ik kan niet genoeg benadrukken hoe belangrijk het is dat vrijheid en verantwoordelijkheid één en dezelfde medaille is. En dat vinden bepaalde mensen die blootstaan aan allerlei verleidingen, of dat nou alcohol is of te hard rijden in de auto of wat dan ook, die vinden dat niet leuk. Het is veel handiger als jij kunt leven en voor alles wat fout gaat je vader of de schoolmeester of de minister-president of de koning de schuld moet hebben, want dan heeft iedereen altijd schuld. Maar ik? Nee, ik heb geen schuld. Nou, dat verhaal gaat niet op in de vrije mensen-gedachte.’

‘Teder mens [is] persoonlijk verantwoordelijk voor de daden die hij verricht. Na de Tweede Wereldoorlog zeiden veel mensen: “Dat wisten wij niet.” Maar ja, jullie hadden het wel kunnen weten. En er waren ook mensen die anderen hebben vermoord en dan zeiden ze: “Befehl ist Befehl.” Zo werkt het in het aardse rechtssysteem. Maar niet in het goddelijke systeem. Daar is ieder mens persoonlijk verantwoordelijk. Daarom word je ook persoonlijk aangesproken. Daarom is het nodig om soeverein te zijn. Want wanneer het moment van overlijden daar is, wordt jou gevraagd: waarom heb je dit of dat geloofd?’

Toch lijkt er ook sprake van enig grijs gebied. Want wat als iemand een bekeuring krijgt voor te hard rijden, maar daar, naar eigen zeggen, niemand (direct) mee in gevaar bracht? Is het inperken van de vrijheid van de mens dan gerechtvaardigd?

‘Ik mag een ander geen kwaad doen. Dus ik, ik zal mijn talenten ook inzetten ten gunste van de medemens. Maar ik mag een ander geen kwaad doen. Dus ik word terecht opgepakt als ik iemand vermoord, of ik steel, of ik ... Maar ik bedoel: als ik iets doe waarmee ik een ander geen kwaad doe. Ja, dan hoeft ik niet ... Ik hoeft die bekeuring niet te betalen.’

4.4.2 Focus op eigen veiligheid en die van naasten

Alternatieve gemeenschappen en zelfvoorzienend zijn

Twee respondenten geven aan betrokken te zijn bij het oprichten van een eigen staat.⁶⁶ Het gaat in beide gevallen om een stuk grond dat door hen is uitgeroepen tot vrijstaat op grond van het internationaal staatsrecht, maar waar op dit moment nog niet fysiek gewoond kan worden. Beide staten bestaan vooral online, al hebben zij wel hun eigen vlag, grondwet (of regels en afspraken) en postbus. Eén van hen legt uit wat het idee was achter de oprichting van deze eigen staat. In de uitleg van deze respondent schertst een verlangen door om te kunnen leven naar eigen normen, waarden en regels, waardoor directe invloed uit te oefenen is op wat er wordt besloten:

‘Dus wij hadden zoiets: als wij ons nu met dat groepje mensen in [naam staat] zouden kunnen vestigen in een land waar de mensen zelf bepalen met elkaar: wat willen wij wel en niet op dat stukje land [...] Dan zouden wij met elkaar daar helemaal volgens onze eigen normen en waarden een vrijstaatje, het woord zegt het eigenlijk al een beetje, kunnen oprichten met een eigen rechtssysteem, een eigen ... het woord belastingstelsel is een wat gevaarlijk woord, maar dan kun je met elkaar afspreken van: we leggen een potje geld bij elkaar en komen er samen uit, want er moet een woning gebouwd worden, er moet een fietspad onderhouden worden. We willen wellicht iets van een klein schooltje, dus jongens, iedereen lapt een beetje. Dus links of rechts draag je toch samen aan een collectief potje bij voor voorzieningen. Dat was zeg maar een beetje [het idee].’

Nog eens vier respondenten hebben een eigen groep(je) dat zich (onder meer) bezighoudt met zelfvoorzienend leven en onderlinge ondersteuning mocht de nood aan de man zijn.⁶⁷ Hoever dit gaat, hangt samen met het beeld van de toekomst dat betreffende respondenten hebben. Een overeenkomst is dat zij vinden dat zij op dit moment in een samenleving leven waarin instituties niet het beste met hen voorhebben en zij er niet op kunnen vertrouwen dat – wanneer het erop aankomt – deze zullen zorgen voor hun veiligheid en voedselvoorziening. Dit noopt hen tot het zoeken naar of oprichten van alternatieve systemen die hier wel in kunnen voorzien.

Een respondent beschrijft bijvoorbeeld hoe hij zich, samen met anderen, voorbereidt op een potentiële burgeroorlog.

Respondent: ‘Want als er dan anarchie komt of de stroom valt uit of wat dan ook ... dat we voedsel hebben. [Er] zijn mensen die gigantische hoeveelheden aan voedsel hebben, of verbandmateriaal. We hebben chirurgen die operaties kunnen doen, dus het is niet alleen maar: we gaan wapens verzamelen of wat dan ook. Het is ook humanitaire hulp bieden. [...]’

⁶⁶ De twee respondenten die aangaven de mens als eigen staat te zien – zie § 4.3.2 – zijn hier niet meegerekend.

⁶⁷ Waarvan sommige respondenten in meerdere groepjes zitten.

Onderzoeker: *‘Maar is dit ook echt iets waar jullie je nu al op aan het voorbereiden zijn?’*

Respondent: *‘Allang. Vanaf het begin. Communicatie, veiligheid, safehouses, verdediging, voedsel, ziekenhuizen. Ja, alles.’*

Onderzoeker: *‘Voor de situatie als er weer een lockdown komt? Of [voor] andere situaties?’*

Respondent: *‘Nee, [voor een situatie] waarin er misschien wel een burgeroorlog komt.’*

Contact met reguliere instanties weigeren of mijden

Een uiting van het sterk verminderde vertrouwen in reguliere instanties komt ook op andere manieren tot uiting in de interviews. Zo is er een respondent die zich heeft uitgesproken bij zijn huisarts, en vertelt een andere respondent over een familielid dat niet naar de huisarts wil, geen betaald werk heeft maar ook geen uitkering wil. Een respondent is met het gezin geëmigreerd, terwijl twee andere respondenten dit overwegen. Na zich jarenlang afgezet te hebben tegen het systeem, zonder resultaat, zien zij geen andere uitweg meer dan Nederland zo snel mogelijk te verlaten.

4.5 Ontwikkeling richting het soevereine gedachtegoed

Op een enkele respondent na hebben vrijwel alle respondenten zelf nare ervaringen gehad met overheden/overheidsinstanties, politie en/of justitie. In veel gevallen vormden die nare ervaringen het startpunt om zich te gaan verdiepen in het handelen van overheid, politie en justitie. En, in het verlengde daarvan, een eerste kennismaking met het soevereine, autonome en vrije mens-gedachtegoed.

4.5.1 *Startpunt van een zoektocht*

Coronapandemie als startpunt

Uit de interviews blijkt dat voor een deel van de respondenten (5) de coronapandemie het startpunt vormde voor hun twijfels over de integriteit van de overheid. De voor sommige mensen tot dan toe vanzelfsprekende overtuiging dat de overheid het beste met je voorheeft, begon te wankelen. Mensen die zich niet wilden laten vaccineren en daardoor geen QR-code konden tonen, werd de toegang tot winkels en restaurants ontzegd. Dit maakte diepe indruk en gaf het gevoel buitengesloten te worden van de maatschappij. Een respondent omschrijft dit als een periode die voor haar en haar echtgenoot ‘heel pijnlijk’ is geweest.

‘Ik was echt super braaf en ik dacht echt dat de overheid het goed met me voorhad. Ik vond [echtgenoot] eigenlijk een beetje een zeurpiet. [...] Maar toen Hugo de Jonge zei: we gaan langs de deur van arm tot arm. Toen dacht ik: dit klopt dus echt helemaal niet meer. Hij heeft echt niet over mijn arm te bepalen. En als je het eenmaal een beetje ziet, ja, dan duik je erin.’

Twee andere respondenten zeggen hierover:

'Ja, corona hè? De trigger was toen de vaccinatie, ga je dat wel of ga je dat niet doen. [Dat was de trigger] omdat in mijn ogen het niet gezond kon zijn dat dat vaccin zo snel op de markt kwam. En ik ben echt van jongs af aan altijd heel braaf geweest, ik geloofde eigenlijk blind op de regering, en wat die zeiden en wat die deden. Daar heb ik nooit aan getwijfeld en toen ineens was het helemaal omgekeerd, dat ik dacht: wat doen ze nou?! Er werden zoveel dingen zo snel doorgevoerd dat ik denk van ja, we zitten op wetten te wachten en dingen en dat duurt in en uit en nu kan alles ineens in één keer. Dat was voor mij echt, ja, [daar is] mijn zoektocht of mijn twijfel ten opzichte van de overheid of het systeem begonnen.'

'De coronaperiode, op het moment dat daar iets van [in het] nieuws kwam – op televisie, in de media – voelde ik direct: hier klopt iets niet. Dat is natuurlijk waar het begint. Ik ben iemand die heel erg naar zijn intuïtie luistert. Ik heb ook een hele sterke intuïtie, daar leef ik ook voor een deel op, en dat heeft me nooit windeieren gelegd. Dus ook in dit geval begon ik te onderzoeken. Toen kwam ik erachter: dit gaat helemaal verkeerd. Dit past helemaal niet in het beeld van hoe je met mensen omgaat. Hoe je met een volk omgaat, hoe je een volk informeert, daar gingen allemaal facetten niet correct.'

Andere vormende gebeurtenissen als 'startpunt'

Een ander deel van de respondenten is al (veel) langer bezig met soevereiniteit. Van vier respondenten weten we dat dit hen al meer dan tien jaar bezighoudt. Boosheid en frustraties over het handelen van overheden, politie en justitie bouwden zich met de jaren op. Voor sommigen was de aanleiding interactie met justitie of politie, voor een ander het gebrek aan inspraak over de scholing van de kinderen. Een van hen vertelt:

'Ik kwam tot de ontdekking dat er dus in het buitenland eigenlijk al jarenlang veel over te vinden was, maar dat het in Nederland eigenlijk relatief onbeschreven was en doordat ik, hoe zou ik het noemen, op een wat ongelukkige wijze met justitie in aanraking kwam ... was dat voor mij eigenlijk de aanleiding om te zeggen van hé [...] hoe kan het nou dat je als idealist, als iemand die het goed voorheeft met de mensheid, toch gearresteerd kunt worden? En daar komt dan zeg maar een beetje mijn juridische achtergrond ... Dus ik ben aan de hand daarvan, ja, flink in alle wetboeken en zo gaan duiken.'

De respondent vertelt inspiratie te hebben gehaald uit de Amerikaanse en Engelse *Freeman Movement* en een vertaling te hebben gemaakt van dat gedachtegoed naar de Nederlandse context, om zich hiermee te verdedigen in het Nederlandse rechtssysteem. Omdat er vervolgens veel vraag kwam naar deze 'vertaalmodule' heeft de respondent een eigen website opgezet waar voorbeeldbrieven en informatie worden gedeeld.

Een andere respondent vertelt:

‘[Soeverein zijn] zit in hart en nieren denk ik. Maar ik ben het pas geworden officieel toen in dat traject naar vrije mens [...] Het begon daarvoor al, dan vind je een keer mensen die niet eens gelijk denken, maar die een andere uitleg geven op vragen waar je nooit antwoord op gekregen hebt. En dan ga je daarin duiken, in die persoon, in het paspoort, in het hoofdletter... [audio weggevalen], in de Cestui Que Vie-trust. En al die ... [zin niet afgemaakt]’

De respondent voor wie de scholing van de kinderen een belangrijke rol speelde, legt uit dat als je in Nederland je kind eenmaal op school hebt ingeschreven, je op een later moment geen vrijstelling van de leerplicht meer kan aanvragen. Voor deze respondent voelde het alsof haar de verantwoordelijkheid voor haar eigen kind uit handen werd genomen.

‘Als je de verantwoordelijkheid voor je eigen kinderen wil, [is het zo] dat ze in Nederland naar school moeten. Als je ze één keer op een school hebt ingeschreven, dan wordt, zeg maar, die verantwoordelijkheid van je afgepakt, want je mag het niet weer terugnemen, want dan krijg je enorm, hoe ga ik dat netjes zeggen, nou ja, een enorm gezeik. Want je mag niet zeggen: nou nee, ik wil [de scholing] liever zelf doen. Nee, dat kan niet. Je kind moet verplicht naar school. Maar het is mijn kind en mijn verantwoordelijkheid, en niet die van iemand anders. Dus dat was een van de eerste dingen waar we tegenaan liepen en waar we ... waardoor we ons dat meer gingen realiseren.’

Soms is het startpunt ook niet zo duidelijk. Zo geeft een respondent aan het gevoel te hebben al ‘van jongs af aan’ door allerlei instanties aangepakt en gekleineerd te worden. Hij geeft hier ook voorbeelden van. Zo werd hij als tiener aangesproken door de politie op het feit dat hij buiten sliep in een tent nadat hij was weggegaan van huis waar hij problemen had.

‘Dan moet je inpakken en oprotten. En dan ben je [tiener]! Nee, de politie hoort je in bescherming te nemen.’

Voor deze respondent was al vroeg duidelijk: de politie is niet je vriend en de overheid is er niet om je te helpen. In de loop van zijn leven is dit gevoel steeds weer bevestigd. Ook enkele andere respondenten vertelden over ingrijpende gebeurtenissen die zij hebben meegemaakt. Dat heeft invloed gehad op hun ontwikkeling in het leven en van hun gedachtegoed, maar op welke manier precies is niet eenduidig. Andere respondenten vertellen juist een (overwegend) gelukkige jeugd te hebben gehad. Een respondent wijst erop dat het groeiende disfunctioneren van de overheid ervoor zorgt dat mensen zich afkeren van de overheid. Als de overheid niets voor hen doet, waarom zouden zij dan nog iets voor de overheid doen?

'Het opeenstapelen van het disfunctioneren van de overheid maakt dat mensen denken: ik doe het zelf wel. Vraag je niets meer aan mij, dan vraag ik ook niets meer aan jou, maar laat me dan met rust. Dat is de eerste insteek voor heel veel mensen die oprecht soeverein zijn. Jullie doen het toch niet, dan doe ik het wel zelf, maar blijf dan ook uit mijn buurt. Da-ag.'

Corona als katalysator

Voor een deel van de respondenten die al langer bezig waren met het gedachtegoed was de coronapandemie weliswaar niet het startpunt, maar wel een katalysator in hun denken. Het handelen van de overheid gedurende deze periode was voor hen niet alleen een bevestiging dat er inderdaad 'iets niet klopt' of dat er sprake is van kwaadaardige intenties, maar ook het moment waarop wat er gaande was niet meer te negeren viel: dit ging echt veel te ver. Dit geldt bijvoorbeeld voor de respondent die eerder sprak over de scholing van haar kinderen:

'Ja, we zaten toen [op het moment van de pandemie] al in die aanloop van dat er een andere manier van scholing, een andere manier van kijken op het leven moet zijn, zowel voor ons als voor de kinderen dus. En dat kwam er toen ineens heel rigoureus doorheen en dat heeft dingen daarin ook versneld. Als ik nu terugkijk is dat natuurlijk wel zo'n katalysator geweest voor ons. [Het heeft er] voor ons in ieder geval voor gezorgd dat we daar nog kritischer en nog veel intensiever naar zijn gaan kijken. En dus ook nog veel verder dan alleen scholing voor onze kinderen.'

Voor een andere respondent was het startpunt van zijn twijfels zijn betrokkenheid bij een aantal ondertoezichtstellingen in de jeugdzorg. Dat was, zo vertelt hij, het eerste waardoor hij eigenlijk tegen de stroom inging en dacht: dit is vreemd. De coronapandemie versterkte dat gevoel voor hem. De respondent, die op dat moment in de zorg werkte, zag dat ondanks mediaberichten over een flink beddentekort, de corona-afdeling op de plek waar hij werkte nooit openging. En van alle coronapatiënten die hij zag, stierf er maar eentje.

'Ja, en daar is eigenlijk wel de kentering gekomen bij mij. Dat ik dacht: 'Ja, maar hé, wat gebeurt hier nu allemaal?' En ik was altijd heel erg geïnteresseerd in de politiek. En nou ja, ik ben opgevoed met: je moet altijd u zeggen en een burgemeester is altijd heel netjes, en mensen die hoogopgeleid zijn, die zijn voor mij allemaal van hun voetstuk afgevallen. Doordat ik met mijn kennis en kunde gewoon hele bijzondere dingen heb gezien, ten tijde van de corona.'

Een andere respondent vertelt dat het een geleidelijk proces was, waarbij de vaccinatie van jonge kinderen de doorslag gaf:

'Het is een proces dat al vele jaren speelt, hè. Het is net als een plant: je ziet het niet meteen, omdat het onder de grond begint. Maar gaandeweg zie je dan het stengeltje

bovenkomen. Het is dus echt een geleidelijk proces. Pas op een gegeven moment kom je tot het besef, het definitieve moment waarop je denkt: ja, maar dit klopt gewoon niet meer. Dit, dit slaat alles. Dat was het moment waar ik het eerder over had, [dat] op een gegeven moment ook jonge, gezonde kinderen gevaccineerd moesten worden. Dat was eigenlijk de druppel, hè. Maar eigenlijk klopte dat allang niet meer. Want daarvoor waren er al verschillende momenten geweest waarop ik dacht: nee, dit gaat niet goed. Toen had ik me die soevereiniteit eigenlijk al wel toegeëigend.'

Startpunt, niet een beoogde uitweg uit problemen

We hebben geen mensen gesproken die aangaven zich te zijn gaan verdiepen in het soevereine gedachtegoed omdat zij een oplossing zochten voor bestaande problemen, zoals financiële problemen. Dat wil niet zeggen dat er onder de respondenten geen mensen waren die schulden hebben (gehad). Maar dit werd niet aangevoerd als reden waarom zij met het gedachtegoed in aanraking kwamen of zich hierin gingen verdiepen.

4.5.2 *Van wantrouwen en twijfel naar soeverein gedachtegoed*

Het zich verdiepen in het handelen van de overheid en twijfels of de overheid wel integer is en met de beste bedoelingen handelt, bracht verschillende respondenten in contact met anderen die deze twijfels deelden. Dit waren niet per se mensen met soeverein, autonoom of vrij mens-gedachtegoed, maar eerder mensen die kritisch waren op de coronamaatregelen of zich al langer verenigden om hun zorgen hierover met elkaar te delen. Vanuit die contacten is de eerste aanraking met het soevereine gedachtegoed tot stand gekomen, geven een aantal respondenten aan. Zij kwamen eigenlijk via via bij het gedachtegoed uit of door een samenloop van omstandigheden.

'Ik ben toen uitgenodigd door iemand die een middag of avond, ik weet het al niet meer, heeft georganiseerd. En die had iemand uitgenodigd die hielp mensen [om zich] echt soeverein te verklaren, met de papierhandel.'

'Wij zaten in een hele grote groep mensen die daar [met de coronamaatregelen] veel moeite mee hadden. En gewoon zagen dat er dingen gebeurden die helemaal niet door de beugel kunnen en dan komen dat soort wegen natuurlijk nog sneller omdat je, eh ja, omdat je dan toch op een of andere manier wil kijken van: hé, hoe werkt dat? Voor wie geldt het wel, voor wie geldt het niet? [...] En dan duik je [er] verder [in] en kom je van alles tegen. En dan blijkt dat het ook al heel lang door heel veel mensen onderzocht wordt en dat er allerlei ontzettend creatieve initiatieven zijn. En zo kom je daar dan bij terecht. En als je daar eenmaal in zit, kom je daar ook moeilijk van los moet ik zeggen [lacht].'

'Ik had al een vriendenkring waarbij er een aantal mensen waren die er net zo in zaten als [ik]. Daar ben ik eerst mee aan de slag gegaan. En later ontmoette ik [res-

pondent die ook aanwezig is bij het interview], vanuit een [werkgerelateerde situatie]. [...] Het was in de coronaperiode. We begonnen toen al een beetje te merken wat dat beleid met ons deed, wat er gebeurde. We hadden daar echt een bepaald gevoel bij. Toen werd ik uitgenodigd door iemand om deel te nemen aan een bijeenkomst met een groep mensen die zeer kritisch waren op het coronabeleid. We zaten daar met zo'n twintig, dertig mensen. [...] Ik dacht toen: hé, wacht even. Ik kende [respondent die ook aanwezig is bij het interview] toen al en ik besloot te vragen of hij er ook bij mocht zijn. Zo is het eigenlijk begonnen.'

4.5.3 Overige factoren in de ontwikkeling naar soeverein gedachtegoed

Niet alleen eigen ervaringen of wantrouwen richting de overheid en instituties speelden bij de respondenten een rol in hun ontwikkeling richting het soevereine gedachtegoed. Verschillende respondenten gaven aan dat hun persoonlijkheid hierin ook een rol heeft gespeeld. Zij omschrijven zichzelf onder meer als mensen met een sterk rechtvaardigheidsgevoel, een nieuwsgierige aard en een motivatie om te willen weten hoe het zit (door zelf onderzoek te doen en autoriteit in twijfel te trekken).

Maatschappelijke betrokkenheid en rechtvaardigheidsgevoel

Twee respondenten geven aan hoe hun sterke rechtvaardigheidsgevoel maakt dat zij zich willen uitspreken tegen of afkeren van onrecht.

'Ik heb zelf een vrijbuitersprofiel. Ik ben vrij opgevoed, zoals ik al zei. [...] Ik ben dus opgegroeid in een familieomgeving vol mensen met karakter – mensen die iets deden als er onrecht was.'

'Waar het mij om gaat is: ik heb een heel erg sterk rechtvaardigheidsgevoel. Ontzettend sterk. En ik wil best wel in een samenleving leven, als het gelijkwaardig is en eerlijk is. [Maar] dat is nu niet het geval. [...] Ja, dus voor mij is persoonlijk, autonoom of hoe je het ook noemt. Ik wil me loskoppelen van het onrecht. En dat betekent dat ik [...] ik wil eigenlijk dat er niemand boven mij staat.'

Ook andere respondenten uiten het verlangen naar een betere, eerlijker en rechtvaardiger wereld, waarin iedereen gelijke kansen heeft. Opvallend is hoe groot de maatschappelijke betrokkenheid is onder de respondenten. Dit blijkt onder meer uit boosheid over oorlogen, zoals in Gaza⁶⁸ en Oekraïne, en zorgen over armoede, onrecht en ongelijkheid in de wereld. Enerzijds gaat dit om passiviteit van de regering – waarom wordt er niet ingegrepen?! – anderzijds om de actieve rol van de regering, bijvoorbeeld in het leveren van wapens voor de oorlog in Oekraïne. Het soevereine gedachtegoed lijkt hun handvatten te geven om een gevoel van onmacht om te zetten in actie.

68 Ten tijde van de interviews was er nog geen staakt-het-vuren tussen Israël en Hamas.

‘Als de overheid zou doen wat ze opgeschreven hebben te doen, dan zouden wij niet soeverein hoeven zijn. Als de rechten van de mens nageleefd zouden worden, als de wet nageleefd zou worden [...] Kijk eens naar wat er gebeurt in Israël. De grootste openbare genocide en wat doen we? [klapt in handen] We staan erbij en we kijken ernaar. Ik krijg er letterlijk tranen van in mijn ogen.’

‘Een wereld zonder oorlog en honger is in beginsel ons belangrijkste streven, en daarnaast willen wij vooral ook opkomen voor een veilig onderdak voor alle mensen in hun thuisland.’

Uit de interviews blijkt ook dat een deel van de respondenten dit streven naar een betere wereld op kleinere schaal al in de praktijk brengt. Zij zijn betrokken bij hun naaste omgeving: twee respondenten zijn al jaren als vrijwilliger actief, andere respondenten vormen een lokale ‘groep’ waarin elkaar helpen op basis van je eigen kwaliteiten – de een is goed in tuinieren, de ander kan fantastisch koken – centraal staat. Weer een andere respondent is actief geweest in de lokale politiek. Aan deze maatschappelijke betrokkenheid lijken twee gedachtegangen ten grondslag te liggen: enerzijds wordt voor elkaar klaarstaan gezien als iets ‘wat je gewoon doet als goed mens’. Anderzijds wordt het gezien als iets wat nodig is, omdat de overheid dit, in hun ogen, verzaakt te doen.

Nieuwsgierige blik op de wereld

De respondenten omschrijven zichzelf daarnaast ook als nieuwsgierig en als mensen met een open blik op de wereld, met een motivatie om te ‘willen weten hoe het zit’.⁶⁹ Verschillende respondenten merken op dat zij al van jongs af aan vragen hebben over waarom dingen zijn zoals ze zijn, dat ze zich anders voelden dan anderen, en de drang hadden om hun eigen pad te bewandelen. Voor sommige geïnterviewden was al vroeg duidelijk dat kennis niet per se dat is wat je op school wordt geleerd en dat hun ‘anders zijn’ daar niet altijd werd gewaardeerd. Twee respondenten weten dat gevoel pakkend te verwoorden:

‘Als ik kijk naar de basisschool, dan kreeg je een boekje met vragen, meerkeuzevragen, die je moest beantwoorden. Het was altijd al dat het niet klopte. [...] Hoe kan [de leraar, die veel ouder is] dat nou niet zien? Ben ik dan zo speciaal? Je gaat ook vragen stellen aan jezelf. Als je [dat] in je jeugd continu hebt, dus je bent slim en je ziet dingen die een ander niet ziet, dan word je gezien als lastpost, als probleemkind ...’

‘Ik heb het altijd al heel vreemd gevonden dat ik zeg maar tot mijn zestiende of achttiende naar school moest gaan en allerlei dingen moest leren waar ik eigenlijk helemaal geen interesse in had. Dat vond ik echt heel vreemd. Want dat zijn juist de jaren

69 Hier kan ook sprake zijn van selectieve nieuwsgierigheid. In hoeverre respondenten bijvoorbeeld openstonden voor alternatieve lezingen die indruisten tegen hun gedachtegoed, is hier niet nader onderzocht.

waarin je tot bloei komt, waarin je je ontwikkelt tot een volwassen iemand. Maar je moet van alles wat je eigenlijk niet wil.'

Zelfstudie en eigen onderzoek

Het kennisniveau over wat soevereiniteit inhoudt en hoe dit 'technisch' in elkaar zit, wisselt overigens wel onder de respondenten. Ongeveer een derde van de respondenten verdiept zich al jaren in de materie en heeft hier ook een zeer duidelijke eigen visie op en interpretatie van. Zelfstudie is hier een belangrijk element in: zij geven aan dat zij vele uren – vaak op het internet – hebben doorgebracht om complexe zaken naar eigen zeggen tot op de bodem uit te zoeken, zoals wet- en regelgeving, het nut van mondkapjes of de besmettelijkheid van corona. Dit zijn mensen die hun opgebouwde kennis ook actief uitdragen, bijvoorbeeld door (juridisch) advies en lezingen te geven.

'Tijdens corona heb ik zo'n 150 mensen instructies gegeven en lesgegeven, in wanneer u gearresteerd bent of aangehouden of staande gehouden bent. [...] Dat heb ik eigenlijk door middel van zelfstudie gedaan.'

Een andere respondent moedigt mensen aan om zelf onderzoek te doen:

'En ik zeg ook altijd tegen de mensen die mijn site lezen: geloof mij vooral níét zomaar. Gooi me desnoods weg. Luister niet klakkeloos naar wat ik schrijf, maar doe je eigen onderzoek. En dat blijf ik ook zeggen, tegen iedereen: geloof het niet omdat ik het zeg. Maar wát ik zeg, daar sta ik wél achter – omdat ik het zelf heb meegemaakt, en omdat ik het zelf heb onderzocht.'

De overige respondenten hebben zich in meer of mindere mate in de materie verdiept. Enkelen geven aan hier nog lerende in te zijn. Drie respondenten benadrukken dat dit geen prettig proces is: het kan confronterend zijn om de 'waarheid' te ontdekken. Hoe meer onderzoek je doet, zo merken meerdere respondenten op, hoe duidelijker wordt wat er volgens hen niet klopt. Dit leidt tot een diep gevoel van wantrouwen, gepaard met grote zorgen over de staat van Nederland en de wereld. En het laat hen niet meer los.

'Ik vertrouw ook niemand, ik weet dat er gewoon mensen zijn die meeluisteren, meekijken, beïnvloeden. [...] Van goedgelovig ben ik echt heel wantrouwig geworden.'

'Het is gewoon een konijnenhol waar je induikt, en waar je echt ook wel heel verdrietig van wordt.'

'Mijn vertrouwen in de politiek was ooit hoog, maar is inmiddels volledig weg. Wij worden niet vanuit Den Haag bestuurd. Het valt me niet mee om te geloven en te accepteren dat we zo worden bedrogen, en dat de mensen zo bang en klein gehouden worden. Wij stemmen al jaren niet meer. Ons bestuur kunnen wij momenteel ge-

woonweg niet uit handen geven. Onze vrijheid staat op het spel. Een volledige reset van de huidige maatschappij en [een] naar een hart gedragen samenleving is hard nodig en konden we maar opnieuw beginnen.'

4.6 Toekomstbeeld

Hoe mensen hun gedachtegoed uiten, hangt ook af van hun visie op de toekomst. Enerzijds gaat dat over hoe zij zouden willen dat Nederland (of hun eigen staat, groepje of de wereld) er in de toekomst uitziet en anderzijds gaat dat over hoe zij verwachten dat het Nederland zal vergaan.

4.6.1 *Beeld van de ideale samenleving*

Er is geen eenduidig ideaalbeeld onder de respondenten waar het met Nederland heen zou moeten, al is er overeenstemming dat het anders moet. De wensen hieromtrent lopen uiteen van 'terug naar de regio' tot een eigen staat gelijkwaardig aan Nederland, waarin mensen zelf bepalen met elkaar wat zij wel en niet willen op dat stukje land, tot een 'status aparte' voor soevereine mensen.

'Terug naar regio's. En wat je tekortkomt, uitruilen. Eigenlijk gewoon terug naar af. Maar volgens mij is dat echt de bedoeling. Want we hebben nu wel gezien dat welvaart geen welzijn brengt.'

Er bestaat wel een sterk gevoel onder vrijwel alle respondenten dat de overheid steeds meer autonomie van de mens afpakt, die voor allerlei zaken toestemming moet vragen om iets te mogen doen. Er schemert daarmee een duidelijke wens naar een minimale overheid door waarin de mens veel eigen vrijheid en verantwoordelijkheid heeft.

'Onderzoeker: Hoe zou die ideale samenleving er dan uit moeten zien?

Respondent: 'Ehm [stille], ja als je dat gewoon zelf inricht. Zelfs ik ben dan geneigd om te zeggen: als je het zelf weer inricht of weer teruggaat naar het basisleven en dat je daarin zelf die verantwoordelijkheid neemt en dingen moet organiseren, omdat het gewoon ook niet voor je georganiseerd wordt. Iedereen gaat echt iets doen hoor, want anders overleef je het niet. Zo simpel is het eigenlijk. Dus ik denk dat als je een samenleving [kunt] hebben waarin gewoon de verantwoordelijkheid terug wordt gegeven [...] naar degene waar het hoort, dus bij de mens op zich, dan ontstaat dat wel weer. Het zou echt niet zomaar gaan, en ik weet heus wel dat dat nu niet, dat ik dat morgen niet kan omdraaien, maar ik kan dat wel voor mezelf doen.'

Een andere respondent merkt op:

'Ik heb een andere perceptie op zaken dan veel mensen die met vrijheid of veiligheid bezig zijn, omdat ik dat voor mezelf wel regel. Ik neem mijn verantwoordelijkheid wel.'

En dat raakt direct aan het hoofdisse voor mij: leg de verantwoordelijkheid zo laag mogelijk neer, dus bij het volk, bij mensen zelf. Mensen zouden hun eigen leven moeten leiden. Maar dat wordt steeds meer aan banden gelegd. Wat [andere respondent] ook al aangeeft: overal zie je de tentakels van staatsmacht, van de overheid, die zich er op een of andere manier tussen wringt – en die altijd iets van je af [wil] roven. Ik noem dat bewust ‘roven’. Want de vraag is: is het allemaal wel nodig? En mag dat allemaal zomaar? Nou, nee – dat mag niet zomaar.’

Twee respondenten, die we gezamenlijk spraken, zien wel wat in een *status aparte* voor soevereine mensen. Dat betekent dat de overheid de parallelle samenlevingen die er al zijn, en, aldus een van deze respondenten, door de overheid zelf zijn veroorzaakt, moet gaan erkennen.

R1: ‘Technisch gezien: geef me maar een status aparte. Laten we gewoon eens met wat pilots beginnen. Mag klein, is prima. Mensen die de juiste stap hebben gedaan, soevereiniteitsverklaring en zo, maak speciale contracten op deelgebied en dan gaan we gewoon eens twee jaar kijken hoe het gaat. En als het werkt, dan breiden we het uit. Maar laten we het gewoon eens proberen.’

R2: ‘En laat ons dan ook met rust. Kom af en toe eens kijken en zet de thermometer erin. Hoever zijn jullie eigenlijk, want we vinden het interessant om dit bij te houden. Maar dan wel met de goede kant van het menszijn die ontwikkeling ook door willen zetten. En als er mensen zijn die de behoefte hebben om dit zo te doen, laat ze dat dan ook in alle vrijheid doen. En als er mensen zijn die zeggen: nee, dat willen we allemaal niet, we willen die zekerheid en zoals het nu is voor de overheid blijven werken, dan doen ze dat lekker. Maar dan kan er best een parallelle samenleving ontstaan of misschien wel meerdere. Maar laat mensen gewoon met rust.’

Opvallend is dat, ongeacht welke samenlevingsvorm de voorkeur heeft, respondenten lijken uit te gaan van een intrinsieke goedheid in de mens die van nature weet hoe goed samenleven moet en op wiens goedheid je kunt vertrouwen.⁷⁰ Dit vormt een contrast met het beeld dat het systeem – en de mensen die daar onderdeel van uitmaken, zoals overheidsprofessionals – niet zuiver handelen. Het beeld ontstaat dat wanneer de mens wordt teruggeworpen op zijn vrije zelf, de juiste samenleving vanzelf ontstaat (al dan niet met enkele basisafspraken, zoals het niet schaden van de ander). Een van de respondenten geeft aan dat het de mens op dit moment erg moeilijk wordt gemaakt om naar de juiste maatstaven te leven. Terwijl als je mensen het vertrouwen geeft, ze dat ook waar kunnen maken.

70 Deze gedachte sluit aan bij discussies uit de politieke filosofie (ten tijde van de Verlichting) over de menselijke natuur en de zogenoemde natuurtoestand, waar eveneens vaak naar wordt verwezen. Rousseau (1755) stelt dat de mens van nature goed is en door de samenleving kan worden gecorrumpeerd, terwijl Locke (1689) betoogt dat mensen in de natuurtoestand vrij en redelijk zijn en in staat tot vreedzaam samenleven.

Twee respondenten beschrijven het zo:

‘Dus op [het] moment dat je dat vertrouwen kunt geven aan iemand anders en je dat dan ook gewoon loslaat, dus je je daar ook niet meer druk over gaat maken of mee gaat bemoeien, maar wel meehelpt zodat diegene in zijn volle ... waarde staat, ik denk dat het dan een hele goeie kans heeft om letterlijk en figuurlijk van de grond te komen. En dat is wel ook onze basishouding.’

‘Als mensen niet meer zo hoeven te overleven, hoeven wij niet zo krampachtig te zijn, dus dan kunnen wij gewoon relaxen. Nu zijn we zo aan het vechten voor onze spulletjes en plekje. Dat hoeft volgens mij niet. Dus als we [...] als we gewoon weer gaan voelen met zijn allen dat we het echt voor elkaar doen, en met elkaar doen, in zo’n regio. Dus stel je voor, dat hier de straat eruit ligt en niet iedereen is zo opgefokt om voor z’n tweede auto of voor de derde hypotheek op zijn werk te komen, kun je gewoon zeggen goh jongens, zullen we zaterdag met z’n allen de straat in leggen? Want onze kinderen vallen er nog over. Dat zal iedereen doen. Maar nu zijn we alleen maar druk, druk, druk.’

Hierin schemert ook een zekere hang naar nostalgie door: een verlangen naar een periode waarin mensen nog voor elkaar klaarstonden en minder opgeslokt werden door de ratrace van werk en succes. In verschillende interviews werd ongenoegen geuit over de individualisering van de huidige maatschappij, bijvoorbeeld dat burens elkaar niet meer kennen of mensen elkaar niet meer groeten in een dorp.

‘[Ik zou eigenlijk willen] dat er meer liefde was. Dat er liefde was en dat mensen gewoon gelukkig zijn en naar elkaar luisteren. Snap je? Dat is voor mij gewoon zo belangrijk. En ik woon dan nog in een redelijk klein dorp, maar er zijn hier ook gewoon mensen die mij niet meer groeten, gewoon omdat ze niet weten wie ik ben. Dan denk ik: kom op mensen, het is een dorp! Dat vind ik zo jammer, dan denk ik: kom, als we het niet samen kunnen doen, dan, ja.’

4.6.2 *Haalbaarheid van de beoogde ideale samenleving*

In hoeverre de beoogde ideale samenleving in beeld is of überhaupt haalbaar is, daarover verschillen respondenten van mening. Unaniem spreekt er een zekere hoop uit dat als genoeg mensen ‘wakker’ worden, het huidige systeem in elkaar stort. Respondenten zijn echter verdeeld over of zij dat nog gaan meemaken, op welke manier het systeem in elkaar stort en in hoeverre je je daarop kunt voorbereiden.

Een respondent vermoedt dat het eerst slechter wordt, daarna pas beter:

‘We leven in een hele interessante tijd, want ik hoop dat er steeds meer mensen dat gaan inzien, en ik geloof echt dat het goed gaat komen, maar het wordt nog even heel erg beroerd. Maar ik hoop mee te maken dat het bedrog [...] aan het licht [komt], en

dat we echt een betere wereld krijgen. Echt zonder oorlog en zonder honger. [...] Voor toekomstige generaties. Dat hoop ik echt. Dat is echt mijn droom om die kanteling nog mee te maken. En ik ben ook hoopvol. Maar er is nog een lange weg te gaan.'

Anderen geloven niet (meer) dat het beter wordt of in elk geval niet dat er een overheid komt die het beter gaat doen.

'Mensen zijn gewoon niet meer zuiver en zolang mensen niet zuiver zijn, zal het niet gebeuren dat het anders wordt. Denk ik.'

'De samenleving ... zolang die onbewust is – onbewust van het feit dat ze door een verkeerde god wordt geregeerd – zolang dat bewustzijn er niet is dat ze een verkeerde god aanbidden, zal de chaos alleen maar groter worden.'

Twee andere respondenten zijn ervan overtuigd dat er een revolutie komt, de vraag is wanneer. Zij voorzien dat mensen het nu nog net goed genoeg hebben, maar is er geen voedsel meer, geen geld meer om te pinnen – dan zullen ze veranderen in beesten. Dat dat gaat gebeuren, is volgens hen 'onvermijdelijk'. Wanneer dat gebeurt, zijn mensen op zichzelf aangewezen.

Onderzoeker: 'Maar moeten we ons daar dan op voor gaan bereiden?'

R1: 'Nee, daar is niet op voor te bereiden. Wat denk je? Oom Agent komt echt niet langs om je te redden.'

R2: 'Voorbereiden in het besef. Besef dat het gaat gebeuren en een alternatief zoeken.'

R1: 'Dat het kan gebeuren. De conclusie is dat als we door blijven gaan zoals we doen, en niet op onze eigen voeten leren staan, maar altijd met het handje naar de overheid blijven gaan, [dat] als het klappt ... Zodra mensen elkaar gaan opeten is er geen politieagent meer die over de weg rijdt. Die wil toch ook zelf gered worden.'

Visie op verzet en geweld

Een van de vragen die de respondenten werd voorgelegd, is hoever zij vinden dat men mag gaan om de beoogde ideale samenleving te bereiken en hoever men mag gaan in het verzet tegen het huidige systeem. Hierover bestaan wisselende ideeën. Zo wordt benadrukt dat een belangrijk element van het soevereine denken is dat je de ander niet mag schaden met wat je doet. Hierbij wordt onder meer gewezen op het belang van eigen verantwoordelijkheid (zie § 4.4.1): de mens is zelf verantwoordelijk voor wat hij doet en wordt daar persoonlijk op aangesproken; dit zou een natuurlijke drempel vormen om iemand ervan te weerhouden om schade te berokkenen. Daarnaast zit hier een meer spiritueel of filosofisch element in: de mens zou uit zichzelf weten wat goed en fout is, en zichzelf daarin ook corrigeren.

'Ik wil goed doen, daarom doe ik jou ook goed. Want als ik jou goed doe, heb ik daar zelf ook baat bij.'

‘Soevereiniteit houdt voor mij in dat ik autonoom ben in de beslissing over mijn leven. Ik ben aan niemand verantwoording schuldig, behalve aan mijzelf. De uitgangspunten waaraan ik met mijn soevereiniteit uiting geef, zijn gelegen in de goddelijke wetten van liefde, die mijn medemensen geen kwaad doet of benadeelt. Die liefdewetten zijn op diverse schriftplaatsen te vinden. Bij elke overtreding van zo’n liefdewet ontvang ik direct daarna vaak een innerlijke correctie om te herstellen.’

Drie van de respondenten geven dan ook expliciet aan dat geweld, in hun optiek, nooit gerechtvaardigd is om te komen tot de nieuwe samenleving die zij voor ogen hebben.

‘Ik geloof gewoon in de ja, hoe noem je dat, de universele rechten van de mens. Je mag niet doden, niet stelen, niet dwingen. Zij dwingen behoorlijk. Dus ik zou daar nog wel een beetje mee spelen, dat ze zorgen dat ze mij gaan dwingen. En dan heb ik hun tuk. [...] En dat weet diegene. Maar je moet altijd correct blijven, altijd liefdevol. Autonoom zijn betekent niet dat je de boel [kort en klein] slaat omdat je het er niet mee eens bent, want dat is absoluut niet zoals de bovenste het bedoeld heeft.’

Andere respondenten laten het wat meer in het midden of geweld gerechtvaardigd is. Zij geven bijvoorbeeld aan dat geweld in sommige situaties gerechtvaardigd kan zijn, bijvoorbeeld ter zelfverdediging. Het moet niet worden vergeten, geven drie respondenten aan, dat mensen tot wanhoop kunnen worden gedreven. Bovendien: als de overheid geweld mag gebruiken tegen mij – en dit wordt door sommigen zo ervaren – waarom mag ik dat dan niet tegen de overheid?

‘De kunst is eigenlijk om op een vredelievende manier tot correctie te komen. Maar je krijgt altijd de situatie dat menselijke passie daarin een rol speelt – dat is gewoon zo. En daar waar die passie géén rol mag spelen, of niet erkend wordt, ontstaat al snel de situatie waarin men zich bedreigd voelt. De andere kant van het verhaal is ook belangrijk: er kunnen situaties zijn die écht een schending van mensenrechten inhouden. Dus die dreiging kan in twee richtingen bestaan.’

‘Ja, dat vind ik wel [dat geweld gerechtvaardigd kan zijn tegen een tirannieke overheid]. [...] Er is nog nooit een revolutie geweest zonder geweld. Een revolutie kan niet geweldloos, kan niet zonder kogels.’

Voor deze laatste respondent speelt ook mee hoe de overheid in zijn beleving in het verleden is omgegaan met demonstranten en mensen zoals hijzelf.

‘De overheid heeft het geweldsmonopolie, die past geweld toe. Denk aan de ‘wappies’ op het Malieveld, dat waren allemaal oudere mensen, die worden mishandeld en omvergelopen. En al die andere klimaatprotesten, daar wordt niets aan gedaan. Dat wijst al precies op hoe de overheid erin staat. Want als je je stem laat horen, zoals wij al

[jaren] doen, dan word je gewoon mishandeld, tot murw geslagen, je wordt op zo'n punt gebracht dat je bijna zelfmoord pleegt.'

Een andere respondent heeft begrip voor mensen die vanuit hun frustratie overgaan tot een handgemeen, maar is zich ook bewust van wat dat doet met de beeldvorming over soevereine mensen. Het grotere geheel moet niet ondergesneeuwd raken door het eigenbelang.

'Ik ben met ze [mensen die kiezen voor een handgemeen] begaan, want ik snap de drijfveren. Ik ben in het verleden ook op klein niveau strijdjes aangegaan waarvan ik achteraf zeg: ja, dat had je eigenlijk kunnen weten, dat je niet kon winnen. Ik ben met ze begaan. Ik snap hun worsteling. Tegelijkertijd vind ik het ook jammer en zou ik ze wel door elkaar willen rammelen en zeggen: kijk eens wat je in het groot met de beeldvorming over autonomie of soeverein doet. In hoeverre is jouw kleine ikke ikke-ke-belangetje belangrijk genoeg om het imago van een hele vrije mensen-beweging te beschadigen?'

Een enkeling geeft, tot slot, aan dat er een duidelijke grens is. Wanneer die grens wordt overschreden, staan zij niet meer voor zichzelf in. Voor één respondent is dat wanneer er een soortgelijke situatie zou ontstaan als ten tijde van corona.

'Ik zal alles doen om degene die voor mijn voeten loopt weg te ruimen. Niemand gaat voor [me] staan. Niemand. Ja, daar ben ik zelfs toe bereid. [...] Weet je, ik was persoonlijk heel boos, maar ik weet dat als hij, als ik [oud-politicus] een kopje kleiner maak, dan staan er weer tien anderen klaar. Weet je, het heeft geen zin. Maar het enige wat ik kan doen is degene die mij tegenhoudt ... Ik snap dat je er niets van begrijpt, maar ik laat me gewoon niet meer tegenhouden. Het is gewoon klaar. Het is gewoon echt klaar. Ik ga het niet meer weer doen.'

Voor een ander is dit wanneer de overheid hem 'nog een keer kapot maakt', al geeft deze respondent, die al een aantal keren in detentie zat en daar zeer nare ervaringen aan overhield, ook aan zijn 'lesgeld' inmiddels te hebben betaald.

'Ik ben nu meer in balans dan ooit tevoren. [Ik ben] heel kalm geworden. Dat vurige, dat 'van mij mag de hele boel platgebombardeerd worden en ik doe er ook aan mee', dat heb ik niet meer. Dat is voor de jongere garde. Ik heb mijn lesgeld wel betaald inmiddels. [...] Ik ben nu op het punt ... ik ga de tweede helft van mijn leven anders besteden. Ik weet nu hoe het zit. Ik ga [de tijd die ik nog heb] niet meer hieraan besteden. Want ik weet, ik ga weer naar binnen.'

Deze beide voorbeelden laten zien dat de bereidheid om iets wel of niet te doen niet alleen samenhangt met iemands overtuiging van wat het juiste is, maar ook met ie-

mands levensloop en persoonlijke situatie. De vraag is wat er op het spel staat en hoeveel iemand bereid is op te geven om bepaalde idealen na te streven.

4.7 Organisatie en netwerken

Kijkend naar de organisatievormen en netwerken waarbinnen de respondenten actief zijn, ontstaat een gemêleerd beeld: van losse organisatievormen tot mensen die bewust geen onderdeel (meer) uitmaken van netwerken.

Van de twaalf respondenten zijn zes respondenten actief onderdeel van een eigen groep(je) dat zich (onder andere) bezighoudt met het soevereine, autonome en vrije mens-gedachtegoed. Het gaat om groepen met een achterban van zo'n 10 tot 3.000 mensen.⁷¹ In twee gevallen gaat het om groepen die sterk lokaal georiënteerd zijn en waarvan de leden bij elkaar uit de buurt komen. Bij de andere twee groepen is dit niet per se het geval. Een van deze groepen is vooral online actief. Drie groepen gaan specifiek over soevereiniteit, terwijl voor andere groepen dit naast andere onderwerpen (bijvoorbeeld op het gebied van spiritualiteit) staat.

‘Dat zijn gewoon de “wappies” van [gemeente]. [...] En inmiddels is dat gewoon ... het is bijna een soort community. Zo zou ik het niet noemen, maar iedereen zorgt gewoon voor iedereen, dat is echt niet normaal. En dan gaat iemand verhuizen en die doet een oproep in een groep: kan iemand komen helpen want ik ben alleenstaande vrouw en bla bla. En dan staan er gewoon acht mensen. Dus het helpt elkaar, en die groep wordt steeds groter.’

‘Het is gewoon een groepje mensen bij elkaar. Het is eigenlijk meer omdat wij allemaal ongevaccineerd zijn en een beetje zelfvoorzienend proberen te leven, want we hebben ook een grote moestuin en dat soort dingen. En we hebben ook een lijstje gemaakt van wie wat z'n kwaliteiten zijn. Dus stel dat er iets gebeurt, of de stroom valt uit, dan moeten we echt ... Kijk, ik heb een zorgachtergrond, een ander heeft die achtergrond, zodat je elkaar heel snel weet te vinden om elkaar te helpen. Dat is eigenlijk onze in-steek daarachter.’

‘Ik ben gaan kijken: met wie kan ik iets creëren, iets neerzetten? Dat we een beweging kunnen neerzetten die vanuit die correctheid, een soort van correctie kan neerzetten in dat wat nodig is en wie dat maar wil oppakken. En hoe meer mensen dat oppakken, hoe beter. Dan krijg je vanzelf de wrijving die nodig is, waardoor er een aantal antwoorden komen [audio weggevallen]. Dat is eigenlijk de basis geweest.’

De voorbeelden hierboven laten ook zien dat de ‘groepjes’ waar sommige respondenten onderdeel van uitmaken meer zijn dan alleen plekken waar ideeën worden uitgewisseld. Ze hebben ook een sociale functie: een plek om gezellig samen te zijn en waar

71 Dit zijn schattingen van de respondenten zelf.

mensen je accepteren zoals je bent. Je kunt er hechte vriendschappen opbouwen. Mensen helpen elkaar verhuizen en staan voor elkaar klaar als het nodig is. Een respondent vertelt hoe zij een hele nieuwe vriendengroep heeft gekregen tijdens de coronaperiode waarin ze zich veilig en gezien voelt.

‘Dat je minder hoeft uit te leggen en die je goed vinden zoals je bent. Terwijl ik bij mijn vorige vrienden vaak het gevoel had dat ik me moest bewijzen en leuk moest zijn en gezellig mee moest doen.’

‘Het is ook gewoon dat je je verhaal kwijt kan, over hoe jij er tegenaan kijkt. En het is soms ook, want we hebben ook wel een paar [mensen], die zijn echt wel heel negatief gestemd. Die maken zich echt heel erg zorgen, [dus het is ook] om ook elkaar een beetje een hart onder de riem te steken. En proberen om elkaar een beetje op te monteren.’

In het kader van onderling contact wordt door respondenten gewezen op Telegram, Facebook en Signal als plekken waar mensen met dezelfde overtuigingen elkaar vinden, maar ook persoonlijke ontmoetingen blijken nog steeds een belangrijke rol te spelen, om mensen te vinden die op eenzelfde manier in het leven staan. Een respondent omschrijft hoe gemakkelijk het is om met gelijkgestemden in aanraking te komen.

‘Hoe meer je ermee in aanraking komt, hoe meer je het tegenkomt. En het werkt echt zo. [lacht] Dat is het grappige ervan, maar dat is gewoon [zo]. Dit is misschien een heel makkelijk voorbeeld, maar het is wel hoe het werkt. Als jouw kinderen op voetbal zitten, dan kom je dus allemaal ouders tegen die ook hun kinderen op voetbal hebben zitten. Ja, zo simpel is het.’

Vier respondenten geven juist aan bewust geen onderdeel (meer) uit te maken van netwerken, organisaties of verenigingen van soevereine mensen. Bijvoorbeeld omdat er onmin is ontstaan, ideeën niet overeenkwamen, of omdat dit indruist tegen hun principe van ‘vrij zijn’: een echt vrij mens wil zich niet laten binden door regels en kaders, en dus ook niet aan organisaties.

‘Nee, bij die verenigingen [...] ik kwam er al snel achter dat mijn soevereiniteit niet strookte met die van al die andere mensen.’

‘Ten eerste ben ik niet actief op zoek naar dat soort mensen. En ten tweede is het niet altijd duidelijk te zien, hè. Of iemand wel of niet soeverein is, dat is niet altijd makkelijk te zien. Tenzij je natuurlijk een gesprek hebt met wie ik mijn inzichten deel. Maar ik ga nooit zomaar zeggen: “Hallo, ik ben soeverein.” Dat hoor je mij niet zeggen, en dat zal ik ook niet doen.’

‘Met [leider van bepaalde groep] loop je het moeras in en hij weet precies welke stappen hij kan zetten en waar hij moet lopen. Maar op den duur is hij uit het zicht verdwenen en ben je hem kwijt, en dan weet je de weg terug niet meer.’

Tot slot zijn er twee respondenten die in geen van deze categorieën te vatten zijn, maar naar eigen zeggen nog op zoek zijn naar wat bij hen past, of ervoor kiezen om verschillende groepen in de gaten te houden en hieruit te plukken wat zij willen. Een daarvan wijst op de hoeveelheid groepjes die er zijn:

‘Het zijn zoveel clubs, ik kan niet overal aansluiten. Ik pak mijn dingen eruit. Ik heb nu heel veel kennis over heel veel verschillende dingen. Ik weet gewoon dat het niet klopt. Ik heb bepaalde dingen echt gecheckt tot in detail. [...] Weet je, ik hoef niet overal aan mee te doen.’

4.7.1 *Een soevereine beweging?*

De meeste respondenten zijn op de hoogte van het bestaan van verschillende groepjes, netwerken en bekende figuren die zich bezighouden met het soevereine gedachtegoed in Nederland. Ook als zij zelf geen onderdeel van deze groepjes of netwerken uitmaken. Het zijn losse groepen, is de algemene indruk die we opdoen uit de gesprekken. Een respondent omschrijft het als volgt:

‘... zoals het christendom veel afsplitsingen heeft, zo is dat met de soevereinen ook. Iedereen heeft zijn eigen ding.’

Volgens een andere respondent zit er wel enige organisatie in, maar of er sprake is van samenwerking durft deze respondent niet te zeggen.

‘Er zit natuurlijk wel organisatie in. Er zijn natuurlijk wel die initiatieven zoals Wonderland en ook buiten Nederland zijn er van dat soort zelfde vrijstaten opgericht. Er is wel een beweging, maar of dat samenwerkt en of het elkaar verder helpt of dat het strijd aangaat met anderen en zo, ja, eigenlijk weet ik dat helemaal niet omdat dat niet iets is wat mijn aandacht heeft of interessant of wat ik zou willen. [...] Maar of er nou echt een soevereine beweging is, daar kan ik me, waar we [het eerder] ook over hadden, ik kan me dat eigenlijk ook niet zo heel goed voorstellen. Ervan uitgaande dat je het dan dus weer aan regels gaat binden. Want dan moet je dus in zo’n binnen zo’n beweging ook zeggen: wie is er wel sovereen en wie niet? En dan ga je weer terug naar, om het zo maar te zeggen, het oude systeem.’

‘Het zijn losse groepen. Absoluut. Er is niet zoiets als een soevereine beweging of een autonome beweging. Het zijn overwegend kleine clubjes die soms jammer genoeg zelfs wat vijandig naar elkaar staan.’

Vijf respondenten wijzen erop dat er binnen de ‘beweging’ ook bepaalde mensen zijn waarover zij hun twijfels hebben. Het gaat daarbij zowel om mensen die het gedachtegoed actief verspreid(d)en, als om volgers daarvan. Een respondent wijst in dat kader op wat hij de ‘shoppers’ noemt: mensen die bij ieder groepje even snuffelen om te kijken waar zij hun voordeel mee kunnen doen. Dit zijn volgens hem voornamelijk mensen die zoeken naar een laatste redmiddel om uit de problemen te komen en dat redmiddel in het soevereine gedachtegoed denken te hebben gevonden.

‘Maar [die shoppers] zijn niet zozeer mensen die het autonome of het soevereine gedachtegoed aanhangen, maar dat zijn mensen die hetzij vanuit een psychische verwardheid, hetzij vanuit een relatiecrisis of vanuit een onvermogen om met geld om te gaan, zich om wat voor reden dan ook ergens in een financiële crisis of in een andere emotionele afgrond gestort hebben. [En] op zoek zijn naar een strohalp waar ze zich aan vast kunnen klampen om de verantwoording voor hun eigen onvermogen aan op te kunnen hangen. En dat is dan wat ik betitel als de wat gevaarlijker groep. Want die mensen hebben dus geen eigen innerlijk kompas, maar grijpen gewoon naar dat wat hun in een bepaalde situatie goed uit kan komen om uit, zoals zij dat noemen, om uit de shit te komen die ze zelf veroorzaakt hebben.’

‘De kernbeginselen van hun gedachten zijn misschien goed, maar het is te simpel. [...] “Ik ben soeverein, ik sluit me aan bij jullie en dan hoef ik niet meer te betalen.” Nee, dat is niet wat soeverein zijn is. Als ik een afspraak met jou maak, dan kom ik die na.’

‘Wat wij hebben gezien, is dat er heel veel bewegingen zijn. Op het moment dat zoiets opgeld doet, zoeken mensen actief naar hoe het precies zit. Ze volgen dan soms systemen die mooi klinken, maar niet correct zijn. Denk aan de hele CQV-trust-verhaal, dat is een hele beweging geweest onder BOSS/maker. Dat was een enorme beweging. Daaruit kwamen dingen voort die niet correct zijn. Mensen hebben daarin keuzes gemaakt dat “mijn huur wordt betaald uit de trust dus ik betaal niet meer”, ja, dan krijg je problemen. Maar die zijn allemaal gebaseerd op een aantal valse aannames.’

4.7.2 En online dan?

Om meer zicht te krijgen op de manier waarop soevereine mensen zich online organiseren en om de inzichten uit de interviews in breder perspectief te plaatsen, is een verkennende analyse gedaan van zes openbare Telegramgroepen waarbinnen expliciet wordt gesproken over het soevereine gedachtegoed.⁷² Deze analyse laat zien dat soevereine mensen om verschillende redenen van het medium gebruikmaken.

Tabel 1 laat de overeenkomsten en verschillen zien binnen de zes groepen. De meeste groepen hebben enkele honderden leden/volgers, met een uitschieter naar boven van

⁷² Deze groepen zijn gevonden door middel van een zoekstring. Zie bijlage 1b voor de gehanteerde inclusiecriteria.

meer dan 10.000 volgers.⁷³ De oudste groep bestaat sinds 2020. Sommige groepen bevatten enkele honderden berichten, terwijl andere groepen tienduizenden berichten bevatten. Sommige kanalen zijn bedoeld als ‘zendkanalen’, waar de beheerders vrijwel de enigen zijn die berichten plaatsen. Andere groepen kennen meer interactie.

Tabel 1. Overzicht van de zes Telegramgroepen. Peildatum: 11 juli 2025

Groep	Aantal leden/volgers ^(a)	Aantal berichten ^(b)	Activiteit	Bestaat sinds
1	100-500 leden	2.000	> 10 berichten per maand	2020. Daarvoor bestond er een alternatief
2	500-1000 leden	10.500	> 10 berichten per maand	2021
3	1000-1500 volgers	100	Niet meer sinds november 2024	2022
4	500-1000 leden	10.800	Wekelijks meerdere berichten	2022
5	2000-2500 volgers	180.000	> 100 berichten per week	2022
6	10.000+ volgers	23.100	> 100 berichten per week	2022

a. Afgerond op tientallen.
b. Afgerond op honderdtallen.

Inhoudelijk keert een aantal thema's steeds terug. De kern wordt gevormd door kritiek op de overheid en instituties, er wordt gesproken over ‘wakker worden’ en ‘uit het systeem stappen’, en, uiteraard, over soevereiniteit en autonomie. Zo is er aandacht voor affidavits (waarbij internationale en Nederlandse wetgeving door elkaar worden gebruikt), paspoorten en verklaringen. Er wordt advies gegeven over het niet meer betalen van de zorgverzekering, of hoe om te gaan met de komst van een deurwaarder. Daarnaast spelen spiritualiteit, een alternatieve economie en gezondheidskritiek (met name rond vaccinaties) een belangrijke rol. Deze thema's zijn vaak met elkaar verweven: wantrouwen tegenover instituties gaat hand in hand met het zoeken naar spirituele of innerlijke zingeving, en discussies over alternatieve valuta worden verbonden met bredere zorgen over macht, afhankelijkheid en controle.

De analyse laat ook zien dat sommige groepen een nadrukkelijke focus hebben. Groep 1 houdt zich bijvoorbeeld bezig met het opbouwen van een alternatieve maatschappij, terwijl groep 3 zich richt op informatie over juridische constructies, documenten en praktische handvatten. In deze beide groepen vormt de discussie over wat soevereiniteit en autonomie inhoudt de kern, in tegenstelling tot sommige andere groepen die zich meer profileren als een brede protest- of alternatieve nieuwsgroep. Tabel 2 laat zien dat groepen lang niet altijd zo zijn georganiseerd dat het *alleen* om het soevereine gedachtegoed draait. In vrijwel elke groep gaat het over internationale politiek, de rol

73 Bij leden gaat het om groepen waarin men de mogelijkheid heeft om zelf berichten te plaatsen en te reageren op berichten. Bij volgers zijn er één of een paar beheerders die berichten plaatsen, waar volgers wel of niet op kunnen reageren.

van elites en macht, en narratieven zoals *The Great Reset* of *The Deep State*, al is dit minder prominent in de groepen die vooral juridisch of spiritueel gericht zijn.

Tabel 2. Overzicht zes kanalen op type groep, thema's en % berichtgeving over soevereine ideeën

Groep	Type groep/kanaal	Voornaamste besproken thema (% van berichten)	% van alle berichten die gaan over soevereine ideeën
1	Discussie	Inwonerschap en organisatie van eigen staat (24,4%)	78%
2	Discussie	Relatie met overheid en instituties (25,5%)	60%
3	Zendkanaal	Praktische instructies en voorbeeldbrieven (55%)	85%
4	Zendkanaal	Spiritualiteit & bewustzijn (19,5%)	13,7%
5	Zendkanaal	Machtsmisbruik van overheid en politiek (33%)	10%
6	Zendkanaal	Alternatieve geschiedenis en verborgen kennis (27%)	10%

Van de zes groepen zijn twee groepen diepgaander geanalyseerd.⁷⁴ In beide groepen zijn het de beheerder(s) die bovengemiddeld actief zijn in het plaatsen van berichten, en daarnaast een rol vervullen in het structureren van gesprekken en het bewaken van de sfeer. Er is in beide gevallen een zekere hiërarchie, al is die bij een van de groepen meer op de achtergrond aanwezig. Behalve de beheerders telt elke groep (actieve) gebruikers en meelezers.⁷⁵ Sommige gebruikers stellen vragen, reflecteren op hoe zij het gedachtegoed interpreteren. Voorbeelden hiervan zijn:

*'Ik heb een poging gedaan om het document volgens de aanwijzingen in te vullen, maar ik word alsnog om mijn BSN gevraagd. Kan ik dat gewoon leeg laten of wijzen ze het dan af? Ik wil het graag op de juiste manier doen, maar zonder mezelf opnieuw te verbinden aan het systeem.'*⁷⁶

'Ik merk dat ik soms in de war ben over wat autonoom leven precies inhoudt. Ik wil mijn eigen weg volgen en niet afhankelijk zijn van het systeem, maar ik wil ook onderdeel blijven uitmaken van de samenleving en ik merk dat ik mensen nodig heb. Is dit iets wat je alleen doet of samen? Hoe vinden jullie daarin de balans?'

De meeste leden van de groepen leveren overigens zelf niet of nauwelijks bijdragen. In beide groepen is ook gekeken naar beweegredenen van gebruikers om lid te worden van een groep – en in het verlengde daarvan naar hun interesse in het soevereine ge-

74 Het ging om groep 1 en groep 2 uit tabel 1. Deze groepen zijn gekozen omdat er interactie is tussen de verschillende gebruikers en een groot deel van de berichtgeving bestaat uit berichten over het soevereine gedachtegoed. Zie voor meer over de werkwijze bijlage 1b.

75 Het gaat hier waarschijnlijk om een mix van mensen die actief informatie consumeren, maar zelf niet bijdragen, en mensen die ooit lid zijn geworden van de groep, maar hier niet (meer) in kijken. Hoe groot elke groep is, is voor ons niet te achterhalen. Wat van belang is, is dat, ongeacht hun activiteit, hun aanwezigheid zelf ook iets doet: het geeft erkenning aan actieve deelnemers dat zij met hun posts een breed publiek bereiken.

76 Dit citaat en de navolgende citaten in deze paragraaf zijn vanwege herleidbaarheid geparafraseerd.

dachtgegoed. Het lijkt voor hen onder meer houvast te bieden om groot onrecht te benoemen. Net als in de interviews komt naar voren dat er sprake is van machtsmisbruik en maatschappelijke ongelijkheid. Men zoekt naar alternatieven. Termen die veel gebruikt worden zijn: natuurrecht, contractdenken,⁷⁷ rechten beschermen en rechtvaardigheid. Deel uitmaken van de Telegramgroep maakt het mogelijk om persoonlijke grieven of maatschappijkritiek te delen met gelijkgestemden en biedt aanknopingspunten om onrecht te betwisten.

'Ik ben hier omdat ik op zoek ben naar een juridisch raamwerk dat de mens bescherming biedt tegen de staat; natuurrecht geeft mij houvast.'

'Ik ben hier omdat ik op zoek ben naar informatie over hoe ik mijn kinderen kan beschermen, zonder dat ik word gezien als moeilijk; hier vind ik daar meer over.'

'Ik zoek zelf naar alternatieven omdat zorg en onderwijs niet altijd op elkaar aansluiten. Hier zie ik voorbeelden over wat kan, wat mag en wie al e.e.a. heeft geprobeerd.'

Daarnaast vormen gemeenschapszin en wederkerigheid een motivatie om aan te sluiten bij de Telegramgroep – iets wat ook in de interviews naar voren kwam. Gebruikers zien de groep als een plek waar zij morele steun en praktische hulp vinden en gezamenlijk leren. Dan gaat het bijvoorbeeld ook over wat mensen samen kunnen doen, maken en delen.

'In mijn eentje had ik het allang opgegeven. Hier leer ik hoe je rustig handelt, de juiste woorden kiest en dat op een waardige manier. We helpen elkaar verder.'

'Ik blijf in deze groep omdat we elkaar ondersteunen – iemand deelt iets, een ander geeft hier feedback op, weer een ander helpt mee. We doen het samen, niet alleen.'

Ook het verlangen naar autonomie en zelfbeschikking zijn herkenbare motieven in de twee groepen. Een aantal gebruikers spreekt over het verlangen om zelf verantwoordelijkheid te kunnen nemen voor beslissingen, niet langer afhankelijk te zijn van een 'systeem' of hiervan 'onderdaan' te zijn. Deel uitmaken van een online groep schept een band, heeft zin en geeft zin.

'Ik doe dit omdat het me rust geeft. Ik weet dat ik onderdeel ben van iets groters.'

De uitkomsten uit de (verkennde) Telegramanalyse wijzen erop dat er overlap bestaat tussen de beweegredenen aangedragen door de respondenten in de diepte-interviews, en de beweegredenen die mensen online aangaven over waarom het soevereine gedachtegoed aantrekkingskracht op hen uitoefent. Hoewel het ging om een beperkte

77 Van de term 'sociaal contract' en de verschillende interpretaties daarvan.

en verkennende analyse,⁷⁸ sterkt dit de bevindingen. Tegelijkertijd blijft nog veel onduidelijk over hoe mensen zich online gedragen. Hoewel sommige groepen veel gebruikers (of volgers) hebben, blijkt de interactie soms erg beperkt. De invloed van dergelijke groepen op de verspreiding van het soevereine gedachtegoed blijft een vraag.

4.8 Alles overziend

In het voorgaande hebben we uitgebreid en zo precies mogelijk verslag gedaan van wat de respondenten ons in de interviews hebben verteld. We hebben daarbij hun verhaal als uitgangspunt genomen. In deze paragraaf zoomen we uit en schetsen we een overkoepelend beeld van wat hun verhalen ons vertellen.

4.8.1 *Diversiteit én groepsgedrag*

Allereerst valt op dat er een grote diversiteit is onder de respondenten. Dit is zowel te zien aan de manier waarop ze het gedachtegoed interpreteren als aan de manier waarop zij zichzelf zien (als soeverein, vrij, autonoom of anders). Tegelijkertijd zijn er wel enkele gemene delers te herkennen die erop wijzen dat mensen een gezamenlijke basis delen, iets wat overigens ook in de literatuur en de online analyse naar voren kwam. Centraal staat het gevoel dat de staat, de overheid en het gezag (waaronder het juridische systeem) onrechtmatig of onzuiver handelen. De redenen daarvoor zijn divers, maar kernelementen zijn het vermeende verschil tussen mens en persoon, de geboorteakte en een andere interpretatie van het recht en de wet- en regelgeving.

Hoewel hun ontwikkeling richting het gedachtegoed en hoe dit gedachtegoed zich in de loop der tijd ontwikkelt zeer divers is, is duidelijk dat de coronapandemie voor een deel van de respondenten een rol heeft gespeeld als startpunt of als katalysator in hun denken over soevereiniteit. Dit sluit aan bij de bevindingen uit de online analyse en het meer algemene beeld dat complottheorieën en samenzweringen – zoals het soevereine gedachtegoed door sommigen wordt gezien – in periodes van grote onzekerheid (en maatschappelijke uitdagingen) houvast kunnen bieden en een vereenvoudigde verklaring bieden voor wat er gaande is.

4.8.2 *Invloed van wereldbeeld en persoonlijke factoren*

Uit de interviews blijkt dat de respondenten op verschillende manieren handelen naar het soevereine gedachtegoed. Dit zijn grotendeels handelingen die bekend zijn uit eerder onderzoek uit zowel binnen- als buitenland, waaronder het opstellen en sturen van

78 De verkennende analyse betreft alleen openbare Telegramgroepen. Lopende het onderzoek lijkt het relatieve belang van gesloten of minder toegankelijke groepen te zijn toegenomen. Deze indruk ontstaat uit het (toenemend) aantal berichten in openbare groepen dat linkt naar gesloten of 'onzichtbare' (aanverwante) Telegramgroepen. Het is onduidelijk of deze verschuiving duidt op een verplaatsing naar beslotenheid (bijvoorbeeld uit angst voor toezicht en handhaving), op een afnemende belangstelling voor soevereiniteit als kernidee, of een andere reden heeft.

pseudo-juridische documenten, (deels) geen belastingen en boetes willen betalen, weigeren van identificatie en het oprichten van eigen staten en gemeenschappen. Een belangrijke vraag in dit onderzoek is om beter te begrijpen waarom soevereine mensen 'doen wat ze doen'. De interviews geven daar meer zicht op. Er lijkt sprake van een combinatie van verschillende dingen.

Eenzijds handelen respondenten vanuit het (gedeelde) wereldbeeld dat zij hebben, namelijk een wereld waarin instanties niet te vertrouwen zijn en kwaadaardige bedoelingen hebben, en de eigen veiligheid en die van anderen onder druk staat. Vanuit deze overtuiging is het te begrijpen dat respondenten het onrecht dat zij zien willen aankaarten en afwenden, bijvoorbeeld door het (retour) sturen van brieven. Het is vanuit dit oogpunt ook te begrijpen dat mensen op zoek gaan naar manieren om hun veiligheid en die van anderen te beschermen, bijvoorbeeld door het opzetten van alternatieve gemeenschappen, het mijden van zorg en het zoeken naar alternatieve vormen van onderwijs of zelfs emigratie. Alle respondenten geven blijk van (grote) zorgen over hun medemens, Nederland en de wereld. Hoe zij zich uiten, lijkt dan ook in zekere zin een vertaling van onmacht: er gaat zoveel fout in de wereld, dat *moet* anders, maar de overheid doet niets of niet genoeg (bewust of door incompetentie). Verschillende respondenten omschrijven zichzelf als mensen met een groot rechtvaardigheidsgevoel die willen opstaan tegen onrecht. Het soevereine gedachtegoed biedt hun daarvoor handvatten (zoals ook Van Es et al., 2025 opmerken). Het 'soverein zijn' is een manier van leven en ook een vorm van zingeving: het vormt een manier om onrecht van het systeem aan te kaarten. De respondenten in ons onderzoek lieten een zeker idealisme zien: zij hebben een betere wereld voor ogen en willen daarvoor vechten. Het beeld dat ontstaat is dat zij zoeken naar een manier om de regie terug te pakken omdat de overheid in hun ogen verzaakt en het 'dan zelf maar te doen', door in het vacuüm dat zij zien te springen. Op die manier leveren zij in hun optiek een nuttige en waardevolle bijdrage aan de wereld.

Anderzijds spelen persoonlijke factoren van de respondenten een rol. Een aantal van hen heeft ingrijpende gebeurtenissen meegemaakt in het leven en al vroeg op eigen benen moeten leren staan. Hun nieuwsgierige en onderzoekende blik en afkeer van autoriteit maken, zo vertellen een aantal van hen, dat zij niets zomaar aannemen. Het merendeel⁷⁹ van de respondenten heeft persoonlijke grieven richting overheid, politie, justitie en andere instanties. De overheid zou hen hebben uitgesloten van de maatschappij tijdens de coronapandemie, vreselijk hebben behandeld in detentie of hun kind in gevaar hebben gebracht of beknot in diens ontwikkeling (hier zullen we dieper op ingaan in het volgende hoofdstuk). Deze ervaringen spelen mee in hoe zij naar de wereld kijken en beïnvloeden daarmee ook hun handelen. Het gaat zowel om mensen die zich niet gehoord en gezien voelen en daarin een uitvlucht lijken te zoeken, als om mensen die diep en lang hebben nagedacht over wat vrijheid voor hen betekent en voor wie dit een manier van leven is geworden. Persoonlijke grieven kunnen daarin zowel het startpunt van het wantrouwen vormen als een bevestiging en verklaring voor wat

79 Voor twee respondenten lijken persoonlijke grieven overigens geen of een minder prominente rol te spelen.

iemand in het verleden is overkomen. Het handelen naar het soevereine gedachtegoed leverde sommige respondenten weer nieuwe grieven op, wat vervolgens hun ideeën over een oneerlijke en onrechtvaardige overheid weer versterkte. Deze cirkel is lastig te doorbreken.

Uit de interviews ontstaat het beeld dat het handelen van mensen beïnvloed wordt door de afweging hoeveel zij bereid zijn op te geven voor hun idealen en wat zij hiervoor willen riskeren (in lijn met de bevindingen van Van der Tak en Harambam, 2025). Aan de ene kant kunnen overtuigingen hand in hand gaan met pragmatisme: ook wanneer men ervan overtuigd is dat dat wat de overheid van hen vraagt illegitiem is, zoals het betalen van (bepaalde) belastingen, gaat men er (vooralsnog) toch in mee om problemen te voorkomen. Aan de andere kant waren er ook respondenten die sterk bleven vasthouden aan hun principes (en hun vermeende gelijk), ongeacht wat het ze kostte. Onduidelijk is of al bestaande problemen het soevereine gedachtegoed voor hen aantrekkelijk maakte, of dat deze problemen juist zijn ontstaan door uitingen op basis van dat gedachtegoed. Er lijkt sprake van een wisselwerking te zijn.

Wat hierin in elk geval een rol lijkt te spelen, is in hoeverre er de overtuiging is dat het zin heeft om iets te doen. Dat wil zeggen: in hoeverre de verwachting bestaat dat dat iets verandert aan de situatie die men beoogt te veranderen. Hoe respondenten hiernaar kijken, hangt samen met ervaringen uit hun verleden en hun toekomstbeeld in algemene zin (al bestaat er onder hen geen eenduidig ideaalbeeld van waar het met Nederland heen zou moeten of in hoeverre de beoogde samenleving haalbaar is). Unaniem spreekt er wel een zekere hoop uit hun verhaal dat als genoeg mensen ‘wakker’ worden, het huidige systeem in elkaar stort. Respondenten zijn echter verdeeld over of zij dat nog gaan meemaken, op welke manier het systeem in elkaar stort en in hoeverre je je daarop kunt voorbereiden.

4.8.3 *Gemeenschapsgevoel, erkenning en plezier*

Naast een behoefte aan autonomie en regie, lijkt ook een behoefte aan gemeenschap een rol te spelen voor enkele respondenten, al wordt dit niet altijd direct benoemd. De kleinere groepjes waarin respondenten zich verenigen voorzien in die behoefte, waarbij het niet alleen gaat over soevereiniteit, maar mensen ook bij elkaar komen voor de gezelligheid of om elkaar te helpen met hand- en spandiensten. Zeker wanneer mensen weinig andere sociale contacten hebben of binnen hun bestaande vriendschappen frictie ontstaat, kunnen deze nieuwe vriendschappen steeds belangrijker worden. Voor een respondent die we spraken, bijvoorbeeld, leek het onderdeel zijn van ‘het groepje’ van groter belang dan de inhoud van het gedachtegoed. Wat hierin eveneens een rol kan spelen, is dat het soevereine gedachtegoed een zekere exclusiviteit met zich meebrengt omdat slechts een select deel van de mensen ‘doorziet’ wat er daadwerkelijk gaande is (zij zijn ‘wakker’). Ondanks de variaties op het gedachtegoed deelt men een gemeenschappelijke vijand: het systeem.

We spraken enkele respondenten die het gedachtegoed actief uitdragen en anderen hierover adviseren. Zij hadden, vergeleken met de andere respondenten, zeer gedetail-

leerde kennis over het soevereine gedachtegoed en een duidelijke eigen visie hierop (wat volgens hen de ‘juiste’ lezing betrof). Juist omdat het gedachtegoed zeer complex is, kan dit mensen die zich hierin verdiept hebben een zekere status en aanzien geven. Het is ook deze erkenning die het gedachtegoed (extra) aantrekkelijk kan maken. Daarnaast is niet uit te sluiten dat ook een element van spel een rol speelt, zoals Van Buuren (2024) aangeeft. Het gedachtegoed is constant in beweging en er worden steeds weer nieuwe dingen ontdekt en nieuwe strategieën bedacht in de strijd met de overheid en instanties. Dat eerdere strategieën niet succesvol blijken, lijkt respondenten niet af te schrikken, maar hen eerder te versterken in hun vermoeden dat zij worden tegengewerkt. Het idee is dat wanneer er op de juiste manier wordt gehandeld, dit wel degelijk effectief zal zijn (al duurt het wellicht nog jaren voordat die erkenning er komt).

4.8.4 *Maatschappelijke ontwikkelingen en individualisering*

In bredere zin, tot slot, wijzen de verhalen van de respondenten die wij spraken erop dat hun gedachtegoed ook een reactie is op brede maatschappelijke ontwikkelingen die spelen in Nederland (en daarbuiten). Te denken valt aan oorlogen in Oekraïne en Gaza en de coronapandemie, maar ook veel andere thema's passeerden de revue, zoals de Toeslagenaffaire, aardbevingsproblematiek en het woningtekort. In de kern gaat het erom dat het de overheid en andere instituties niet lijkt te lukken om grote problemen structureel op te lossen. Dat mensen zich aangetrokken voelen tot het soevereine gedachtegoed en op zoek gaan naar alternatieve manieren van bestuur is daarmee ook een reflectie van dit bestuurlijk onvermogen (zie ook Hurenkamp, 2025). Daarnaast werd verwezen naar het individualiseren van de samenleving, waarbij de mens steeds meer onder druk komt te staan. Hij werkt hard, maar wat ziet hij ervan terug? De regeldruk in Nederland wordt als beklemmend ervaren. Voor sommigen is daarom de ultieme vrijheid de voorwaarde om het eigen kompas te volgen.

DEEL III Omgang tussen soevereine, autonome en vrije mensen en overheidsprofessionals

5 Interactie: hoe dan?

Hiervoor hebben we beschreven hoe mensen die zich identificeren met het soevereine gedachtegoed tot hun overtuigingen zijn gekomen en hoe ze die in hun dagelijks leven vormgeven. Dat hebben we gedaan van buitenaf, op basis van wetenschappelijke literatuur en bronnen uit de beweging zelf, en van binnenuit, op basis van diepte-interviews en een analyse van berichtgeving op Telegramkanalen. Het is duidelijk geworden dat er sprake is van een combinatie van persoonlijke ervaringen, maatschappelijke zorgen en een verlangen naar autonomie, rechtvaardigheid en erkenning. De respondenten die wij spraken, blijken ingrijpende, vaak negatieve ervaringen te hebben gehad met instituties en professionals – bijvoorbeeld de gemeente, politie, jeugdzorg, de Belastingdienst of zorginstellingen. Deze ervaringen hebben hun vertrouwen in de overheid geschaad en bepalen mede hoe zij denken over en handelen ten aanzien van die instituties.

In dit laatste deel van deze studie gaan we dieper in op deze ervaringen en richten we ons op de omgang tussen soevereine, autonome en vrije mensen en overheidsprofessionals. Op voorhand is duidelijk dat hier onbegrip en wrijving zit, over en weer. Daarom bespreken we eerst hoe beide groepen (soevereine mensen en professionals) de omgang met elkaar ervaren. We doen dat wederom vanuit hun wederzijdse perspectieven. Of de beelden die over en weer worden geschetst overeenkomen met wat er werkelijk is gebeurd, hebben we niet onderzocht. De ervaringen van soevereine mensen en professionals staan centraal. Daarna bespreken we wat volgens soevereine mensen en professionals beter zou kunnen in de onderlinge omgang.

Leidend in dit hoofdstuk zijn de ervaringen en suggesties aangedragen in de interviews die we deden voor dit onderzoek met soevereine mensen en professionals. Deze informatie is aangevuld met enkele rapporten waarin professionals hierover zijn bevraagd. We eindigen dit hoofdstuk met een aantal uitgangspunten waarmee soevereine, autonome en vrije mensen en overheidsprofessionals hun wederzijdse relaties zouden kunnen verbeteren.

5.1 Omgang zoals door soevereine mensen ervaren

Om te kunnen reflecteren op de omgang tussen soevereine mensen en professionals is het van belang eerst beter te begrijpen hoe soevereine mensen die omgang nu ervaren en waarover hun kritiek op instituties voornamelijk gaat. Wat daar precies onder valt is breed: het gaat zowel over de overheid zelf (op nationaal, regionaal en lokaal niveau) als over instanties die als het verlengde van de overheid worden gezien (zoals de Belas-

tingdienst, politie) als om instituties daaromheen (zoals rechtspraak, gezondheidszorg, onderwijs). Dit alles tezamen noemen we in dit hoofdstuk, in verband met de leesbaarheid, 'het systeem'. Maar wie of wat 'het systeem' belichaamt, wisselt dus.

De kritiek laat zich samenvatten in drie thema's: (1) het systeem beknot en drukt dingen door, (2) het systeem handelt incorrect en is niet transparant, en (3) het systeem beschermt kwetsbaren niet.

5.1.1 *Het systeem beknot en drukt dingen door*

Onder respondenten leeft sterk het gevoel dat de mens steeds minder inspraak heeft op zijn eigen leven. Een respondent omschrijft het treffend als een 'knellend korset'. Wie dat te lang blijft dragen, raakt misvormd.

'En zo zie ik het systeem ook: het is als een korset dat wringt, dat niet lekker zit.'

Er worden allerlei voorbeelden aangedragen waarin mensen in hun rechten worden beperkt. Het gaat dan vooral over het ontbreken van *keuzevrijheid*. Voorbeelden zijn divers; het gaat over de gezondheidszorg (homeopathische geneesmiddelen die niet vergoed worden, maar ook de gevolgen van niet vaccineren), het onderwijs (zelf bepalen van een onderwijsvorm voor mijn kinderen), het ontbreken van directe democratie (geen gekozen burgemeesters) en het 'opleggen' van een progressief perspectief op gender en seksuele oriëntatie.

Een voorbeeld hiervan is een respondent die boos is over regelgeving die werd opgelegd tijdens de coronapandemie. Volgens hem zaten er kankerverwekkende stoffen in de verplichte coronatests die zijn kind moest doen op school.

'Mijn kind werd daar beschadigd, met een kans op kanker of vergiftiging. Dit is de overheid die dingen doordrukt, wat mij boos maakt.'

Inmiddels vertrouwt hij niemand meer, geeft hij aan.

'Het maakt niet uit waar je, in welk gebied je bent. De voedingsindustrie, media, gezondheidszorg, Openbaar Ministerie, het wordt allemaal geregisseerd. En mij wordt het zelfbeschikkingsrecht afgenomen en er wordt over mij beslist. En als ik een wetenschappelijke studie van [Anthony] Fauci over coronavirussen, een citaat op [sociaal medium] zet, dan zeggen de checkers [van dat sociale medium]: het is desinformatie.'

Een andere respondent die een eigen bedrijf had, merkt op dat er steeds meer onnodige regels en voorschriften waren waar hij zich aan moest houden. Hij benadrukt dat het hem niet gaat om veiligheidsvoorschriften, want daarvan snapt hij heel goed dat die er zijn. Het gaat hem om andere regelgeving, zoals dat isolatiemateriaal net een paar centimeter te dik is volgens de richtlijnen en daarom weer weg moet worden gehaald, terwijl niemand er last van heeft en die paar extra centimeter ook niet gevaarlijk zijn.

Verskillende respondenten geven aan dat zij het gevoel hebben dat de staat dit doet om de mensen te beheersen.

‘Je ziet hoe dat verandert. Hoe er steeds meer druk wordt gelegd – vanuit de overheid – op je soevereiniteit, op je eigen verantwoordelijkheid. Stapje voor stapje wordt dat ingeperkt, alsof je zelf niet meer mag of kunt beslissen over je eigen leven.’

‘De staat is erop gericht om te normaliseren en te controleren, zodat alles beheersbaar blijft.’

5.1.2 **Het systeem handelt niet correct en is niet transparant**

Het overheidssysteem is een complex mechanisme dat voor veel mensen lastig te doorgronden is. Vragen over waarom er zoveel verschillende belastingen worden geheven, waarom het beantwoorden van Woo-verzoeken⁸⁰ lang duurt en hoe iets als de Toeslagenaffaire kon gebeuren, zijn goed te begrijpen. Hierin schemert een behoefte aan transparantie en uitleg door. Juist het gebrek aan transparantie maakt dat men vermoedt dat er iets ‘groters’ speelt; het is niet voor niets zo geheimzinnig en ondoorgrondelijk.

‘Wij willen die transparantie. Want dan moet men eerlijk zijn. En als men niet eerlijk is, dan wordt men bedrogen. Dan mag je dus ook de wet niet gebruiken om iets anders door te drukken.’

Dit uit zich praktisch in het kritiekpunt dat overheidsinstanties steeds lastiger te bereiken zijn wanneer er vragen of problemen zijn. En dat als het al lukt om iemand persoonlijk te spreken, dit steeds wisselende mensen zijn, die vaak ook nog alleen hun voornaam noemen of alleen een nummer (zoals soms het geval is bij politiemensen). Ook de digitalisering van de samenleving wordt in dit kader genoemd. Het is hierdoor moeilijk om iemand verantwoordelijk te houden voor wat die (niet) heeft gedaan. Dat maakt de betreffende instantie ongrijpbaar en onpersoonlijk. Ook wordt het gevoeld als ‘meten met twee maten’: want waarom mag de een zich niet identificeren en moet de ander dit wel?

‘En ik heb ook veranderingen [...] gezien bij de Belastingdienst. [...] Wij moeten ons noemen met naam en met nummer en zij mogen daar gewoon zitten. Je kunt ook nooit terugbellen. Je moet altijd weer naar het hoofdnummer terug en dan kom je bij het dossier terecht zeg maar. Nou [...] daar zit een luchtje aan. Vind ik niet kloppen. [...] Dus zij kunnen van alles doen. Anoniem eigenlijk. [...] En vervolgens gaat de overheid wel heel erg moeilijk doen tegen mensen, bijvoorbeeld in de Toeslagenaffaire, alsof zij

80 Woo staat voor Wet open overheid. Een Woo-verzoek kan worden ingediend om op te vragen wat de overheid doet en waarom.

heel veel fouten hebben gemaakt. Dat is ook nog maar de vraag. Dus ze zijn zelf wel heel erg daarbovenop, heel erg controlerend, terwijl: wij mogen niks van hen weten.'

Een respondent die in de zorg werkt, wijst op de strenge privacywetgeving waaraan hij zich moet houden, terwijl er voor zijn gevoel door andere instanties heel gemakzuchtig met zijn gegevens wordt omgegaan.

'[...] die privacy is er bij mij ingeramd eigenlijk. [...] Hoezo mag een boa of agent [mijn gegevens] dan doorgeven aan een officier van justitie en de officier van justitie dat zomaar doorgeven aan het CJIB, wat ook weer een andere organisatie is? Er wordt gewoon met mijn gegevens geleurd. Terwijl als ik wat wil, dan krijg ik geen informatie. Als een ambtenaar, die moet zich volgens de wet identificeren, dan mag hij een personeelsnummertje geven of wat dan ook. Maar als ik dat doe, dan krijg ik het hele OM over mij heen en een bekeuring en dat soort dingen allemaal. En, die ongelijkheid, dat raakt me gigantisch.'

Er zijn ook respondenten die transparantie eisen over 'hoe het werkt met die natuurlijk persoon', iets wat kinderen volgens hen op school zouden moeten leren. De overheid zou dus transparant moeten zijn over het verdienmodel dat zij hanteert en de rechten die mensen hebben – los van hun natuurlijke persoon. Op die manier zou de wereld, in hun optiek, rechtvaardiger zijn omdat er dan sprake is van een *level playing field*. Dat de overheid net doet alsof dit verschil niet bestaat, is hypocriet, aldus verschillende respondenten.

'Ik vind het hypocriet dat ze doen alsof het geen punt is, dat soevereiniteit niet bestaat, dat we allemaal achterlijk zijn. Maar dat ze achter [onze] rug om wel mensen opleiden, om [met soevereinen om te gaan].'

Andere respondenten merken op dat het niet de Nederlandse overheid, maar het World Economic Forum (WEF), de CIA of de NCTV (of een combinatie daarvan) is die eigenlijk aan de touwtjes trekt achter de schermen.

Eigen ervaringen spelen een belangrijke rol

In veel gevallen hebben respondenten zelf ervaring met (vermeend) onrechtmatig of oneerlijk handelen van de overheid of aanverwante instanties. Zo vertelt een respondent dat een ingediende aanvraag meerdere keren is afgewezen door de gemeente, zonder dat daar volgens hem een goede grond voor was. Ook vertelt een respondent over een situatie waarin een opdracht zonder openbare aanbesteding werd verstrekt, hoewel dit volgens de respondent wel had moeten. Dit wijst voor deze respondent op corruptie. Politie en handhaving houden hem in de gaten en vallen hem lastig, vertelt hij, om hem uit de tent te lokken.

Een andere respondent heeft veel boosheid over de coronamaatregelen, maar heeft ook het gevoel dat dingen door zijn gemeente 'erdoor worden gedrukt'. Hij is daarnaast erg

boos over het feit dat hij zich verplicht moest identificeren tijdens een algemene politiecontrole. Volgens hem had de agent alleen recht om hem hiertoe te dwingen als hij een strafbaar feit had gepleegd of er een verdachtmaking hiertoe was (bijvoorbeeld wanneer iemand slingerend rijdt, of wanneer hij of zij bekend staat als iemand die onder invloed rijdt).

Weer twee andere respondenten hebben in hun ogen een onterechte belastingaanslag gekregen, waardoor zij uiteindelijk een enorme schuld hebben opgebouwd, wat heeft geleid tot beslaglegging en faillissement.

Twee respondenten delen hun boosheid over hoe zij zijn behandeld in detentie en door het justitieel systeem. Een van hen is zeer verbolgen over het feit dat hij langer heeft vastgezet dan de straf waartoe hij uiteindelijk werd veroordeeld. Het duurde jaren, vertelt hij, voor zijn zaak in hoger beroep diende en al die tijd zat hij vast en mocht hij niet op verlof. De ander vertelt hoe hij naar eigen zeggen van gevangenis naar gevangenis is gesleept, in de isoleercel heeft gezeten, in elkaar geslagen is en maanden heeft moeten wachten om een getuige te laten horen. Het doel daarvan, zo zegt hij, was om hem klein te krijgen.

‘Ik zat dan 23 uur op cel, ik werd gemarteld, ik ben naakt door de bajes heen gesleept, ik heb in de iso[leercel] gezeten. Ik ben ook in de gevangenis carroussel gegooid, dan ga je van bajes naar bajes naar bajes. Want ik ben dus een ‘lastpak’ [volgens justitie], ik ga overal tegenin juridisch. De [Penitentiaire beginselenwet] is vrij simpel, maar er is geen één [penitentiair inrichtingswerker] die die wet kent. [...]’

Dat de overheid en aanverwante instanties doen wat ze willen, of dit nou eerlijk is of niet, daarover bestaat boosheid en verdriet. En wie bekend staat als soeverein, wordt volgens hen nog eens extra hard aangepakt (zie ook § 4.4.1).

Respondent: ‘Wij hebben echt het gevoel: er wordt ons veel aangedaan. En de reden daarvoor is [...]’ Andere respondent: ‘[...] die soevereiniteit.’

5.1.3 *Het systeem beschermt kwetsbaren niet*

Er zijn problemen in de wereld die maar niet opgelost worden: oorlogen, honger, armoede. Ook in een rijk land als Nederland zijn er grote opgaven. Hoe kan het zijn dat er zoveel mensen met een burn-out zijn, jonge mensen geen woning kunnen vinden, de voedselbanken zoveel klandizie hebben, en jongeren diep in de put zitten? Blijkbaar lukt het de overheid niet om oplossingen te verzinnen en tot uitvoering te brengen. Rijke mensen worden rijker en arme mensen armer. De frustratie hierover komt duidelijk naar voren in de gesprekken met respondenten.

‘Het is gewoon zo duidelijk dat er echt maar een paar mensen zijn, en die bepalen alles. Dat is dus minder [dan] 1% van de wereldbevolking. Die hebben alles in handen. [...] Het is zo simpel. Ze willen nog meer. Ze willen niet delen. Ze kennen de liefde niet. Dat is het.’

Eigenlijk, zo stelt een andere respondent, is de overheid niets. Het zijn de mensen die het werk verzetten, de overheid – als systeem – profiteert hier slechts van.

‘Alles wat je om je heen ziet zijn burgerinitiatieven. De overheid is niets. [...] Kijk om je heen: een school, universiteiten, wat je ook bedenkt: het is niet de overheid die dat verzint. Het zijn altijd burgers die dat verzinnen, die zeggen: wij willen dit, wij gaan dit doen. En dan ziet de overheid daar een verdienmodel in. En denkt: daar kan ik met mijn vinger in roeren, want daar kan ik geld mee verdienen. De overheid is niets minder dan de maffia. De maffia is er niets bij, die is nog mild.’

De taak die de staat heeft om haar inwoners te beschermen, wordt niet voldoende nageleefd. Een voorbeeld hiervan is de visie van verschillende respondenten op de politie. De politie, zo geven vier van hen aan, houdt zich bezig met onbenullige zaken. Ze houdt soevereine mensen extra in de gaten, maar geeft niet thuis wanneer het echt nodig is. Zo vertelt een respondent dat, toen hij zich bij de politie meldde met iemand die nog een straf moest uitzitten in het buitenland, de politie hem verzocht deze persoon zelf daarnaartoe te brengen. Terwijl, zo bleek later, aldus deze respondent, er een Europees arrestatiebevel uitstond. Ook toen hij met de gemeente belde over drugsdealers in zijn buurt, kwam er op geen enkele manier actie.

‘Wel mensen die eventjes de auto net iets te lang [parkeren], 10 minuten te laat, laten bekeuren, want dat levert geld op. Maar de veiligheid van iemand [...], om een jong iemand te beschermen tegen drugs. Daar hebben ze geen tijd voor, en dat is het hele systeem. Geld verdienen, bekeuringen en dan een makkelijke burger wel, maar de echte boeven, daar lopen ze met een grote boog om heen.’

5.2 Omgang zoals door overheidsprofessionals ervaren

Mensen die bij overheden, uitvoeringsinstanties of bijvoorbeeld rechtspraak of politie werken, hebben soms te maken met soevereine mensen. Voor dit onderzoek spraken we hierover met zestien professionals. Dit waren onder andere medewerkers van overheden, uitvoeringsorganisaties, organisaties uit het onderwijs, de zorg en het sociaal domein, en opsporings- en handhavingsorganisaties. Tien van hen hebben zelf directe interactie (gehad) met één of meer soevereine mensen.

In de praktijk, zeggen deze professionals, zien ze een diverse groep, die wat ouder is dan gemiddeld en wat meer woonachtig – of tenminste zichtbaar – aan de randen van Nederland. Twee respondenten wijzen op een onderscheid tussen door waarden gedreven en financieel kwetsbare mensen: de eerste groep vindt zijn motivaties in het gedachtegoed dat hen helpt om in verzet te komen, terwijl de andere groep in zekere zin in het gedachtegoed vlucht omdat ze hopen dat het mogelijk een oplossing biedt voor financiële problemen die hen boven het hoofd dreigen te groeien. Het is belangrijk om te onderzoeken wat de achterliggende motieven zijn van iemand en of er misschien sprake is van een onderliggende zorgvraag.

Het is ingewikkeld om te bepalen wanneer deze mensen een grens over gaan en welke grens dat dan is, zeker wanneer er (nog) geen sprake is van strafbaar gedrag. Dit is iets waar professionals mee worstelen – wat ook blijkt uit eerdere rapporten die hierover verschenen (zie bijvoorbeeld: Geurtjens et al., 2024). De meeste soevereine mensen zijn ervan overtuigd dat wat ze doen goed is voor de samenleving, zo is ook de indruk van professionals. Ze kaarten misstanden aan en zijn kritisch op de overheid en de instituties die deze misstanden zouden moeten voorkomen en repareren. Dat kan ondermijnende vormen aannemen, bijvoorbeeld als mensen continu zaken in twijfel trekken en misinformatie of desinformatie verspreiden, maar dat is niet strafbaar. Bovendien zien zij ook wel dat veel mensen ‘in de doelgroep’ grieven hebben omdat de overheid in hun ogen gefaald heeft en henzelf, hun naasten of anderen (in algemene zin) schade heeft toegebracht.

De professionals die we hebben gesproken, maken zich ook op andere vlakken zorgen. Bijvoorbeeld over kwetsbare mensen die de gevolgen van hun handelen op basis van het gedachtegoed niet goed kunnen overzien en daardoor in financiële problemen komen. Of mensen die zorg en hulp gaan mijden uit angst voor en wantrouwen van instanties. Een respondent uit de zorg noemt dat wanneer kinderen niet worden aangegeven bij hun geboorte, zij hier mogelijk op latere leeftijd last van ondervinden omdat zij ongedocumenteerd zijn. Er werden ook zorgen geuit over kinderen uit gezinnen waar het soevereine gedachtegoed een belangrijke rol speelt die niet meer naar regulier onderwijs gaan. De voornaamste zorg was dat er na het afgeven van een vrijstelling voor de leerplicht geen formeel toezicht meer is op de kinderen vanuit leerplicht of gemeente, en het afhangt van de bereidheid van de ouders of er zicht is op hoe het met de ontwikkeling van de kinderen gaat. Respondenten noemen in dit kader ook het Verdrag inzake de rechten van het kind, waarin onder meer het recht op onderwijs en het recht op een eigen mening is vastgelegd. Wanneer er geen zicht meer is op kinderen, is het lastig om te controleren of deze rechten voldoende worden gewaarborgd. Deze zorgen worden gedeeld door een bredere groep leerplichtambtenaren, zo blijkt uit een enquête door beroepsorganisatie Ingrado naar vrijstelling 5b in algemene zin (dus niet specifiek met betrekking tot soeverein gedachtegoed). Een deel van de bevraagde organisaties geeft aan dat ouders hun beroep op vrijstelling minder goed onderbouwen en dat zij een terugloop zien in het aantal ouders dat ingaat op een uitnodiging voor een gesprek naar aanleiding van hun beroep op die vrijstelling. Het besluit van het Openbaar Ministerie om geen 5b-leerplichtzaken meer te vervolgen, baart hen zorgen.⁸¹ Familie- en jeugdrechters wegen ideologische overtuiging op zichzelf doorgaans trouwens niet als bedreigend voor een kind, tenzij er concrete risico-indicatoren zijn (sociale isolatie, medische verwaarlozing, geweldsacceptatie). De lat voor ingrijpen is hoog, maatwerkttoetsing is cruciaal (Dirksen et al., 2024).

Behalve over kinderen uitten professionals ook zorgen over signalen van radicalisering, escalatie en geweldsbereidheid. Er zijn voorbeelden waarin soevereine mensen zich intimiderend en agressief opstellen tegenover professionals die zij zien als een

81 Uitzondering hierop is wanneer er niet is voldaan aan de formele vereisten (Openbaar Ministerie, 2025b).

verlengstuk van de staat. Er zijn ook soevereine mensen die wapens hebben aangeschaft, naar eigen zeggen om zich te kunnen verdedigen als dat nodig is. Maar wie zegt wanneer en tegen wie dat dan is? Het is in dat licht belangrijk om alert te zijn op situaties van vervreemding, signalen van radicalisering en polarisatie (Jonker, 2025), op mogelijke geweldsbereidheid en op het risico op intimidatie en doxing (Geurtjens et al., 2024; Verwey-Jonker Instituut & Radar Advies, 2025).

Toch waarschuwen verschillende professionals ervoor om te snel in een repressieve modus te schieten en daarin te blijven hangen. Een zorgvuldige werkwijze zit niet alleen in repressieve maatregelen, maar in nauwe afstemming en samenwerking tussen zorg, sociaal beleid en veiligheid (zie ook Verwey-Jonker Instituut & Radar Advies, 2025; Hurenkamp, 2025; Van Rees-van Bekkum, 2024). Het is begrijpelijk dat men voorzorgsmaatregelen wil treffen, bijvoorbeeld om doxing of intimidatie moeilijker te maken, maar het risico is dat het gedrag van één persoon 99 anderen dupeert. Een professional noemt in dat kader ook het met veel bombarie arresteren van verdachten, wat alleen maar verharding zal veroorzaken bij de doelgroep. Van Buuren (2024, 2025) onderstreept daarnaast de vloeibaarheid van 'ideologische' overtuigingen, die via sociale media bovendien snel van compositie, van publiek, en van escalatiepotentieel kunnen wisselen. Nieuwe vormen van extremistisch gedachtegoed ontstaan en verspreiden zich snel.

Er wordt in dat kader ook gewezen op *framing* en het labelen van mensen als 'soverein' of 'anti-institutioneel'. Het helpt niet, merkt een professional op, om als je je al niet begrepen voelt, ook nog een label opgeplakt te krijgen waarin je je niet herkent. Professionals waarschuwen voor handelingen die kunnen traumatiseren, of ten minste het negatieve beeld versterken dat soevereine mensen toch al hebben van overheden, instituties en de mensen die daar werken. Dat maakt elke vorm van interactie nog lastiger en maakt het des te belangrijker om goed na te denken over het achterliggende doel van het contact (zie ook: ANNE, 2024; Geurtjens et al., 2024).

Verschillende professionals hebben gemerkt dat het werkt om, in het contact met soevereine mensen, een open en nieuwsgierige houding aan te nemen en oprechte interesse te tonen. Door mensen serieus te nemen en zonder oordeel het contact aan te gaan, is verbinding mogelijk, ook als je het niet eens bent over de inhoud. In dat kader wordt ook gewezen op de LEAP-gesprekstechniek⁸² (zie ook: Geurtjens et al., 2024; Cheppih, 2025). Dit goed doen, vraagt tijd. Tijd om vertrouwen op te bouwen, elkaar te leren kennen en persoonlijk contact te maken voordat het over de inhoud gaat. Hier ligt een opgave voor overheidsinstanties om medewerkers die de contacten moeten aangaan niet alleen te trainen op wat vanuit hun functies juridisch hun rechten en plichten zijn, maar ook te ondersteunen in het oefenen met gesprekstechnieken, het begrenzen van gesprekken indien nodig, en hoe je duidelijkheid geeft, luistert en vertrouwen opbouwt in gesprekken. Veel van deze technieken worden al toegepast op andere vlakken, merkt

82 LEAP staat voor Listen (luister en probeer de ander te begrijpen, zonder waardeoordeel), Empathize (probeer onderliggende emoties en angsten te achterhalen), Agree (zoek naar onderwerpen waarover je het wel eens kunt worden) en Partner (werk samen aan het vinden van oplossingen of het stellen van doelen).

een geïnterviewde professional op, bijvoorbeeld vanuit klachtbehandeling. Net zo goed valt er te leren van aanpakken die zijn opgezet rondom ‘zachte maatregelen’ om radicalisering te voorkomen en tegen te gaan, zoals het versterken van weerbaarheid, emotionieregulatie en identiteitsontwikkeling (Sieckelinck & Gielen, 2020; Gielen, 2020). De insteek om te kijken vanuit een behoefte aan zingeving en betekenisgeving, en dat het in de kern om ‘bezorgde burgers’ gaat, is iets dat overigens steeds breder wordt erkend en door sommige professionals ook bijtijds is gesignaleerd.

Twee professionals merken op dat het ook vraagt om de hand in eigen boezem te durven steken: er gaan immers soms ook dingen fout. Het is zaak om in het contact te laten zien dat ‘het systeem’ voor zoveel mogelijk mensen, zo goed mogelijk is ingericht. Het is hoe dan ook van belang om transparant te zijn over wat je kan en gaat doen en binnen welke kaders je handelt. Wees betrouwbaar, leg uit, kom je afspraken na, en geef ruimte en vertrouwen waar dat kan, geven professionals aan. Soms is er een middenweg te vinden waarin beide partijen zich kunnen vinden, maar vraagt dit wel enige flexibiliteit vanuit de overheid – flexibiliteit die niet altijd kan worden gevonden. Terwijl juist het kunnen opvolgen van zorgen of hulpvragen, wanneer er eenmaal contact is gelegd, van groot belang is.

De kern is betekenisvol contact: wat hebben mensen nodig en hoe kunnen instituties daarin voorzien, een persoonlijke benadering en contextspecifiek maatwerk (Leijenhorst, 2025). Inzicht verwerven in onderliggende psychosociale en andere problematiek en deze beter begrijpen, het signaleren van mentale, sociale en financiële problemen, én domeinoverstijgend samenwerken maken daar deel van uit (Feddes et al., 2025).

5.3 Kan de omgang beter? Hoe dan?

5.3.1 Opvattingen vanuit de doelgroep

Tijdens de interviews met soevereine mensen hebben we hun niet alleen gevraagd hoe zij vinden dat de omgang met onder andere overheden, politie en justitie nu gaat, maar ook hoe zij vinden dat die omgang beter zou kunnen. Het antwoord op die vraag was niet voor iedereen even gemakkelijk te beantwoorden; soms liggen de werelden ver uit elkaar. Dat komt ook omdat bij een deel van de respondenten inherent de overtuiging bestaat dat wat de overheid doet een façade is voor een groter (kwaadaardig) doel. De overheid zegt misschien wel de omgang te willen verbeteren met soevereine mensen, maar wil dat eigenlijk helemaal niet. En hoe zinvol is het om met elkaar te leren omgaan wanneer het eigenlijk het systeem is dat op de schop moet?

‘Ga wat leuks doen met je leven. [gelach], sorry hoor, ga leven. Hou ermee op om een ander de wet voor te schrijven. Bij de politie: ik zou niet weten waarom je dat werk zou willen doen. Ik zou het echt niet weten. Hoe haal je het in je hoofd om een ander te vertellen wat hij wel of niet mag doen? Op basis van een aantal letters in een of

ander boek waarvan je niet eens weet wie het geschreven heeft? Echt serieus, ik kan daar met mijn verstand niet meer bij.'

Het hangt volgens een andere respondent ook af van wat er wordt gedaan met de uitkomsten van dit onderzoek:

'Dus ook met dit onderzoek: wat gaan we doen met de uitkomsten? Gaan we het gebruiken voor het goede – of voor het kwade? Wil men de beheersbaarheidskant beter organiseren door slimme beïnvloedingstechnieken in te zetten, bedacht door communicatiespecialisten? Of zeggen we: nee, we laten mensen juist méér in hun vrijheid. Want we begrijpen nu beter hoe zij denken, en we vertrouwen erop dat ze die verantwoordelijkheid aankunnen. Laat hen gewoon hun ding doen.'

Enige zelfreflectie kan daarin geen kwaad, aldus een andere respondent wanneer het gaat over het 'omgaan met soevereine mensen':

'Nee, het gaat er niet om hoe ze daarmee om moeten gaan, maar ze moeten de vraag stellen: wat is de oorzaak, wat hebben wij verkeerd gedaan dat er nu zoveel opstand is.'

Daarnaast waren er respondenten die onderstreepten dat het belangrijk is dat vertegenwoordigers van de overheid ter verantwoording kunnen worden geroepen. Dit wordt gezien als een manier om de burger te beschermen tegen misbruik van de macht. Eigenlijk, stellen twee respondenten die samen werden geïnterviewd, willen soevereine mensen vrede en veiligheid (zie ook § 4.6.1).

Respondent 1: 'Volgens mij zijn wij [soevereine mensen] gewoon bezorgde burgers, die zoiets hebben van: laten we alsjeblieft wat gaan doen, integriteit is de sleutel.'

Respondent 2: 'Dat is waarom het misgaat. Dat is waarom mensen soeverein worden. Omdat die overheid te log is en niet integer, that's it eigenlijk.'

R1: 'En als het apparaat daar iets wil betekenen, dan moet het de hand in eigen boezem steken. Het enige wat de soevereinen willen is ...'

R2: 'vrede'.

R1: '... als het voor jou geldt, geldt het ook voor mij. Niet: alleen voor mij en niet voor jou.'

R2: 'Vrede en vrijheid, dat is wat de soevereinen willen. Geen overheid waar je niemand kunt aanwijzen en waar je niet mee kunt communiceren.'

Een andere respondent merkt op:

'Wat ik mee zou willen geven is dat [...] 99 van de 100 mensen willen niks liever als een [...] gezond en gelukkig leven leiden in een staat of in relatie tot een staat. En of [we] die relatie nou een sociaal contract noemen of geef het een naam, in wederzijds

respect. Dus wat ik mee zou willen geven is: heb vertrouwen dat 99 van de 100 mensen van goede wil zijn. En wees extra alert op die ene die, laten we zeggen, de rotte vis in de mand is en zorg dat je die er zo snel mogelijk uitgooit.'

Voor een aantal respondenten is het daarnaast cruciaal dat de overheid erkent dat er een verschil bestaat tussen de mens en de persoon. Pas dan kun je op een gelijk niveau met elkaar communiceren. Een respondent geeft in dat kader aan heel graag te willen praten als mensen onderling, maar niet als mens tegen 'functie' (iemand in functie). Zolang de overheid weigert te erkennen dat het systeem op de schop moet, heeft het volgens haar geen zin om 'zoete broodjes te gaan bakken'.

'Dat is zo'n groot verschil. Als ze [overheid/instanties] dat verschil begrijpen. Ze hebben niks over een ander te zeggen. [...] Stel dat iemand mij ergens op wil aanspreken, dan moet dat niet met dat niveauverschil zijn. Dat klopt niet. Hij is echt niet meer dan ik. Ook niet omdat hij onder de burgemeester of de overheid werkt. Dus als je iets wil bereiken, moet je dat kunnen. We kunnen daar gewoon over praten. En de overheid moet natuurlijk ook wel stoppen met ons zo wegzetten als "wappies" en dat gebeurt tot op de dag van vandaag natuurlijk nog en dat helpt niet.'

Van professionals die voor de overheid werken, mag je verwachten dat ze een moreel kompas hebben, zegt een andere respondent. Wie een bepaalde discretionaire bevoegdheid heeft, moet die uit menselijke overwegingen soms ook durven toepassen. In de praktijk loop je als soeverein mens tegen obstakels aan, bijvoorbeeld als het over identificatie gaat.

'Een van de belangrijkste punten is wat mij betreft dit: ambtenaren horen hun werk te doen met eerbied voor mensenrechten – op basis van hun geweten. En zodra zij merken dat hun geweten geweld wordt aangedaan, mogen zij niet handelen. En ik heb zo'n vermoeden, als ik kijk naar mijn persoonlijke ervaringen [...] dat dat aspect meer aandacht verdient.'

Het morele kompas, zo geeft deze respondent aan, is bij veel ambtenaren kapot.

'Het gaat over gehoorzaamheid. En zodra je in een systeem zit van gehoorzaamheid, dan is het niet meer gewenst dat je ander gedrag laat zien. Dit gaat dus met name richting wat Hannah Arendt zei over de banaliteit van het kwaad. [...] Dus dat er gewoon geluisterd wordt naar opdrachten, zonder enige morele afweging en als niemand meer "nee" zegt, als niemand zegt: "Dit doen we niet meer", dan kan het kwaad zich verspreiden. En dat neigt dan ook naar genocide, uiteindelijk.'

5.3.2 *Wensen vanuit professionals*

De laatste jaren is in Nederland wetenschappelijk en praktijkonderzoek gedaan naar hoe professionals die bij overheden, de politie, de Belastingdienst of andere instituties werken zich moeten verhouden tot mensen die zich identificeren met anti-institutioneel gedachtegoed. Enkele studies gaan expliciet in op de omgang met mensen met soeverein gedachtegoed. Deze literatuur bespreken we hier, in combinatie met wat professionals zelf met ons hebben gedeeld tijdens de interviews die we in het kader van dit onderzoek hebben gehouden.

Sommige professionals komen vaker en intensiever in contact met soevereine mensen dan andere. Dat geldt voor specifieke groepen gemeenteambtenaren, ambtenaren van gemeenschappelijke diensten, boa's, overheidsfunctionarissen met contactfuncties, bijvoorbeeld bij de Belastingdienst of de politie. Een aantal van deze organisaties heeft beleidsdocumenten, richtlijnen en instructies opgesteld, en soms ook onderzoek laten doen naar de ondersteuningsbehoefte die hun medewerkers op dit vlak hebben.

De Koninklijke Beroepsorganisatie van Gerechtsdeurwaarders (KBvG) maakte in 2025 duidelijk dat sprake is van een sterke stijging van agressie en intimidatie (telefonisch, ter plaatse, fysiek, suïcidedreiging), waar verhoudingsgewijs vaak soevereine mensen bij zijn betrokken. Deurwaarders zijn zichtbare representanten van de overheid en fungeren als doelwit, niet alleen omwille van de functie die ze uitoefenen namens de staat, maar ook omwille van wat ze komen doen (een rekening vereffenen die mensen als onrechtvaardig beschouwen). Daarom ijvert de beroepsvereniging op preventief gebied voor weerbaarheidstrainingen, het instellen van een coördinator op dit vlak die gezamenlijke activiteiten van de leden coördineert en nauwe samenwerking met de politie. De politie zou bovendien meer steun moeten toezeggen, vindt de KBvG, met name bij het doen en opvolgen van aangiften. De bereidheid hiertoe in de sector is laag omdat aangifte gezien wordt als weinig zinvol, omdat het over 'woord tegen woord' zou gaan – en dus opsporing en vervolging weinig kansrijk zou maken. Wat eveneens zou kunnen helpen, is om de juridische positie, dan wel de declaratieve waarde van verklaringen door deurwaarders te versterken (zoals bij politiefunctionarissen aan de orde is), zodat zaken niet lichtvaardig geseponneerd kunnen worden. Tot slot wil de KBvG investeren in structurele monitoring van incidenten en behoeften onder haar leden, en inzetten op publieke communicatie die moet onderstrepen dat deurwaarders bij het uitoefenen van hun publieke taak steun en bescherming verdienen (KBvG, 2025).

Uit onderzoek van Geurtjens et al. (2024) komt naar voren dat ambtenaren en professionals diverse ondersteuningsvragen hebben geformuleerd. Belangrijk is dat zij eenduidig beleid en coördinatie vanuit de Rijksoverheid noemen. In hun optiek zijn, vanwege het diffuse en diverse karakter van het gedachtegoed en handelen van soevereinen, autonomen en vrije mensen, veel verschillende (lokale) professionals actief met hen aan het werk. Op dit moment is er echter geen duidelijk overzicht welke overheidsinstanties of organisaties een wettelijke taak hebben, welk ministerie vervolgens waar verantwoordelijk voor is, wat de wettelijke taak precies inhoudt, welke functionarissen of professionals hieraan uitvoering geven, en door middel van welke bevoegdheden.

Met andere woorden: wie zijn de stakeholders die betrokken zijn bij dit fenomeen in de preventieve en repressieve sfeer?

De vraag achter deze vraag is wat professionals die we interviewden aanduiden als de behoefte aan een uniforme werkwijze voor de Rijksoverheid en lokale overheden: hoe willen we de beweging en vooral het gedachtegoed van soevereine mensen benaderen? Daar heeft de overheid zich feitelijk nog nooit eenduidig over uitgelaten, aldus deze professionals, terwijl een korte *infographic* of *e-learning* nuttig zou kunnen zijn om professionals en ambtenaren snel op vlieghoogte te krijgen en eenduidig te informeren. Per slot van rekening heeft de omgang met soevereine mensen en – breder – mensen met anti-institutionele opvattingen allerlei raakvlakken met radicalisering, sociaal beleid, strafrechtelijke begrenzing – en dat maakt een goede *heads-up* geen overbodige luxe.

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten hield eveneens een pleidooi voor versterking van de signalering, kennisdeling en intervisie op lokaal niveau, maar vanuit landelijke middelen (expertise en geld) ondersteund (VNG, 2025). Inzet is herstel van vertrouwen en handelingsperspectief voor ambtenaren, dat wil zeggen: heldere routing in werkwijzen en opschaling binnen gemeenten en tussen gemeenten en landelijke partijen (zie ook: Van Halderen et al., 2024).

Ook bij een respondent vanuit de politie klinken kritische geluiden omdat landelijke coördinatie op dit dossier wordt gemist. Dit ligt bij het ministerie van BZK, maar deze respondent ziet nauwelijks iets gebeuren: niet in concrete begeleiding van gemeenten, niet in eenduidige definities en beleidsuitgangspunten, niet in financiering. Andersom vinden enkele respondenten dat de repressieve aanpak van kopstukken of aanjagers van de beweging door de politie en het Openbaar Ministerie best scherper zou kunnen worden aangezet. Wanneer aanjagers (en dan met name zij die aan het gedachtegoed verdienen door misleiding of aanzetten tot geweld) niet voldoende stevig worden aangepakt, blijft het volgens hen ‘dweilen met de kraan open’. En dat beperkt in negatieve zin ook het mogelijke succes van preventieve aanpakken.

Professionals en ambtenaren die we interviewden, waren de mening toegedaan dat de overheid ook zelf in de spiegel moet kijken. De informatievoorziening vanuit de overheid naar burgers zou echt beter kunnen én moeten, gaf een respondent aan. Transparanter communiceren vermindert wantrouwen. Hoe vaak blijkt na een Woo-verzoek niet dat de waarheid toch niet helemaal is verteld? En misschien kan dat niet altijd, maar dan moet je dat duidelijk uitleggen. Mensen kunnen het er dan nog steeds niet mee eens zijn, maar dan ben je wel eerlijk geweest.

Een andere respondent vertelt over het gebrek aan flexibiliteit en maatwerk binnen de eigen organisatie. Inwoners, bijvoorbeeld, die brieven stuurden met complexe vragen over lokale regelgeving kregen vaak standaardantwoorden die geen rekening hielden met hun specifieke situatie. Ook werd duidelijk dat de (soms) rigide bureaucratische mechanismen die waren ontstaan het juist voor ambtenaren moeilijk maakten om snel en adequaat te reageren op (soms urgente) verzoeken, zoals bij dreigende huisuitzettingen. De respondent ziet persoonlijk heil in een beter mandaat voor lokale teams om oplossingen op maat aan te kunnen bieden en investeringen in digitale tools die betere

interactie en follow-up met inwoners mogelijk maken. Als voorbeeld wees de respondent op de structurele inzet van sociale wijkteams met iemand die gespecialiseerd is in de omgang met inwoners die een afstand ervaren tot de overheid (en daarmee de gemeente).

Het feitelijk weerleggen van onjuiste (juridische) interpretaties is trouwens een veelbesproken punt waarover de meningen uiteenlopen. Onderzoek stelt, dat discussies over 'feiten' op het vlak van contact en herstel van vertrouwen meer kwaad dan goed doen. Tegelijkertijd leeft onder professionals wel die behoefte. Een respondent vindt het expliciet een rol van de overheid om de specialistische (juridische) kennis bijeen te brengen en te laten valideren om de standpunten van soevereine mensen feitelijk te kunnen weerleggen. Deze respondent suggereerde bijvoorbeeld bulletins (met bijbehorende bronnen) uit te laten brengen door een onafhankelijke derde partij. Hierin kunnen veelvoorkomende specifieke onderwerpen worden uitgelegd, bijvoorbeeld over het argument dat koningin Wilhelmina haar titel heeft opgegeven door Nederland te verlaten tijdens de Tweede Wereldoorlog. In dit licht verwijst de respondent ook naar de gesprekken die advocaten Anker & Anker op verzoek van het Openbaar Ministerie hebben gevoerd met twee autonome mensen die veroordeeld zijn voor bedreiging en afpersing – al is onduidelijk wat dat heeft opgeleverd. Geurtjens en collega's (2024) tekenden in hun onderzoek op dat rechtshulpwinkels mogelijk een bijdrage kunnen leveren, gelet op de prominente plaats van pseudo-juridische argumentatie in het soevereine discours (p. 48-51).

Vanuit politie en gemeenteambtenaren wordt er bij herhaling op gewezen dat feitelijke discussies tot polarisatie leiden (Geurtjens, 2025; Leijenhorst, 2025; Verwey-Jonker Instituut & Radar Advies, 2025). Een respondent die we interviewden bracht het zorgvuldig onder woorden:

'Als je verbinding wil maken met iemand, dan moet je daar zelf ook iets voor doen. Je kan er niet voor kiezen om gewoon te blijven doen wat je doet, en dan te verwachten dat die verbinding er komt. Dan moet je nadenken over wat jouw aandeel is in het geheel en welke rol we dan moeten pakken en dat ook uitvoeren. Wij [als overheid] moeten nadenken hoe we toegankelijk zijn, benaderbaar zijn en vooral hoe we betrouwbaar zijn in ons handelen.'

Behalve beter inzicht in het preventieve en repressieve krachtenveld, pleiten professionals en ambtenaren ook voor meer informatie-uitwisseling tussen gemeenten en overheidsdiensten. Dat vergt een helder (juridisch) kader om vooral in de preventieve sfeer informatie te kunnen delen. Daarnaast zou het interessant zijn om ervaringen te delen, zodat beter in de kennis- en informatiebehoefte van kleinere gemeenten en organisaties kan worden voorzien en regionale verschillen kleiner worden. Daar zouden extra capaciteit en financiële voorzieningen wenselijk zijn. Dat geldt eveneens voor allerlei praktische vragen waar met name kleinere gemeenten mee worstelen, zoals hoe zij gesprekken kunnen voeren met soevereine mensen, hoe zij signalen binnenkrijgen en

mogen verwerken en welke interventies voor wie in te zetten zijn (ANNE, 2024; Butot & Koelink, 2024; Geurtjens et al., 2024, p. 48-51).

5.4 Alles overziend

Veel van de soevereine mensen die wij spraken in het kader van dit onderzoek ervaren de omgang met overheidsinstanties en professionals die de overheid vertegenwoordigen als problematisch, geregeld ook als confronterend. Ze voelen zich, ten eerste, door overheidsregels en beleid beperkt in hun keuzevrijheid en zelfbeschikking. Voorbeelden zijn verplichte vaccinaties, belastingheffing en het ontbreken van directe democratie. De overheid wordt gezien als een systeem dat controleert en normaliseert, waardoor de autonomie van mensen verdwijnt. Zij ervaren, ten tweede, het overheidssysteem als ondoorzichtig. Ze signaleren een gebrek aan openheid. Er zouden verborgen belangen spelen waarover geen verantwoording wordt afgelegd – en dat is frustrerend. Het zou overheden en professionals die de overheid vertegenwoordigen ontbreken aan een moreel kompas. De respondenten uit het onderzoek geven aan, ten derde, dat de overheid faalt in het oplossen van maatschappelijke problemen, zoals woningnood, armoede en jeugdproblematiek. De overheid wordt soms zelfs als een commercieel systeem gezien, waarvan alleen een kleine (kwaadaardige) groep profiteert.

De soevereine mensen die we spraken, verlangen erkenning van hun mens-zijn dat (volgens hen) volkomen losstaat van hun juridische ‘persoon’. Ze pleiten voor een overheid die verantwoordelijkheid neemt en mensen actief beschermt tegen machtsmisbruik. Ze benadrukken het belang van dialoog, wederzijds respect en het erkennen van verschillen. Maar ze zijn sceptisch over de haalbaarheid van betere samenwerking zolang het systeem niet fundamenteel verandert.

Professionals en ambtenaren herkennen de complexiteit en heterogeniteit binnen het soevereine milieu. Zij zien mensen met heel verschillende achtergronden en uiteenlopende motivaties die zich op een continuüm bewegen van mild kritisch en licht afgewend tot scherpe en radicale opvattingen en gedragsuitingen. Professionals maken zich met name zorgen over de gevolgen voor kinderen en over doxing, mogelijke escalatie en geweldsbereidheid. Zij wijzen op het belang van eenduidig beleid, coördinatie en kennisdeling, en pleiten voor structurele monitoring, weerbaarheidstrainingen en betere informatievoorziening. Ze onderstrepen dat contact en dialoog het uitgangspunt moeten zijn.

Effectieve omgang vraagt hoe dan ook om maatwerk, open communicatie, luisteren, en het opbouwen van vertrouwen. Professionals pleiten voor training in gesprekstechnieken, het begrenzen van gesprekken, en het tonen van oprechte interesse. Transparantie, het nakomen van afspraken en het tonen van een moreel kompas zijn in hun optiek essentieel – net zoals de soevereine respondenten zeiden. Er is erkenning dat de overheid niet feilloos is en dat flexibiliteit en alternatieve handelwijzen soms nodig zijn. Dit sluit aan bij wetenschappelijk onderzoek naar hoe professionals denken over de omgang met mensen die zich identificeren met anti-institutioneel en soeverein gedachtegoed. Effectieve interventies zijn, breed gezien, vooral ‘zachte’ maatregelen: em-

pathische gespreksvoering, *outreaching* maatschappelijk werk en het versterken van weerbaarheid. Kortom: het verbinden van preventieve en repressieve maatregelen, en domeinoverstijgend samenwerken.

6 Conclusies

In dit hoofdstuk keren we terug naar de onderzoeksvragen. Alles overziend: hoe kunnen deze nu worden beantwoord?

De hoofdvragen van dit onderzoek waren:

1. *Wat is het actuele beeld van mensen die zich als soeverein, autonoom, vrij mens of vergelijkbaar identificeren in Nederland?*
2. *Wat werkt wel en niet in de omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheden en overheidsinstanties, en wat kunnen politie, justitie, overheden en overheidsinstanties daarvan leren, onder meer om risico's op ondermijning van de democratische rechtsorde en eventueel gewelddadig gedrag zoveel mogelijk te voorkomen?*

De twee onderzoeksvragen beantwoorden we hierna. De vraag wat we uit dit onderzoek kunnen leren over de omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheden en overheidsinstanties verdient een diepgaandere reflectie. Dit doen we daarom in een eigenstandig hoofdstuk (hoofdstuk 7).

6.1 Beeld van soevereine mensen en soeverein gedachtegoed in Nederland

Het soevereine gedachtegoed is diffuus, persoonsgebonden en constant in ontwikkeling. Dit uit zich in verschillende lezingen van het gedachtegoed en de uitingen die je daaraan zou moeten verbinden, maar ook in het label dat mensen voor zichzelf kiezen (levend mens, vrij mens, autonoom, soeverein, van vlees en bloed, etc.). Er bestaat tussen soevereine mensen discussie over welke variant van het gedachtegoed de 'juiste' is. Hoewel de coronapandemie het gedachtegoed in Nederland een nieuwe impuls lijkt te hebben gegeven, gaat het niet om een nieuw fenomeen. Sporen van het gedachtegoed gaan ook al in Nederland ver terug.

Er lijkt in Nederland geen sprake te zijn van een overkoepelende organisatie of een soevereine 'beweging' met daarbinnen een bepaalde hiërarchie. Eerder zijn het losse groepjes, met soms een sterke lokale oriëntatie, waaraan of waarvan mensen gemakkelijk kunnen aan- of afhaken. Daarnaast zijn er mensen die er bewust voor kiezen geen onderdeel (meer) uit te maken van netwerken, organisaties of verenigingen van soevereine mensen. Opvallend is dat uit de diepte-interviews blijkt dat hoewel mensen elkaar online vinden en er verschillende online groepen en websites zijn rondom het gedachtegoed, fysieke bijeenkomsten een belangrijkere rol spelen. Vanuit de online analyse die is gedaan in het kader van dit onderzoek ontstaat de indruk dat het aantal openbare soevereine 'groepen' en platforms afneemt of minder actief is. Dit kan duiden

op een afnemende interesse in het gedachtegoed, maar kan ook betekenen dat men er vaker voor kiest om via afgeschermd kanalen met elkaar in contact te blijven (mogelijk als gevolg van de groeiende aandacht voor het soevereine gedachtegoed en recente rechtszaken). Over dit punt kunnen we op basis van dit onderzoek geen uitsluitend geven. Zowel online als offline is er vermenging waarneembaar met andere vormen van systeemkritiek en met complottheorieën. Het soevereine gedachtegoed staat dan ook niet op zichzelf, maar gaat vaak gepaard met een breed wantrouwen richting de staat, de overheid, het gezag en daaraan verbonden instanties. De verwachting is dat deze organisaties en de medewerkers daarvan vooral uit zijn op zelfverrijking en macht, in plaats van te handelen met de intentie Nederland, haar inwoners of de wereld vooruit te helpen.

Binnen het soevereine gedachtegoed in Nederland zijn enkele kernelementen te ontdekken. Er is sprake van diversiteit en tegelijkertijd delen mensen een gezamenlijke basis, namelijk dat de staat, de overheid en het gezag (waaronder het juridische systeem) onrechtmatig handelen. Terugkerende redenen die daarvoor worden gegeven zijn: er bestaat verschil tussen de mens en de persoon, de Nederlandse staat is in werkelijkheid een bedrijf, er wordt gefraudeerd met de geboortakte en er bestaat een geboortetrust. Daarbij komt dat er alternatief legitiem recht zou zijn, wat volgens soevereine mensen eigenlijk zou (moeten) gelden. Dergelijk alternatief recht is over het algemeen niet uit de lucht gegrepen, maar een andere interpretatie van bestaand recht, bestaande wet- en regelgeving – zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens – of van recht, wet- en regelgeving die (zeer) lang geleden bestonden – zoals oud-Romeins of maritiem recht. Ook het anders interpreteren van politiek-filosofische begrippen zoals het sociaal contract, natuurrecht en gewoonterecht maakt een belangrijk onderdeel uit van het soevereine gedachtegoed. Tot slot is een gemene deler dat de vrijheid om zelfstandig beslissingen te nemen en te handelen, zonder externe dwang, centraal staat. Het uitgangspunt is dat de mens zelf bepaalt wat hij doet, wanneer en hoe. De kerngedachten van het soevereine gedachtegoed in Nederland overlappen met die in de Verenigde Staten en andere landen, waarbij landen elk hun eigen ‘varianten’ kennen van bepaalde kernelementen, passend bij de lokale context.

Bekend is dat soevereine mensen op verschillende manieren uiting geven aan hun gedachtegoed en daarnaar handelen, waaronder (maar niet uitsluitend) het opstellen en sturen van pseudo-juridische documenten, (deels) geen belastingen en boetes willen betalen, weigeren van identificatie en het oprichten van eigen staten en gemeenschappen. Dit zijn handelingen die ook bekend zijn uit andere landen. Zo komt het gebruik van pseudo-juridische taal om het gedachtegoed te ondersteunen overal voor, net als verbale intimidatie (bijvoorbeeld in de vorm van het opleggen van dwangsommen). Zowel in de Verenigde Staten als in Canada, Duitsland en Oostenrijk zijn voorbeelden van soevereine mensen die eigen nummerplaten, ID-kaarten en andere fictieve documenten maken en uitgeven – en zijn er goeroes die hier geld aan verdienen. In verschillende landen zijn door aanhangers van het gedachtegoed alternatieve gemeenschappen of staten opgericht, of is er een wens om een oud ‘rijk’ of overheidssysteem in ere te herstellen. Hierbij is het duidelijk dat soevereine mensen in verschillende landen el-

kaar inspireren en in het verleden ook hebben opgezocht, al gaat het in alle in dit onderzoek besproken landen (inclusief Nederland) om een zeer klein percentage van de bevolking dat – op basis van de weinige cijfers die er zijn – tot aanhangers van het soevereine gedachtegoed kan worden gerekend.⁸³ Kijkend naar de aard van het soevereine gedachtegoed in verschillende landen, lijkt er sprake van *mix and match*, waarbij zowel zeer rechtse ideeën als zeer linkse ideeën terug te vinden zijn. Qua demografie ontbreekt nog veel informatie. Onderzoek uit het buitenland en Nederland wijst erop dat het relatief vaker gaat om mensen van middelbare leeftijd (rond de 50 jaar). Dit komt overeen met de gemiddelde leeftijd van mensen met soeverein gedachtegoed die wij interviewden in dit onderzoek en bevindingen uit de door ons uitgevoerde media-analyse. Het lijkt in Nederland ook wat vaker te gaan om mensen die woonachtig zijn in het oosten van het land, al zijn de beschikbare cijfers hierover beperkt (en vaak gebaseerd op kleine aantallen).

Soevereine mensen zetten vraagtekens bij de manier waarop overheden en instanties handelen en, met name, op welke gronden zij handelen. Volgens velen van hen is er sprake van illegitiem handelen, waardoor zij zich willen afkeren van het systeem en tegelijkertijd dit vermeende onrecht willen aankaarten. Door dat prisma kan hun handelen dan ook begrepen worden. Het overtreden van geldende wet- en regelgeving in Nederland wordt door soevereine mensen zelf niet altijd als dusdanig gezien, omdat hun interpretatie van wat geldige wetgeving is (of zou moeten zijn) anders is. Het niet willen betalen van belastingen en boetes is voor sommigen wellicht een manier om zichzelf financieel te verrijken, maar bovenal een gevolg van de overtuiging dat deze op foutieve gronden worden geëist of als uiting van frustratie over een ondoorzichtig en oneerlijk systeem. Uitingvormen die worden verbonden aan het soevereine gedachtegoed, zoals het opstellen en sturen van pseudo-juridische documenten, (deels) geen belasting en boetes willen betalen, het mijden van reguliere zorg en onderwijs, en het oprichten van eigen staten en gemeenschappen, zijn te begrijpen vanuit de beleving dat er sprake is van een (of meerdere) kwaadaardige of illegitieme machthebber(s).

Een belangrijke nuance die onder meer uit de diepte-interviews naar voren kwam, is dat een belangrijk element van het soevereine denken is dat je de ander niet mag schaden met wat je doet. Hierbij wordt er onder meer op gewezen dat de mens zelf verantwoordelijk is voor wat hij doet en daar persoonlijk op moet worden aangesproken; dit zou een natuurlijke drempel vormen om een ander schade te berokkenen. Soms is er ook sprake van een meer spirituele of filosofische inslag: de mens is van nature goed, weet wat goed en fout is, en zal zichzelf daarin ook corrigeren. Een terugkerend uitgangspunt is: niet doden, niet stelen, niet dwingen. Of er is gelijksoortig recht waaraan men zich moet houden. Dit wijst op een dempende werking op – in elk geval – bepaalde misdrijven en geweld, al gaven tijdens de interviews ook enkele respondenten aan dat geweld in sommige situaties gerechtvaardigd kan zijn, bijvoorbeeld ter zelfverdediging of als ‘logisch gevolg’ wanneer mensen tot wanhoop worden gedreven. Het lijkt

83 Waarbij uiteraard cruciaal is wanneer/op basis waarvan iemand als aanhanger van dit gedachtegoed wordt gerekend.

hierbij vooral te gaan om de goedkeuring van geweld in reactie op bepaald handelen (als ... dan ...) en niet zozeer om het zelf initiëren van geweld om een bepaald doel te behalen. Bronnen uit binnen- en buitenland wijzen erop dat slechts een klein deel van de mensen met soeverein gedachtegoed geweldbereid is. In Nederland zijn de afgelopen jaren een aantal voorbeelden bekend geworden van (het voornemen van) ernstige bedreiging met geweldpleging. Dat waren ernstige delicten, waarvan de impact op de direct betrokkenen groot is.

Uit de diepte-interviews ontstaat het beeld dat overtuigingen hand in hand kunnen gaan met pragmatisme: ook wanneer iemand ervan overtuigd is dat dat wat de overheid vraagt illegitiem is, zoals het betalen van (bepaalde) belastingen, gaat hij of zij er (vooralsnog) toch in mee om problemen te voorkomen. Tegelijkertijd waren er ook respondenten in dit onderzoek die sterk bleven vasthouden aan hun principes (en hun vermeende gelijk), ongeacht wat het ze kostte. Wat hierin in elk geval een rol leek te spelen, was in hoeverre de verwachting bestond dat dat iets zou veranderen aan de situatie die men beoogde te veranderen. Hoe respondenten hiernaar keken, hing samen met ervaringen uit hun verleden en hun toekomstbeeld in algemene zin (bijvoorbeeld in hoeverre zij denken dat de door hen gewenste samenleving haalbaar is). Waar sommigen vol vuur waren in hun idealisme Nederland en de wereld te verbeteren, waren anderen moe gestreden.

Hoewel de ontwikkeling van mensen richting het soevereine gedachtegoed en de ontwikkeling van hun gedachtegoed zelf zeer divers is en niet eenduidig verloopt, blijkt uit de diepte-interviews dat de coronapandemie voor een deel van de respondenten een rol heeft gespeeld, als startpunt of als katalysator in hun denken. Dit sluit aan bij de bevindingen uit de online analyse en het meer algemene beeld dat complottheorieën en samenzweringen – zoals het soevereine gedachtegoed door sommigen wordt gezien – in periodes van grote onzekerheid houvast kunnen bieden en een vereenvoudigde verklaring bieden voor wat er gaande is. Uit de diepte-interviews, maar ook uit de website- en Telegramanalyse, komen verschillende redenen (of motieven) naar voren die het soevereine gedachtegoed voor mensen aantrekkelijk maken. Een van de belangrijkste motieven lijkt te zijn dat het soevereine gedachtegoed een manier is om onrecht aan te kaarten, waarbij dit zowel kan gaan om onrecht dat iemand zelf is overkomen als om onrecht dat anderen is aangedaan. Hoe soevereine mensen zich uiten, lijkt dan ook in zekere zin een vertaling van onmacht en teleurstelling over wat er fout gaat in de wereld, maar waar de overheid, de staat of het gezag niets of niet genoeg aan doet. Er bestaat een zeker idealisme onder soevereine mensen: zij willen zich inzetten voor een betere wereld. Omdat de overheid in hun ogen verzaakt, gaan zij het ‘dan zelf maar doen’. Op die manier leveren zij in hun optiek een nuttige en waardevolle bijdrage aan de wereld. Het soevereine gedachtegoed biedt hun handvatten en zingeving. Voor sommige mensen lijkt het ‘soverein zijn’ bovendien een (vereenvoudigde) verklaring te bieden voor het onrecht dat hen (of de wereld) is aangedaan.

Anderzijds blijkt uit de diepte-interviews, in lijn met de literatuur, dat persoonlijke factoren en grieven een rol spelen. Niet als eenduidige verklaring waarom mensen het soevereine gedachtegoed aantrekkelijk vinden, maar wel als een van de factoren die

daarin meespeelt. Het gaat bijvoorbeeld om ingrijpende levensgebeurtenissen en bepaalde eigenschappen die mensen naar eigen zeggen kenmerken, zoals een nieuwsgierige en onderzoekende blik en afkeer van autoriteit. Zo blijkt dat (vaak nare) persoonlijke ervaringen met overheid, politie, justitie en andere instanties de blik van respondenten op de wereld hebben beïnvloed en daarmee ook hun handelen. Het gaat zowel om mensen die zich niet gehoord en gezien voelen en daarin een uitvlucht lijken te zoeken, als om mensen die diep en lang hebben nagedacht over wat vrijheid voor hen betekent en voor wie dit een manier van leven is geworden.

Wat het soevereine gedachtegoed aantrekkelijk maakt, is de belofte van grote vrijheid als mens om zelf te beslissen over je leven, met zo min mogelijk door anderen opgelegde beperkingen. Het gevoel te worden beknot door de overheid speelt in veel van de persoonlijke grieven die we hebben opgetekend een rol. In bredere zin wijzen de verhalen van soevereine mensen erop dat hun gedachtegoed een reactie is op het individualiseren van de samenleving waardoor mensen niet meer vanzelfsprekend voor elkaar klaarstaan, en de regeldruk in Nederland die als beklemmend wordt ervaren. Dit lijkt tegenstrijdig: in reactie op individualisering ervoor pleiten de vrijheid van het individu zo groot mogelijk te maken. Uit de gesprekken die wij voerden blijkt echter dat, hoewel er weinig vertrouwen is in 'het systeem' en de mensen die dat systeem volgen, er tegelijkertijd bij sommigen een rotsvast geloof bestaat in de goedheid van de mens als zodanig. En dat als de mens zijn vrijheden optimaal kan benutten, hij het goede zal doen – niet alleen voor zichzelf, maar ook voor de ander.

Desondanks wijzen enkele respondenten erop dat zij de indruk hebben dat sommige mensen het soevereine gedachtegoed zien als een uitweg voor hun problemen, bijvoorbeeld wanneer zij problematische schulden hebben of selectief 'shoppen' om te kijken waar zij hun voordeel kunnen halen. Ook professionals wijzen hierop. Het is de vraag of dergelijke mensen de overtuigingen van het gedachtegoed dus echt onderschrijven. Wat opvalt aan de soevereine mensen die wij voor dit onderzoek spraken, is dat een deel zich al langere tijd in de materie verdiept en dit ook actief uitdraagt, maar ook dat een deel zich hier veel minder in had verdiept. Voor hen leek het gedachtegoed om andere redenen interessant, zoals het onderdeel uitmaken van een gemeenschap waarin zij hun levensvisie en ideeën op een veilige manier kunnen delen. Met name tijdens de coronapandemie lijkt dit een rol te hebben gespeeld, omdat dit een periode was waarin de tegenstellingen tussen mensen op scherp werden gezet.

Er zijn ook aanwijzingen dat spel en plezier een rol spelen. Het soevereine gedachtegoed is constant in beweging en er worden steeds weer nieuwe dingen ontdekt en nieuwe strategieën bedacht in de strijd met de overheid en instanties. Dat eerdere strategieën niet succesvol blijken, lijkt de soevereine mensen die wij spraken dan ook niet af te schrikken, maar hen eerder te versterken in hun vermoeden dat zij worden tegengewerkt. Het idee is dat wanneer er op de juiste manier wordt gehandeld, dit wel degelijk effectief zal zijn (al duurt het wellicht nog jaren voordat die erkenning er komt).

Voor mensen die het soevereine gedachtegoed actief uitdragen en anderen hierover adviseren, spelen mogelijk nog twee andere elementen een rol. Wie zich het gedachtegoed goed eigen heeft gemaakt, vaak na vele uren zelfstudie, kan een zekere status en

aanzien verwerven bij anderen, juist omdat de materie zo complex is. Het is deze erkenning die het 'soverein leven' (extra) aantrekkelijk kan maken. Daarnaast blijkt uit onder meer de websiteanalyse dat er een verdienmodel zit achter de verkoop van bepaalde producten en het geven van advies.

6.2 **Omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheden en overheidsinstanties**

Er bestaat nog geen landelijk gemeenschappelijk kader waarbinnen organisaties werken ten aanzien van het omgaan met mensen met soeverein gedachtegoed. Iedereen doet het op zijn eigen manier en hanteert andere uitgangspunten. De diversiteit van de doelgroep benadrukt het belang van het achterhalen van daadwerkelijke motieven waarom mensen denken wat zij denken en doen wat zij doen. De diversiteit van de doelgroep pleit ook voor een persoonlijke benadering en maatwerk.

De soevereine mensen in dit onderzoek hebben vrijwel allemaal nare ervaringen in de omgang met instanties. Ze voelen zich beperkt in hun keuzevrijheid en zelfbeschikking door overheidsregels en beleid. Zij ervaren het overheidssysteem als ondoorzichtig. Ook geven zij aan dat de overheid faalt in het oplossen van maatschappelijke problemen. Enkele respondenten die wij spraken, hebben het gevoel dat de manier waarop zij worden (of zijn) behandeld door politie, justitie, overheden en/of overheidsinstanties verband houdt met hun 'soverein zijn'. Zij zouden extra hard worden aangepakt. Dit bevestigt hun al bestaande wantrouwen. De soevereine mensen die we spraken, verlangen erkenning en pleiten voor integere instanties die verantwoordelijkheid nemen en mensen beschermen tegen machtsmisbruik. Waarbij dialoog, wederzijds respect en het erkennen van verschillen van belang is in het onderlinge contact. Maar ze zijn sceptisch over de intentie van dit contact, en de haalbaarheid en het nut van betere 'omgang' zolang het systeem niet fundamenteel verandert.

Professionals zien mensen met heel verschillende achtergronden, motivaties, houdingen en uitingen. Zij maken zich met name zorgen over de gevolgen voor kinderen en over doxing, mogelijke escalatie en geweldsbereidheid. Zij wijzen op het belang van eenduidig beleid, coördinatie en kennisdeling, en pleiten voor weerbaarheidstrainingen en betere informatievoorziening. Ze onderstrepen dat contact en dialoog het uitgangspunt moeten zijn. Effectieve omgang vraagt volgens hen om maatwerk, open communicatie, luisteren, en het opbouwen van vertrouwen. Het gaat, breed bezien, vooral om 'zachte' maatregelen: empathische gespreksvoering, *outreaching* maatschappelijk werk, en het versterken van weerbaarheid.

7 **Lessen en reflectie**

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op wat we kunnen leren uit dit onderzoek. Wat is het overkoepelende beeld dat uit dit onderzoek naar voren komt over het soevereine gedachtegoed en de soevereine 'beweging'? Welke lessen kunnen op basis daarvan getrokken worden met oog op de omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheden en overheidsinstanties? Dat zetten we uiteen in § 7.1. Tot slot zoomen we in § 7.2 nog iets verder uit en reflecteren we onder meer op de manier waarop het onderzoek is uitgevoerd.

7.1 **Lessen uit dit onderzoek**

7.1.1 *Soevereine mensen zijn niet afgehaakt*

Het wantrouwen, de boosheid en de bezorgdheid die de respondenten in dit onderzoek – en soevereine mensen in het algemeen – uiten, kan worden begrepen als een vorm van systeemkritiek. Het niet gezien en niet gehoord worden, zorgt ervoor dat mensen op zoek gaan naar andere systemen waarin zij die stem wel krijgen. Het verdwijnen van voorzieningen, de afbraak van de verzorgingsstaat, het toenemende beroep op het individu om het 'zelf te regelen' en het gevoel steeds minder inspraak te hebben op wat er in de directe omgeving wordt besloten, maakt dat mensen op zoek gaan naar alternatieven om hier wel in te voorzien. Het is niet verrassend dat sommige mensen deze herkenning en 'oplossingen', of in elk geval het gevoel hun ongenoegen kenbaar te kunnen maken, in het soevereine gedachtegoed vinden.

Hoewel soevereine mensen zeer kritisch zijn op het huidige systeem, schemert in veel verhalen die wij optekenden, hoe tegenstrijdig dat misschien mag klinken, een verlangen door naar een systeem dat dichterbij de mensen staat (bijvoorbeeld in de vorm van direct en persoonlijk contact, gemeentehuizen in de buurt waar je naar binnen kan lopen, de wijkagent die iedereen kent) en de wens van meer invloed en directe democratie. Hier ligt voor bestuur en beleid een kans om op in te spelen, bijvoorbeeld door hun medewerkers meer ruimte te geven voor relatieopbouw en door beter uit te leggen wat overheden, instanties en organisaties doen, waarom en hoe procedures en regelgeving werken en waarom bepaalde keuzes worden gemaakt. Hoewel soevereine mensen wellicht door de manier waarop zij zich uiten verhard lijken, is de maatschappelijke betrokkenheid onder de doelgroep groot en moet die niet onderschat worden. Het is een fout om te denken dat deze mensen zijn afgehaakt. De samenleving en hoe deze idealiter (volgens hen) zou moeten functioneren gaat hen juist enorm aan. Bij sommi-

ge respondenten uitte zich dit vooral sterk op lokaal niveau, door in de directe omgeving structuren op te zetten om elkaar te helpen. De gezamenlijke wens van een betere toekomst is bij uitstek een onderwerp waarop alle partijen elkaar kunnen vinden. De maatschappelijke betrokkenheid onder de respondenten is groot.

7.1.2 *Breder kijken dan veiligheid is van belang*

Het bezien van de doelgroep als louter een veiligheidsprobleem is problematisch: uit dit onderzoek blijkt – en dat onderschrijven ook de veiligheidsdiensten en de politie – dat een minderheid overgaat tot strafbaar gedrag. Wat soevereine mensen zeggen, doen ze niet per se. Dat is een belangrijk inzicht voor bejegening. Een benadering die overtuiging en dreiging gelijkstelt, werkt stigmatiserend, ondermijnt de mogelijkheid tot gesprek en kan de doelgroep verder ‘wegduwen’. De achterliggende vraag die steeds moet worden gesteld, is hoe erg het is dat mensen zich willen afkeren van het systeem en voor wie datgene wat zij denken of doen bedreigend is.

Voor veel professionals is een belangrijk onderdeel van die vraag in hoeverre het soevereine gedachtegoed een gevaar oplevert voor de persoon zelf, anderen en/of de samenleving als geheel. De verschillende uitingen van soevereine mensen laten zien dat deze verschillende vormen kunnen aannemen. Iets kan, in de ogen van professionals, bedreigend zijn voor de veiligheid of het welzijn van degene die het gedachtegoed aanhangt of diens directe naasten (bijvoorbeeld wanneer schulden worden opgebouwd, kinderen het recht op onderwijs wordt ontnomen of zorg wordt gemedend), iets kan bedreigend zijn voor (groepen) mensen daarbuiten (bijvoorbeeld wanneer er sprake is van intimidatie, bedreiging of doxing) of iets kan bedreigend zijn voor de democratische rechtsorde (bijvoorbeeld wanneer men collectief geen belasting meer betaalt of dat wat de overheid doet structureel in twijfel trekt waardoor het publieke vertrouwen afbrokkelt). De vraag is op welke dreiging geïntervenieerd wordt en op welke grond. Wanneer er sprake is van strafbare feiten (zoals het foutief invullen van een belastingaangifte of het onrechtmatig onttrekken van kinderen aan onderwijs) is dit duidelijker dan wanneer mensen binnen de kaders van de wet acteren – waarbij het eveneens de vraag is of interveniëren dan gewenst is of juist averechts werkt en bestaand wantrouwen verder bevestigt. Omdat soevereine mensen sterk hechten aan het maken van eigen keuzes en autonomie, lijkt het kansrijk om hen, waar mogelijk, regie te geven. Dat kan ook door vast te houden aan wat er moet gebeuren door inspraak te geven over de manier waarop: ‘Hoe kunnen we het zo organiseren, dat het voor jou werkt?’.

Waar het botst in de omgang tussen soevereine mensen en ‘de staat’ is wanneer individuele vrijheid van mensen wordt beperkt. Een belangrijk uitgangspunt in het soevereine gedachtegoed is dat de mens in principe vrij moet zijn om zijn eigen keuzes te maken, zolang deze keuzes anderen geen schade berokkenen, terwijl vanuit de staat bezien er juist allerlei regels zijn om het samenleven als zodanig in goede banen te leiden en veilig te houden. Hierbij is preventief ingrijpen soms nodig om te voorkomen dat er schade kan worden berokkend. Bijvoorbeeld door alcoholcontroles uit te voeren op de weg waaraan mensen moeten meewerken, ook als er geen aanleiding is hen ervan te

verdenken alcohol te hebben gedronken. Hier hebben soevereine mensen niet altijd begrip voor. De omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheden en overheidsinstanties vraagt steeds opnieuw om het vinden van een balans tussen het zoveel mogelijk ruimte geven aan individuele vrijheid en, waar dat nodig is, zorgvuldig begrenzen. In de praktijk is dit een enorme opgave voor professionals. Het is voor hen ook niet altijd mogelijk om te voorzien in dat wat soevereine mensen wensen omdat zij – ook al zullen sommige soevereine mensen dat anders zien – een wettelijke taak moeten uitvoeren. Dit vraagt ook om begrip van soevereine mensen richting de professionals waarmee zij te maken krijgen. Net zo goed als zij begrip wensen van professionals voor hun keuze om geen onderdeel meer te zijn van het huidige systeem, mogen professionals begrip verwachten van soevereine mensen voor hun keuze om wel onderdeel te blijven van dat systeem.

Wanneer professionals moeten begrenzen, lijkt transparantie een sleutelbegrip: eerlijkheid over de intentie van het contact, uitleggen wat de gevolgen zijn van bepaald gedrag of waarom iets toch moet gebeuren als dat zo is, en kritisch durven kijken naar het eigen handelen. Hierbij hoort ook duidelijkheid over *waarom* aandacht voor een bepaalde persoon of soevereine mensen als groep gerechtvaardigd is en wat het doel is van het handelen van de betreffende professional(s) of organisatie(s). Niet alleen uitleggen wat moet gebeuren, maar ook waarom een regel bestaat. Uitleggen waarom er bijvoorbeeld geen volledige namen onder een brief worden gezet, of waarom er één aanspreekpunt is binnen de organisatie voor zaken omtrent het soevereine gedachtegoed. Uit de diepte-interviews blijkt dat mensen heel goed aanvoelen dat er veel aandacht voor hen is en er zorgen over hen bestaan. Ontkennen dat dit zo is, zal het wantrouwen dat al zo leeft bij de doelgroep alleen maar versterken.

7.1.3 *Omgang vraagt een relationele en mensgerichte benadering*

Bij veel soevereine mensen die wij spraken in het kader van dit onderzoek speelden wantrouwen en grieven een rol. Dit waren overigens niet altijd hun eigen grieven, maar evengoed waren dit grieven die mensen echt doorleefden. Het is belangrijk om die serieus te nemen en inzicht te krijgen in de aard van de grieven en wat soevereine mensen als onrecht ervaren. Het wantrouwen dat respondenten uitten, was zelden terug te voeren op één gebeurtenis. Het was vaak een resultaat van een opeenstapeling van uitlopende zaken: ervaringen van niet gezien of niet gehoord worden, bureaucratische ondoorzichtigheid, een gevoel van machteloosheid, maatschappelijke veranderingen en digitale informatiebronnen die deze ervaringen duiden en mogelijk versterken. Het is belangrijk om alert te zijn op grote maatschappelijke veranderingen en oog te hebben voor de grieven die daar mogelijk uit ontstaan.

Wantrouwen functioneert in veel gevallen ook als een interpretatiekader: nieuwe ervaringen worden geïnterpreteerd in het licht van eerdere teleurstellingen. Dit betekent dat professionals vaak binnenkomen in een al bestaand narratief waarin zij worden gezien als een vertegenwoordiger van 'het systeem'. Een deel van de mensen met soeverein gedachtegoed heeft te maken (gehad) met bepaalde kwetsbaarheden. Het kan

gaan om financiële problematiek, maar ook om een sociaal isolement en psychische belasting. Deze kwetsbaarheden lijken een context te vormen waarbinnen het gedachtegoed (deels) kan ontstaan, maar kunnen ook als een soort versterking daarvan werken.

Het is een fout om te denken dat het altijd gaat om mensen met een rotsvaste ideologische overtuiging, net zo goed als dat het niet klopt dat het altijd gaat om mensen die een uitweg zoeken voor bestaande problemen die zij hebben. De gemene deler is een afkeer van het huidige systeem, maar de groep en het gedachtegoed zijn divers, wat maakt dat een standaardaanpak niet zal werken. Als professional is het belangrijk om nieuwsgierig te zijn naar de mens achter het gedachtegoed, en om als het ware door het gedachtegoed heen te kunnen kijken naar achterliggende zorgen en kwetsbaarheden en om de handreiking te blijven doen voor hulp, ook als deze (meermaals) wordt afgeslagen. Mensen in een kwetsbare positie zullen niet altijd de (mogelijke) consequenties van hun gedrag kunnen overzien. Voor hen is het extra belangrijk hierop gewezen te worden. Dit geldt in het bijzonder wanneer blijkt dat mensen misleid worden door bewust onjuist gegeven pseudo-juridisch advies.

De uitkomsten van dit onderzoek onderstrepen het belang van een relationele, niet-oordelende en mensgerichte benadering in de omgang tussen soevereine mensen en politie, justitie, overheid en overheidsinstanties. Dit betekent dat in de benadering empathie, oprechte interesse in de ander en actief luisteren kerncompetenties zijn van de professional die het contact legt. Er moet kunnen worden geluisterd zonder oordeel. Niet iedereen beschikt van nature over deze eigenschappen. Dit vraagt om keuzes op organisatieniveau over wie zich het beste leent voor het contact en een opgave om medewerkers die de contacten moeten aangaan niet alleen te trainen op wat vanuit hun functies juridisch hun rechten en plichten zijn, maar ook te ondersteunen in het oefenen met gesprekstechnieken, het begrenzen van gesprekken indien nodig, en hoe je duidelijkheid geeft, luistert en vertrouwen opbouwt in gesprekken. Veel van deze technieken worden al toegepast op andere vlakken, bijvoorbeeld bij klachtbehandeling. Net zo goed valt er te leren van aanpakken die zijn opgezet rondom 'zachte maatregelen' om radicalisering te voorkomen en tegen te gaan, of vanuit kennis over extreem overwaardige ideeën. De insteek om te kijken vanuit een behoefte aan zingeving en betekenisgeving, en dat het in de kern om 'bezorgde burgers' gaat, is iets dat overigens steeds breder wordt erkend en is door sommige professionals ook tijds signaleerd. Zo riep politiechef Youssef Ait Daoud in oktober 2024 al op om Nederlanders die soeverein willen leven niet als 'wappies' neer te zetten (Tieleman & Rosman, 2024).

Het voeren van het gesprek en duiden van wat wordt gezegd, wordt gemakkelijker wanneer professionals over enige kennis van het gedachtegoed beschikken. Dit pleit voor een vast aanspreekpunt (of beter: aanspreekpunten) binnen een organisatie: iemand die zich in het gedachtegoed verdiept en de ontwikkeling hiervan bijhoudt. Dit helpt om aan te sluiten bij de beleavingswereld van de mensen die je spreekt, bijvoorbeeld door hen aan te spreken als mens en niet als persoon. Verdiepen in de materie helpt ook om je als professional beter te kunnen verplaatsen in wat mensen je vertellen. Een mooi vertrekpunt van het gesprek kan bijvoorbeeld het moment zijn waarop

iemand 'wakker' is geworden. Het willen geven van ruimte om te luisteren en mensen écht te horen, moet overigens hand in hand gaan met het durven begrenzen van ongewenst of strafbaar gedrag. Ook dit is een competentie die niet iedereen van nature bezit. Vanuit het gedachtegoed gedacht, lijkt het zinvoller om soevereine mensen die dergelijk gedrag vertonen aan te spreken op wat hun gedrag doet met de ander als mens, dan aan te voeren dat iets strafbaar is volgens de wet. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gewezen op het in dit onderzoek veelgehoorde argument dat je verantwoordelijk bent voor je eigen acties en anderen daarmee niet mag kwetsen.

Om een en ander als professional te kunnen doen, moet er handelingsruimte worden gemaakt. Professionals ervaren in de omgang met soevereine mensen soms een bepaalde mate van handelingsverlegenheid, mede door een spanning tussen formele regels (en wetgeving) en het willen leveren van maatwerk. Dit onderzoek wijst erop dat effectieve omgangsvormen vragen om een bepaalde mate van professionele discretie, reflectie en ruimte voor relationele afwegingen. Hiervoor is handelingsruimte nodig. Dat zou kunnen door: duidelijke mandatering (wie is waar verantwoordelijk voor), intervisie en trainingen in gesprekstechnieken, en ruimte bieden om (langere tijd) te bouwen aan verbinding. Omgaan met wantrouwen is geen individuele taak, maar een organisatieopgave. Daarbij moet gezegd worden dat zonder duidelijke ondersteuning van de organisatie waar de professionals werkzaam voor zijn, er een risico bestaat dat professionals terugvallen op defensieve of bureaucratische reflexen van de organisatie waarvoor zij werken. Het constante spanningsveld tussen bemoeienis en verbinding verdient daarbij extra aandacht. Je wilt er op tijd bij zijn als het fout dreigt te gaan, maar je wilt ook niet te vroeg ingrijpen. Soms is afstand de beste nabijheid. Dat is een precarie balans en iets waar professionals met veel klantcontacten van elkaar kunnen leren (ook vanuit verschillende organisaties).

Wat hierbij ook kan helpen, en wat op dit moment nog ontbreekt, is landelijke regie (en coördinatie) op dit onderwerp. Er zijn organisaties die zelf richtlijnen hebben opgesteld, maar een landelijke richtlijn ontbreekt vooralsnog. Dit maakt dat er verschil zit tussen wat verschillende organisaties op dit moment doen. Betere afstemming hierover kan bijdragen aan het verminderen van het gevoel van willekeur dat sommige soevereine mensen ervaren in de manier waarop zij worden benaderd door politie, justitie, overheden en overheidsinstanties.

7.2 Reflectie op het onderzoek

Het uitgangspunt van dit onderzoek was om het soevereine gedachtegoed en soevereine mensen beter te begrijpen. Daarom is bewust gekozen voor een emisch perspectief, waarin de verhalen van de doelgroep zelf centraal staan. Wie kiest voor een emische benadering, stapt in een subject-subjectrelatie. De onderzoeker staat niet buiten het veld, maar is onderdeel van de ontmoeting. In de interviews werd niet alleen informatie opgehaald; er werd ook betekenis geproduceerd. Respondenten toetsten de onderzoekers, vroegen naar onze intenties, wilden weten wie wij waren en voor wie wij werkten. Expliciet vertrouwen moest worden opgebouwd; tegelijkertijd volgde in alle

gevallen een open en ruimhartig gesprek toen dit vertrouwen er eenmaal was. In die zin is dit onderzoek zelf onderdeel geworden van het krachtenveld dat het beschrijft. Dat is geen beperking, maar een waardevol inzicht. Juist in het contact werd zichtbaar hoe fundamenteel wantrouwen werkt – en hoe snel dat kan verschuiven wanneer iemand zich werkelijk gehoord voelt. Dit onderzoek laat zien wat de meerwaarde is van het hanteren van een emisch perspectief in onderzoek naar gedachtegoed en ideologie. Tegelijkertijd vormen de uitkomsten van dit onderzoek, onder meer door het selecte aantal mensen dat we spraken en met oog op *response bias*,⁸⁴ geen objectieve ‘waarheid’ over dé soevereine beweging. Het is evident dat we met de interviews maar een segment van de beweging in beeld hebben gekregen. Wat dit onderzoek biedt, is inzicht in betekenisaders, ervaringen en motieven van twaalf mensen die bereid waren hun verhaal met ons te delen. Het maakt zichtbaar hoe systeemkritiek, persoonlijke ervaringen en maatschappelijke ontwikkelingen samenkomen in een narratief van autonomie en zelfbeschikking. Het zegt minder over de omvang van het fenomeen of over causale verbanden. Het laat zien hoe belangrijk het is om met de doelgroep te praten in onderzoek en niet alleen over. Juist door met de doelgroep zelf in gesprek te gaan en veel ruimte te laten voor hun eigen *input*, is een divers en meer genuanceerd beeld ontstaan ten opzichte van wat al bekend was uit ander onderzoek, dat vaak gestoeld is op bronnen van de doelgroep zelf (met name websites, sociale media, enkele boeken en documenten) en vanuit de optiek van professionals die met hen te maken hebben (gehad). Het zou desondanks interessant zijn om in vervolgonderzoek meer soevereine mensen te bevragen om te kijken of het perspectief dat met ons is gedeeld in dit onderzoek breder gedragen wordt en in hoeverre dat in de loop der tijd verandert – gezien het feit dat het soevereine gedachtegoed constant in ontwikkeling is.⁸⁵ Ook zou het interessant zijn om te onderzoeken hoe het soevereine gedachtegoed zich verhoudt tot bredere filosofische stromingen en ideeën, zoals het natuurrecht, libertarisme of radicaal individualisme.

Het zou tot slot interessant zijn om in vervolgonderzoek verder uit te diepen welk pad mensen afleggen richting het omarmen van het soevereine gedachtegoed. Wat is eraan voorafgegaan dat mensen hier zo enthousiast over zijn? En waarom, waardoor en wanneer verdwijnt dat enthousiasme of kiezen zij ervoor het gedachtegoed weer los te laten? Daarover is, met betrekking tot deze doelgroep, nog weinig bekend. Hetzelfde geldt voor het verband tussen wat mensen online zeggen en wat zij daadwerkelijk offline doen.

De meest fundamentele vraag die dit onderzoek oproept, is misschien niet hoe politie, justitie, overheden en overheidsinstanties met soevereine mensen (moeten) omgaan,

84 De combinatie van de gevoeligheid van het onderwerp, Politie & Wetenschap als opdrachtgever van het onderzoek, en media- en politieke aandacht voor ‘sovereinen’ heeft naar alle waarschijnlijkheid geleid tot een *response bias* in dit onderzoek. Mensen die dit onderwerp en onderzoek in algemene zin belangrijk vinden, zijn sneller bereid om deel te nemen. Daarnaast heeft de manier van werven ook bijgedragen aan een zekere bias. Zo zijn er enkele respondenten die onderdeel uitmaken (of uitmaakten) van dezelfde groep (meer over de werving is te vinden in bijlage 1c).

85 Ook deze studie is, wat dat betreft, een momentopname.

maar wat 'we' doen met burgers die de grondslag van het gezag betwisten. Hoe houdt een democratische rechtsstaat zich tot burgers die haar legitimiteit ontkennen? Een democratische rechtsstaat kan immers slechts bestaan bij de gratie van legitimiteit en die legitimiteit is nooit vanzelfsprekend; zij wordt voortdurend bevestigd, betwist en opnieuw vormgegeven in de interactie tussen burgers en overheid. Er lijken grofweg twee reflexen denkbaar. De eerste is juridisering: wie de legitimiteit ontkent, plaatst zichzelf buiten de orde en wordt primair benaderd als handhavings-, veiligheids- of wettelijk vraagstuk. De tweede is relativering: elke vorm van systeemkritiek wordt gezien als legitieme expressie van onvrede, waardoor normstelling vervaagt.

Dit onderzoek laat zien dat beide reflexen tekortschieten. Een democratische rechtsstaat kan niet bestaan zonder normstelling en handhaving. Tegelijkertijd ondermijnt zij haar eigen legitimiteit wanneer zij kritiek uitsluitend als dreiging beschouwt. Onze democratische rechtsstaat is gebouwd op pluriformiteit. Instituties moeten zich niet laten leiden door wantrouwen, maar dat wantrouwen zien als een kans voor zelfreflectie en dialoog. Luisteren betekent niet instemmen. Begrenzen betekent niet uitsluiten. Juist in het spanningsveld tussen erkenning en normstelling wordt democratische legitimiteit zichtbaar.

Dankwoord

Deze studie was niet mogelijk geweest zonder de medewerking en inzet van een aantal belangrijke personen. Allereerst zijn we alle respondenten die ons te woord hebben gestaan dank verschuldigd. Hun inzichten vormen een belangrijk deel van deze studie en hebben ons van belangrijke nuances en context voorzien. Dank daarvoor.

Ook spreken we onze dank uit aan de leden van de begeleidingscommissie. Zij hebben ons gedurende het onderzoek scherp gehouden en met enthousiasme en constructieve feedback begeleid.

Het onafhankelijke onderzoeksprogramma Politie & Wetenschap zijn we zeer erkentelijk voor de financiering van dit onderzoek.

Wij hebben geprobeerd ieders bijdrage recht te doen in de tekst. Eventuele fouten of omissies komen voor rekening van de auteurs.

Geraadpleegde bronnen

ADL (2012). *The Lawless ones. The resurgence of the sovereign citizen movement*. 2nd edition.

ADL (2016). *The Sovereign Citizen Movement. Common Documentary Identifiers & Examples*.

AIVD (2020). *AIVD Jaarverslag*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

AIVD (2023). *Anti-institutioneel extremisme: Een ernstige dreiging voor de democratische rechtsorde?* Den Haag: Ministerie van BZK.

AIVD/NP/NCTV (2024). *Met de rug naar de samenleving. Een analyse van de soevereinenbeweging in Nederland*. Den Haag: Ministerie van BZK.

ANNE (2024). *Geen eenduidig antwoord. Hoe je als gemeente kunt omgaan met brieven met daarin soeverein gedachtegoed*. Adviesrapport.

Autonoomtotaal (n.d.). Homepagina. Geraadpleegd juni 2024. <https://web.archive.org/web/20240609143328/https://autonoomtotaal.nl/>

Bakker, G., Jasper, L., den Ouden, A. S., Draaijer, T., Bekkers, F., Sinning, P., & Romansky, S. (2024). *Het Sociaal Contract. Verwachtingen en spanningen in de democratische rechtsorde*. The Hague Centre for Strategic Studies (HCSS).

Baldino, D., & Lucas, K. (2019). Anti-Government Rage. Understanding, Identifying and Responding to the Sovereign Citizen Movement in Australia. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 14(3), 245-261.

Beckman, K. (2025). Soevereinen willen vanuit correctheid leven. *De Andere Krant*. <https://deanderekrant.nl/soevereinen-willen-vanuit-correctheid-leven-2025-01-02/>

Berger, J.M. (2016). Without Prejudice. What Sovereign Citizens Believe. Program on Extremism at George Washington University. <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs5746/files/downloads/JMB%20Sovereign%20Citizens.pdf>.

BfV (2023). *‘Reichsbürger’ und ‘Selbstverwalter’. Staatsfeinde, Geschäftemacher, Verschwörungstheoretiker*. Keulen: Bundesamt für Verfassungsschutz Öffentlichkeitsarbeit.

Biery, P.B. (2023). *Sovereign Citizens. What One Extremist Group Can Teach Us About Democratic States and Sovereignty* (PhD Dissertation). Schar School of Policy and Government, George Mason University.

Boerman, R., & Van Dinter, L. (2021). *De Soevereine Mens*. Tweede druk.

Boerman, R. (2020). *De Soevereine Mens*. Geraadpleegd november. <https://www.robertboerman.nl/pdf/desoeverinemens.htm>

Bouhana, N., & Wikström, P.O. (2010). Theorizing terrorism. Terrorism as moral action. A scoping study. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 2, 9–79.

Burgerfront (2022). *Jeroen van Burgerfront legt het kort en duidelijk uit*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.bitchute.com/video/hEKLtAySRKuZ>

Burgerfront (2022). *Bevestigd. ‘Gratie Gods’ bestaat niet*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.burgerfront.nl/bevestigd-gratie-gods-bestaat-niet/>

Burgerrechtsherstel (n.d.). Homepagina. Geraadpleegd november 2024. <https://www.burgerrechtsherstel.eu/>

Butot, V., & Koelink, M. (2024). *Soevereinen in Nederlandse gemeenten. Omvang, duiding en kennisbehoeften*. Hogeschool InHolland.

Celestini, C., & Amarasingam, A. (2023). Reviving the Violet Flame. The New Age conspiratorial journey of Canada's Queen Romana Didulo. *Studies in Religion*, 53(3). <http://dx.doi.org/10.1177/00084298231209700>

Cheppih, A. (2024). *Onder de radar. Het ontrafelen van het anti-institutioneel gedachtegoed in de gemeente Eindhoven*. Gemeente Eindhoven, Programma Radicalisering & Polarisatie.

Cívik, M., & Hardoš, P. (2020). Conspiracy theories and reasonable pluralism. *European Journal of Political Theory*, 21(3), 445-465.

CLNE (n.d.). *Zelfbesturing*. Geraadpleegd november 2024. <https://web.archive.org/web/20230923013123/https://commonlawnederland.earth/zelfbesturing/>

CLNE (n.d.). *Het vestigen van de heerschappij van de natuurlijke vrijheid. Het gewoonterecht en zijn tribunalen. Een trainingshandleiding voor Wij de Mensen*.

CLNE (n.d.). *The Common Law Sheriff Trainings Handboek*.

CLNE (n.d.). *Eerste Nationale CL Vergadering*. Geraadpleegd november 2024. <https://web.archive.org/web/20230922234807/https://commonlawnederland.earth/eerste-nationale-cl-vergadering/>

CLNE (n.d.). *Bereikbaarheid*. Geraadpleegd november 2024. <https://web.archive.org/web/20230923000145/https://commonlawnederland.earth/bereikbaarheid/>

Corner, E., Bragias, A., Church, J., & Taylor, H. (2025). Modelling drivers of grievance-fuelled violence. *Terrorism and Political Violence*, 37(7), 979-998. <https://doi.org/10.1080/09546553.2025.2502405>

De Boer, L. (2023). Soevereiniteit, maskers en het sociaal contract. Over het recht van de 'autonomen'. *Nederlands Juristen Blad* (blog).

De Boer, L. (2024). Sovereinen en autonomen in recht en rechtspraak. Een overzicht. *Nederlands Juristenblad*, 5, 300-315.

De Boer, L. (2024). *De soevereinenbeweging en het strafrecht*. *Nederlands Tijdschrift voor Strafrecht*, 3, 1-15. doi: 10.5553/NTS/266665532024003003001

De Boer, L. (2025a). *De soevereinen in België en elders. Vraagtekens bij staat, burgerschap en sociaal contract anno 2024*. *Jura Falconis*, 61, 7-42.

De Boer, L. (2025b). Limit Cases. Sovereign Citizens and a Jurisprudence of Consequences. In M. Hertogh & P. de Winter (Eds.), *Empirical Legal Studies in the Netherlands. Towards a Jurisprudence of Consequences?* (163-182). Boom.

De Levende Gemeenschap (n.d.). *F.A.Q.* Geraadpleegd november 2024. <https://levende-gemeenschap.eu/home/f-a-q/>

De Levende Gemeenschap (n.d.). *Onze diensten*. Geraadpleegd november 2024. <https://levende-gemeenschap.eu/onze-diensten/>

De Levende Gemeenschap (n.d.). *Home*. Geraadpleegd november 2024. <https://levende-gemeenschap.eu/>

De Nieuwe Media (2025). *The Freeman Society*. <https://www.de-nieuwe-media.nl/l/the-freeman-society/>

De Rechtspraak (2025). 12 februari 2025. Celstraf voor ‘soevereinen’ die deurwaarder en agenten bedreigden. <https://www.rechtspraak.nl/organisatie-en-contact/organisatie/rechtbanken/rechtbank-midden-nederland/nieuws/celstraf-voor-soevereinen-die-deurwaarder-en-agenten-bedreigden>

De Rechtspraak (2025). 28 november 2025. Celstraffen voor wapenhandel en deelname criminele organisatie. <https://www.rechtspraak.nl/organisatie-en-contact/organisatie/rechtbanken/rechtbank-rotterdam/nieuws/celstraffen-voor-wapenhandel-en-deelname-criminele-organisatie>

De Rechtspraak (2023). 25 september 2023. Celstraf en behandeling voor man die wapens probeerde te kopen. <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Rechtbanken/Rechtbank-Den-Haag/Nieuws/Paginas/Celstraf-en-behandeling-voor-man-die-wapens-probeerde-te-kopen.aspx>

De Wit, B. (2021). Society 4.0. De acht belangrijke issues om een burger samenleving te bouwen. Zeist: B+B Vakmedianet.

Dirksen, L., Ismaili, N., Rodermond, E., Bijleveld, C., & Antokolskaia, M. (2024). Extremist beliefs and child protection. The considerations of Dutch judges in radicalization cases. *Family & Law*, 1-41. doi: 10.5553/FenR/000065.

Doorpakkers (2024). Annelies & Evelien in gesprek met Robin (video). Geraadpleegd november 2024. <https://www.doorpakkers.eu/single.php?pid=11>

Doorpakkers (n.d.). Homepagina. Geraadpleegd november 2024. <https://www.doorpakkers.eu/>

ECLI:NL:RBAMS:2013:9055. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2013:9055>

ECLI:NL:RBGEL:2014:1625. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBGEL:2014:1625>

ECLI:NL:RBMNE:2022:577. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBMNE:2022:577>

ECLI:NL:RBMNE:2023:5505. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBMNE:2023:5505>

ECLI:NL:RBNNE:2014:2007. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBNNE:2014:2007>

ECLI:NL:RBOBR:2014:1771. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBOBR:2014:1771>

Eysink Smeets, M., Moors, H., De Veen, L., & Koelink, M. (2025). *Bloemen op de begraafplaats. De aanpak van een complottheorie in Bodegraven. En wat we daarvan kunnen leren*. Den Haag: Sdu.

Feddes, A.R., Szekeres, H., Kunst, B., Doosje, B.J., & Sizoo, B.B. (2025). *Radicalisering en psychosociale problematiek. Beter begrijpen, beter ingrijpen*. Universiteit van Amsterdam, WODC: Den Haag.

Fiebig, V., & Koehler D. (2022) Uncharted territory. Towards an Evidence-Based Criminology of Sovereign Citizens Through a Systematic Literature Review. *Perspectives on Terrorism*, 16(6), 34-46.

Fransen, H. (2023). *De overheid heeft niks over mij te zeggen. Tenzij ik daar in alle vrijheid mee instem*.

Frens, I.J., Buuren, G.M. van, & Bakker, E. (2023). Rallying around empty signifiers. Understanding and defining anti-government protest in the Netherlands. *Perspectives on Terrorism*, 17(2), 60-73.

Geurtjens, K. (2025). Notitie voor het rondetafelgesprek Vaste commissie Justitie & Veiligheid op 21 mei 2025 over soevereinen, onderdeel 'Onderzoek & wetenschap'. https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2025A02037

Geurtjens, K., Van den Hurk, S., Lugtigheid, Ch., Bouma, S., Palmen, D., & Van Ostaaijen, J. (2024). *Omgang met mensen die zich soeverein verklaren. Ervaringen, wijsheden, dilemma's en behoeften van lokale ambtenaren en professionals*. Den Bosch: Avans Hogeschool.

Gielen, A.-J.E. (2020). *Cutting through complexity. Evaluating countering violent extremism (CVE)*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (proefschrift).

Griffin, D. (2023). 'I Hereby and Herein Claim Liberties'. Identity and Power in Sovereign Citizen Pseudolegal Filings. *International Journal of Coercion, Abuse, and Manipulation*, 6(1), 155-171.

Hamaker-Zondag, K. (2022). Kijk van buiten systeem naar binnen, niet andersom. *De Andere Krant*. <https://deanderekrant.nl/kijk-van-buiten-systeem-naar-binnen-niet-andersom-2022-07-26/>

Harambam, J., & Aupers, S. (2017). 'I Am Not a Conspiracy Theorist'. Relational Identifications in the Dutch Conspiracy Milieu. *Cultural Sociology*, 11(1), 113-129.

Harambam, J. (2020). *Contemporary Conspiracy Culture. Truth and Knowledge in an Era of Epistemic Instability*. Routledge.

Harambam, J. (2024). Conspirituality. An (Un)happy Marriage of Conspiracy Theories and Spirituality? In D. Houtman & G. Watts (Eds.), *The Shape of Spirituality. The Public Significance of a New Religious Formation* (267-297). Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/hout21684-011>

Hardie, B., & Rose, C. (2025). What next for tests of the situational model of Situational Action Theory? Recommendations from a systematic review. *European Journal of Criminology*, 22 (3). <https://doi.org/10.1177/14773708241306945>

Hartleb, F., Schliefssteiner, P., & Schiebel, Ch. (2023). From Anti-Measure Activism to Anti-State Extremism? The 'Querdenker' Protest-Movement and Its Interrelation and Dynamics with the 'Reichsbürger' in Germany and Austria. *Perspectives on Terrorism*, 17(1), 123-143.

Hendell, G. (2010). Domestic Use of the Armed Forces to Maintain Law and Order – *posse comitatus* Pitfalls at the Inauguration of the 44th President. *Publius: The Journal of Federalism*. 41 (2), 336-348. doi:10.1093/publius/pjq014

Het Bewuste Pad (n.d.). *Geboorte In Trust*. Geraadpleegd november 2024. <https://geboortetrust.hetbewustepad.nl/geboorte-trust/>

Het Bewuste Pad (n.d.). *Verzendadres documenten*. Geraadpleegd november 2024. <https://geboortetrust.hetbewustepad.nl/verzendadres-documenten/>

Hobbs, H., Young, S., & McIntyre, J. (2024). The internationalisation of pseudolaw. The growth of sovereign citizen arguments in Australia and Aotearoa New Zealand. *UNSW Law Journal* 47 (1), 309-342.

Hodge, E. (2019). The Sovereign Ascendant. Financial Collapse, Status Anxiety, and the Rebirth of the Sovereign Citizen Movement. *Frontiers in Sociology*, 4(76), 1-10.

Hoge Raad van de Kinderen (2023). *Trust-Coöperatie Hoge Raad van de Kinderen HRK SAC*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.trust-cooperatie-hoge-raad-van-de-kinderen-hrk-sac.nl/onderscheid-beneficiair-en-persoon>

Hoge Raad van de Kinderen (2023). *Vestig de erfrechtelijke competentie van uw pasgeborene*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.trust-cooperatie-hoge-raad-van-de-kinderen-hrk-sac.nl/geboorteaangifte>

Hoge Raad van de Levende Mensenkinderen (n.d.). *Diplomatiek paspoort*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.hogeraadvandelevendemensenkinderen.nl/diplomatiek-paspoort-diplomatic-passport/>

Hoge Raad van de Levende Mensenkinderen (n.d.). *Homepagina*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.hogeraadvandelevendemensenkinderen.nl>

Hoge Raad van de Levende Mensenkinderen (n.d.). *Historie Cestui Qui Vie*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.hogeraadvandelevendemensenkinderen.nl/cestui-qui-vie/>

Hoge Raad van de Levende Mensenkinderen (n.d.). *Uitspraken*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.hogeraadvandelevendemensenkinderen.nl/category/uitspraken/>

Horsthuis, J. (2022). Eurostaete – a country of seven billion outhabitants. *Archis*. <https://archis.org/volume/eurostaete-a-country-of-seven-billion-outhabitants/>

Horten, B., & Orth, M. (2023). Politisch motivierte Kriminalität durch Reichsbürger und Selbstverwalter in der Bundesrepublik. *Forensische Psychiatrie, Psychologie, Kriminologie* 17, 255-258. <https://doi.org/10.1007/s11757-023-00771-x>

Hurenkamp, M. (2025). *Namens wie spreekt u? Het burgerschap van 'soevereinen' nader verklaard*. Amsterdam: Van Gennep.

Ik word Autonoom (n.d.). *Homepagina*. Geraadpleegd november 2024. <https://ikwordautonoom.nl/>

ILO (1989). *C169 – Indigenous en Tribal Peoples Convention, 1989 (no. 169)*. International Labour Organization. https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORM-LEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169

Ingrado (2025). *Rapport Enquête Vrijstellingen 5 onder b*. <https://www.ingrado.nl/kennisbank/items/rapport-enquete-vrijstellingen-5-onder-b>

IVG [Indigenes Volk der Germaniten] (n.d.). *Het Indigene Volk Germaniten* (homepagina). Geraadpleegd februari 2025. <https://www.indigenesvolkgermaniten.org/nl/startseite-nederlands/>

JKP & Doorpakkers (n.d.). *Wet Normalisering Rechtspositie Ambtenaren. Vragen, feiten en gevolgen*.

Jonker, A. (2025). Van Kafka tot Guerilla? Parallele samenlevingen als vorm van verbeeldingskracht en verzet. De kracht van (on)macht. Dilemma's op het snijvlak van zorg en veiligheid. *Crafting Resilience Magazine*, 1(1), 55-63.

Katz, A. (2021). Insurrection By Any Other Name? Race, Protest, and Domestic Military Intervention. *Columbia Journal of Law and Social Problems* 55(1), 145-190.

KBvG [Koninklijke Beroepsorganisatie van Gerechtsdeurwaarders]. (2025). Veilig recht doen in een veranderende samenleving. *Position Paper*.

Keil, J.-G. (2021). On distinguishing the milieu of the Reichsbürger-Pathologization of the political and politization of the pathological. *Forensische Psychiatrie, Psychologie, Kriminologie* 15, 255-273. <https://doi.org/10.1007/s11757-021-00668-7>

Kemper, I. (2015). Vrijstaat Wonderland is weer ontruimd. *RTV Drenthe*. <https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/103194/politie-ontruimt-vrijstaat-wonderland-bij-coevorden>

Kent, S.A. (2015). Freeman, Sovereign Citizens, and the Challenge to Public Order in British Heritage Countries. *International Journal of Cultic Studies*, 6(1), 1-15.

Kielman, R.H. (2017). *In het laatste der dagen. Eindtijdverwachting in Nederland op de drempel van de moderne tijd (1790-1880)*. Delft: Eburon (proefschrift).

Kouwenhoven, A., & Smouter, K. (2023). De 'autonomen' van Youri Plate blijven ook na zijn arrestatie in hem geloven. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/12/20/de-autonomen-van-youri-plate-blijven-ook-na-zijn-arrestatie-in-hem-geloven>

LA Times (1988). OBITUARIES. William P. Gale. Led Several Racist Groups. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1988-05-04-mn-1880-story.html>

Legislation.gov.uk (n.d.). *Cestui Que Vie Act 1666*. The National Archives on behalf of HM Government. <https://www.legislation.gov.uk/aep/Cha2/18-19/11>

Leijenhorst, A. (2025). *Betekenisvol contact als antwoord op anti-institutioneel gedachtegoed*. *Handreiking*. Rotterdam: Hogeschool Inholland.

Leiker, J. (2019). Rage of the Rural Minority. The High Plains Farm Crisis and Farmer Activism in Colorado and Kansas. *Great Plains Quarterly*, 39(3), 265-289.

Leven als Mens (n.d.). Universele Waarden van Semblija (2 pagina's) en Semblija. Een toelichting (4 pagina's). Gedownload december 2024 via <https://levenalsmens.nl/nieuws/semblija/>

Leven als Mens (n.d.). *De fictie verder ontrafeld*. Geraadpleegd november 2024. <https://levenalsmens.nl/cursussen/de-fictie-verder-ontrafeld/>

Loeser, Ch.E. (2015). From Paper Terrorists to Cop Killers. The Sovereign Citizen Threat. *North Carolina Law Review*, 93(4), 1106-1139.

Mallek, M. (2016). Uncommon law. Understanding and quantifying the sovereign citizen movement. Calhoun: *Naval Postgraduate School* (thesis).

Marko, K. (2021). The rulebook – our constitution. A study of the 'Austrian Commonwealth's' language use and the creation of identity through ideological in- and out-group presentation and legitimation, *Critical Discourse Studies*, 18(5), 565-581. doi:10.1080/17405904.2020.1779765

Matheson, C.L. (2017). Psychotic Discourse. The Rhetoric of the Sovereign Citizen Movement. *Rhetoric Society Quarterly*, 48(2), 187-206.

Mazel, J. (2024). SUVERENISMUS JAKO VÝZVA PRO VNITŘNÍ BEZPEČNOST ČESKÉ REPUBLIKY. Praag: Cevro University (BA thesis).

McIntyre, J., Hobbs, H., & Young, S. (2025). The Strawmen Trap. Non-Appearance and the Pitfalls of Pseudolaw. *Australian Law Journal* 99(4).

Meier, H.X. (2016). *Hintergrundwissen*. Nederlandse vertaling: R. Pietersen, m.m.v. J.L. Moerbeek, T. Moerbeek, M. Boone, L. Schouten (z.d.). *Achtergrondkennis. Achtergrondkennis van het 'huidige' rechtssysteem. Hoe we het kunnen laten verdwijnen ... en vervangen door iets beters*.

Ministerstvo Vnitra České Republiky/Ministerie van Binnenlandse Zaken Tsjechië (n.d.). Hnutí Suverénních občanů a jejich aktivity v České republice. <https://mv.gov.cz/chh/clanek/hnuti-suverennich-obcanu-a-jejich-aktivity-v-ceske-republice.aspx>

Nanninga, P., & Valk, F. (2025). *Anti-institutionele tendensen in Nederland. Een verken-nende literatuurstudie vanuit religiewetenschappelijk perspectief*. Rijksuniversiteit Groningen.

NCTV (2021). *De verschillende gezichten van de coronaprotesten*. Den Haag: NCTV.

Netolitzky, D.J. (2018). A Pathogen Astride the Minds of Men. The Epidemiological History of Pseudolaw. Centre d'expertise et de formation sur les intégrismes religieux et la radicalisation (CEFIR). Symposium: Sovereign Citizens in Canada, Montreal, May 3. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3177472.

Netolitzky, D.J. (2021). A Revolting Itch. Pseudolaw as a Social Adjuvant. *Politics, Religion & Ideology* 22 (2), 164-188. doi: 10.1080/21567689.2021.1924691

Netolitzky, D.J. (2023). New hosts for an old disease. History of the organized pseudo-legal commercial argument phenomenon in Canada – Part III. *Alberta Law Review* 60 (4), 971-1016.

NTA (2023). *Ideologische eilanden. De 'soevereinen' en de eigen samenleving*. Deventer: NTA.

Openbaar Ministerie, (2025, 10 september). OM verdenkt vijf mannen van deelname aan crimineel netwerk met terroristisch motief. <https://www.om.nl/actueel/nieuws/2025/09/10/crimineel-netwerk-terroristisch-motief-leeuwarden>

Openbaar Ministerie (2025, 15 december). OM in beroep tegen deel uitspraken in zaak radicale soevereinen. <https://www.om.nl/actueel/nieuws/2025/12/15/om-in-beroep-tegen-deel-uitspraken-in-zaak-radical-soevereinen>

Openbaar Ministerie (2025, 7 april). Vervolg leerplechtzaken (artikel 5b). <https://www.om.nl/actueel/nieuws/2025/04/07/vervolg-leerplechtzaken-artikel-5b>

Paradis, C., Owen, E., & McCullough, G. (2018). Evaluations of Urban Sovereign Citizens' Competency to Stand Trial. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 46, 158-166.

Parker, G. (2014). Competence to Stand Trial Evaluations of Sovereign Citizens. A Case Series and Primer of Odd Political and Legal Beliefs. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 42, 338-349.

Pauwels, L., Svensson, R., & Hirtenlehner, H. (2018). Testing situational action theory. A narrative review of studies published between 2006 and 2015. *European Journal of Criminology*, 15(1), 32-55. <https://doi.org/10.1177%2F1477370817732185>.

Peels, R. (2024). *De extremist en de wetenschapper. Hoe we radicalisering beter kunnen begrijpen*. Amsterdam: Balans.

Perry, B., Hofmann, D., & Scrivens, R. (2020). Confrontational but Not Violent. An Assessment of the Potential for Violence by the Anti-Authority Community in Canada. *Terrorism and Political Violence* 32 (8), 1776-1796.

Pitcavage, M. (1997). Common Law and Uncommon Courts. An Overview of the Common Law Court Movement. *The Militia Watchdog*. <https://web.archive.org/web/20071014194401/http://adl.org/mwd/common.asp>

Pointer (2023). Melissa (48) geloofde dat ze autonoom kon worden en zit elf jaar later nog steeds in de schulden. Via <https://pointer.kro-ncrv.nl/melissa-48-geloofde-dat-ze-autonoom-kon-worden-en-zit-elf-jaar-later-nog-steebs-in-de-schulden>

Pollack-Sarnecki, H., Lioufas, A., & Jarlsbro, M. (2023). *Rutten Demokrati. Konspirationspropaganda, rasism och våld*. FOI.

Pytyck, J., & Chaimowitz, G.A. (2013). The Sovereign Citizen Movement and Fitness to Stand Trial. *International Journal of Forensic Mental Health*, 12(2), 149-153.

Rahtje, J. (2022). Driven by Conspiracies. The Justification of Violence among 'Reichsbürger' and Other Conspiracy-Ideological Sovereignists in Contemporary Germany, *Perspectives on Terrorism*, 16(6), 49-61.

RenevdfNiemeijer (n.d.). *Algemene Voorwaarden*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.renevdfniemeijer.nl/algemene-voorwaarden>

Rijksoverheid (2022). Besluit Woo-verzoek over het bewijs van 'gratie Gods' <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/woo-besluiten/2022/08/15/besluit-woo-verzoek-over-het-bewijs-van-gratie-gods>

Rodde, A. (2024). Citoyens Souverains. De l'opposition à l'état à la violence. *Les Notes du Creogn. Centre de Recherche de l'Ecole des Officiers de la Gendarmerie Nationale*, 103.

Rudberg, I. (2022). *Suverän frihet. En studie om den svenska anti-lockdownrörelsen och dess kopplingar till internationell konspiritualitet*. Stockholms universitet (thesis).

Sapientes ab Oriente (2023). *Volk, Council en Court*. Geraadpleegd januari 2026. <https://sapientesaboriente.nl/over-ons/volk-council-en-court/>

Sarteschi, C.M. (2020). *Sovereign Citizens. A Psychological and Criminological Analysis*. Springer Nature.

Sarteschi, C.M. (2021). Sovereign Citizens. A Narrative Review with Implications of Violence Towards Law Enforcement. *Aggression and Violent Behavior*, 60, article 101509.

Serie, C.M.B., Van Damme, L., Pleysier, S., De Ruiter, C., & Put, J. (2021). The relationship between primary human needs of the good lives model (GLM) and subjective well-being in adolescents. A multi-level meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 61, article 101651. doi: 10.1016/j.avb.2021.101651

Sieckelinck, S., & Gielen, A.J. (2020). *Veerkracht bevorderen bij opgroeiende jongeren. Inzetten op beschermende factoren*. Den Haag: Platform JEP.

Siegel, I. (2024). Soevereinen en autonomen. Hoe het complotdenken de rechtszaal betreedt. *Ars Aequi*, 217, 201-209.

Sigma Wolf (2021). Jeroen Sloendregt over Opzegging Machtiging Besturen (video). Geraadpleegd november 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=RI09cADrXag>

Sizoo, B., Strijbos, D., & Glas, G. (2022). Grievance-fueled violence can be better understood using an enactive approach. *Frontiers in Psychology*, 13:997121. doi: 10.3389/fpsyg.2022.997121

Smeeke, A., & Lubbers, M. (2024). Our Gloomy Future and Glorious Past. Societal Discontent, National Nostalgia and Support for Populist Radical-Right Parties in the Netherlands. *Frontiers in Political Science*, 6, 1390662.

SPLC (n.d.). *Moorish Sovereign Citizens*. <https://www.splcenter.org/fighting-hate/extremist-files/group/moorish-sovereign-citizens>

Taplin, P., Holland, C., & Billing, L. (2023). The Sovereign Citizen Superconspiracy. Contemporary Issues in Native Title Anthropology. *The Australian Journal of Anthropology*, 34(2), 59-149.

The Butterfly Tribe (2023). DIT BETEKENT HET EINDE VAN ONZE MAATSCHAPPIJ – Personnage fraude 101 (video). Geraadpleegd november 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=N5HFrh1EnVU>

The Butterfly Tribe (n.d.). *What is the butterfly tribe?* Geraadpleegd november 2024. <https://web.archive.org/web/20240809051532/http://thebutterflytribe.io/>

Thijs, F. (2024). *From extreme beliefs to actual violence. A mixed-methods study into terrorist suspects*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam (proefschrift). <https://doi.org/10.5463/thesis.449>

Tieleman, Y., & Rosman, C. (2024). Politiechef over Nederlanders die soeverein willen leven: 'Zet ze niet neer als wappies.' *Algemeen Dagblad*.

Van Buuren, G.M. (2016). *Doelwit Den Haag? Complotconstructies en systeemhaat in Nederland, 2000-2014*. Leiden: Universiteit Leiden (proefschrift).

Van Buuren, G.M. (2022). Complotdenken en extremisme. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 12(2), 53-71.

Van Buuren, G.M. (2023). Breaking (with) the system. Exodus as resistance? *Perspectives on Terrorism*, 17(1), 88-102.

Van Buuren, G.M. (2024). *Wij, de levende vrouwen en mannen van vlees en bloed*. Spelen om te leven. *Justitiële verkenningen*, 50(3), 55-71.

Van der Tak, E.B., & Harambam, J. (2024). Reclaiming agency against the new world order. Beyond the coping mechanism frame in conspiracy theory studies. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 11(4), 489-516.

Van der Tak, E.B., & Harambam, J. (2025). Caught in Construction. Why Dutch Sovereign Citizens Challenge the Bureaucratic State. *Journal of Contemporary Ethnography*, 54(6), 818-847.

Van Dinter, L. (2020). 'De Vrije Mens' vs. de Belastingdienst. *Want to Know*. <https://www.wanttoknow.nl/inspiratie/de-vrije-mens-vs-de-belastingdienst/>

Van Dinter, L. (2021). *Free State Wonderland*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.freespirits.community/en/project/free-state-wonderland/>

Van Es, L., Van Prooijen, J.-W., Van Buuren, G.M., & Van Veldhuizen, A.P. (2025). From 'Great Awakening' to sending death threats. A study of police-recorded crimes driven by conspiracy theories in the Netherlands. *European Journal of Criminology*, 1-24.

Van Halderen, R.C., Tjoelker, R., Walberg, A., & Spithoven, R. (2024). *(Ir)reëel gevaar. Een verkennend onderzoek naar de lokale preventie van bedreiging en intimidatie door complotdenkers*. Enschede: Saxion Hogeschool.

Van Hamelen, E. (2022). Hoe kun je 'soeverein' worden? Interview met Karen Hamaker-Zondag (video). *De Andere Krant*. <https://www.youtube.com/watch?v=2XIGyG5ZP6A>

Van Leeuwen, M. (2023). *Ken Uw Recht. Vrijheid is uw recht*. BF Uitgeverij, 2e druk.

Van Rees-van Bekkum, M. (2024). *Als mens (en burger?). Verkennend onderzoek naar effectieve en minder effectieve omgangsvormen van professionals in de omgang met soevereine mensen in Nederland*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek (masterthesis).

Van Straaten, G., Bruijn, S., & Van Miltenburg, C. (2024). *Agressie, bedreiging en intimidatie bij gerechtsdeurwaarders*. Amsterdam: Ipsos.

Van Veldhuizen, A., & Darmont, E. (2024). Los van het geld. Soevereinen en het financiële systeem. *Justitiële Verkenningen*, 50(2), 65-77. <https://doi.org/10.5553/JV/016758502024050002005>

Vargen, L.M., & Challacombe, D.J. (2023). Violence Risk Assessment of Sovereign Citizens. An Exploratory Examination of the HCR-20 Version 3 and the TRAP-18. *Behavioral Sciences & the Law*, 41(2-3), 55-77.

Veilig & Vrij (2022). *De BSN dwaling*. Geraadpleegd november 2024. <https://veiligenvrij.nl/blog/2022/08/13/BSN-Dwaling/>

Veilig & Vrij (2023). *Plakkaat van Verlatinghe*. Geraadpleegd februari 2026. <https://veiligenvrij.nl/journal/Plakaat-van-Verlatinghe/>

Veilig & Vrij (2024). *Zo word je correct soeverein. Een introductie* (video). Geraadpleegd februari 2025. <https://rumble.com/v4pu6xn-zo-word-je-correct-soeverein-een-introductie.html>.

Veling, W., Sizoo, B., Van Buuren, J., Van den Berg, C., Sewbalak, W., Pijnenborg, G.H.M., Boonstra, N., Castelein, S., & Van der Meer, L. (2021). Zijn complotdenkers psychotisch? Een vergelijking tussen complottheorieën en paranoïde wanen. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 63(11), 775-781.

Verwey-Jonker Instituut & Radar Advies (2025). *Anti-institutionalisme in Nederland. Exploratieve overzichtsstudie van gedachtegoed, organisatie, voedingsbodems, risico's en bestaande handelingsperspectieven*. Utrecht.

VNG (2025). *Rondetafelgesprek over omgaan met soevereinen*. Position Paper. <https://vng.nl/nieuws/vng-position-paper-voor-rondetafelgesprek-over-soevereinen>

Vrije Kees (2025). *De belangrijkste persoon in je leven – hoe zet je die in voor jouw vrijheid?* Download via <https://vrijekees.nl/wp-content/uploads/2025/11/20250309-Flyer-vrijekees-V25.1.pdf>

Vrije Kees (n.d.). *Achtergrondinfo. Wat is de relatie tussen privacy en jouw vrijheid?* Geraadpleegd november 2024. <https://vrijekees.nl/vlogs-docus/>

Vrijstaat Wonderland (2022). *De eerste internationale school vestigt zich in Wonderland*. <https://vrijstaat-wonderland.online/de-eerste-internationale-school-vestigt-zich-in-wonderland/>

Ward, T., & Fortune, C.A. (2013). The good lives model. Aligning risk reduction with promoting offenders' personal goals. *Europ. J. Prob.* 5, 29-46. doi: 10.1177/206622031300500203

Ward, T., & Gannon, T.A. (2006). Rehabilitation, etiology, and self-regulation. The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. *Aggression and Violent Behavior*, 11, 77-94.

Ward, T., & Maruna, S. (2007). *Rehabilitation*. New York, NY: Routledge.

Wellstandingmen (n.d.). *Voorbereiding. Jouw wereld en positie goedom zetten! Zelf autoriteit nemen via basisstappen*. Geraadpleegd november 2024. <https://www.wellstandingmen.com/voorbereiding/>

Wikström, P.O.H., & Bouhana, N. (2016). Analyzing radicalization and terrorism. A Situational Action Theory. In LaFree G. & Freilich J.D. (Eds.), *The handbook of the criminology of terrorism* (175-189). Wiley-Blackwell, UK.

Wikström, P.-O. (2004). Crime as alternative. Towards a cross-level situational action theory of crime causation. In: McCord J (Eds.). *Beyond Empiricism. Institutions and Intentions in the Study of Crime*. New Brunswick, NJ: Transaction (1-37).

Wikström, P.-O. (2019). Situational action theory. A general, dynamic and mechanism-based theory of crime and its causes. In: Krohn M., Hendrix N., Hall G., et al. (Eds.). *Handbook on Crime and Deviance*. 2nd ed. Cham, Switzerland: Springer Nature (259-281).

Wonderland (n.d., a). *Declaration of Independence. 21 september 2015*. <https://vrijstaat-wonderland.online/publicaties/>

Wonderland. (n.d., b.). *Inwoner of bewoner.....* Geraadpleegd november 2024. <https://vrijstaat-wonderland.online/inwoners/>

Word Mens (n.d.). *Homepagina*. Geraadpleegd november 2024. www.wordmens.nu

Zuidervaart, B. (2023). De Hoge Raad ontving duizenden brieven van burgers die zich 'soeverein' verklaren. *Trouw*. <https://www.trouw.nl/binnenland/de-hoge-raad-ontving-duizenden-brieven-van-burgers-die-zich-soeverein-verklaren~bcad0938>

Bijlagen

Bijlage 1 Uitgebreide verantwoording van werkwijze en methode(n)

A. Literatuuronderzoek

In het literatuuronderzoek is door middel van zoekstringen per taalgebied (naast Nederlands- ook Engels- en Duitstalig⁸⁶) gezocht naar wetenschappelijke literatuur over het soevereine gedachtegoed. Per taalgebied is als volgt een zoekstring opgebouwd: '[variaties op namen voor het soevereine gedachtegoed en aanhangers daarvan, zoals "soverein*", "autono*" of "vrij mens"] OF [namen van groepen binnen het soevereine milieu, zoals "Reichsbürger"] OF [namen van bekende figuren binnen bewegingen]'.⁸⁷ De zoekstringen zijn gedraaid in Web of Science, Scopus, KrimLit en PubPsych in juli 2024. De gehanteerde zoekperiode was 1 januari 2000 tot en met 1 juli 2024. In totaal leverde dit 312 artikelen op. Daarnaast zijn nog twaalf artikelen door middel van 'convenience sampling' (sneeuwballend) toegevoegd en leverde een laatste zoekslag in Google Scholar nog eens tien artikelen op. Alleen artikelen die gingen over het soevereine gedachtegoed of de soevereine beweging zijn geïncludeerd. Dit is bepaald aan de hand van het lezen van de titel en het abstract van elk artikel. Na selectie⁸⁸ bleven er 54 artikelen/boeken over die voor deze studie zijn gelezen. Dit gebeurde in het najaar van 2024. In de loop van 2025 zijn er nog enkele andere studies verschenen over de Nederlandse situatie. Deze zijn handmatig toegevoegd aan het literatuuronderzoek. De wetenschappelijke literatuur vulden we gedurende het onderzoek aan met andere openbare schriftelijke bronnen, zoals beleidsdocumenten, fenomeenanalyses en onderzoeksrapporten (grijze literatuur). Ook zijn rapporten en boeken gelezen waarin

86 Het gaat hier om het taalgebied waarbinnen de soevereine beweging(en) actief zou(den) zijn, niet de taal van het artikel. Artikelen over de Reichsbürger (in Duitsland) kunnen ook in het Engels of Nederlands zijn geschreven. Naast NL, ENG en DUI maakten we ook nog een zoekslag op de namen van enkele bewegingen elders in Europa, zoals in Frankrijk, Zweden, Italië en Tsjechië.

87 We gebruiken een OF-OF-OF constructie. Dat wil zeggen dat artikelen één van de zoekwoorden in de categorieën moeten bevatten om te worden gevonden. Er is rekening gehouden met verschillende spellingen van woorden. De asterisk (*) geeft aan dat verschillende varianten van woorden worden gevonden, zo vindt de zoekterm 'autono*' zowel het woord 'autonoom' als 'autonome' of 'autonomen'.

88 Een aantal boeken en artikelen is uitgesloten uit praktische en financiële overwegingen: het ging om fysieke exemplaren in bibliotheken op grote afstand en een handvol artikelen die niet binnen de aanwezige licentie vielen en waarvoor betaald moest worden. Dit betrof met name Duitstalige bronnen. Het is de inschatting van de onderzoekers geweest om deze bronnen uit te sluiten. De overweging was dat er voldoende ander materiaal aanwezig was over de Duitse situatie en deze bronnen daarom niet cruciaal waren voor het doel van dit onderzoek.

het soevereine gedachtegoed wordt uitgelegd door mensen die zelf onderdeel uitmaken van het soevereine milieu of die bekendheid genieten in soevereine kringen. De selectie hiervan is gebaseerd op de bronnen waarnaar werd verwezen op de verschillende bekeken websites (zie online analyse) en waarnaar respondenten verwezen in de interviews.

B. Analyse openbare bronnen

Werkwijze media-analyse

In de media-analyse is getracht een overzicht te maken van Nederlandstalige media-producties waarin soevereine mensen zelf aan het woord komen. Het gaat hier dus om een specifiek deel van alle berichtgeving over soeverein gedachtegoed in de Nederlandse media. Het is belangrijk om te benadrukken dat de media-analyse geen uitputtend beeld geeft. Dit was voor het doel van dit onderzoek ook niet noodzakelijk; het ging immers om een eerste impressie.

Om te komen tot onze *sample* is gebruikgemaakt van een zoekstring die is gedraaid in NexisUni, een digitaal krantenarchief. Er is alleen gekeken naar Nederlandstalige nieuwsberichten. De gebruikte zoekstring combineerde: [varianties op termen voor aanhangers van het gedachtegoed, zoals 'sovereinen'] EN [veelgebruikte woorden binnen het soevereine milieu, zoals '*trust*'] EN 'ik'.⁸⁹ Dit laatste woord is gekozen omdat we op zoek waren naar artikelen waarin mensen zelf aan het woord komen. In veel gevallen zullen zij daarbij het woord 'ik' gebruiken. Er is ook geëxperimenteerd met zoekstringen waarin we dit woord niet toevoegden. Deze leverden honderden artikelen meer op, die vaak niet relevant bleken.

De gebruikte zoekstring leverde 453 bestanden op voor de periode 1 januari 2022 tot en met 1 mei 2025. Deze bestanden⁹⁰ zijn op 9 mei 2025 gedownload uit NexisUni. De *sample* is op twee momenten (juli en oktober 2025) handmatig aangevuld met nieuwe berichtgeving, waaronder artikelen uit *De Andere Krant* en enkele televisie-uitzendingen. Uiteindelijk zijn er 40 producties gecodeerd. Dat dit aantal beduidend minder is dan 453 is op twee manieren te verklaren: er zaten veel dubbele artikelen in de *sample* (oftewel artikelen die qua inhoud identiek waren, maar in verschillende media verschenen) en in veel artikelen ging het, ondanks de gehanteerde zoekstring, over soevereine mensen als groep, maar niet over individuele personen en/of kwamen zij niet zelf aan het woord.

Analyse

De geselecteerde producties zijn gecodeerd met een codeerschema. Dit schema was opgebouwd uit de volgende elementen: (1) algemene informatie: titel, medium en da-

89 Anders dan in het literatuuronderzoek is hier gekozen voor een EN-EN constructie. De reden hiervoor is dat de zoekstring anders veel artikelen opleverde waarin het bijvoorbeeld ging over de soevereiniteit van staten of landen, of soevereiniteit in relatie tot iets anders dat niet gerelateerd is aan soevereiniteit zoals in dit onderzoek.

90 Groeperen met redelijke gelijkheid: aan, taal: alleen Nederlands, alleen nieuws, inclusief duplicaten.

tum productie, (2) personalia en demografie van soevereine mensen genoemd in productie: naam, sekse, leeftijd, woonplaats/provincie/land, beroep, (3) direct aan het woord: ja/nee,⁹¹ en (4) indien 'ja': zelfidentificatie, drijfveren voor aangehangen gedachtegoed, visie op gedachtegoed, toekomstbeeld, rol en/of lidmaatschap van organisaties, overig (niet in codeerschema, wel interessant).

De analyse bestond uit een aantal stappen. Allereerst is gekeken naar de code 'direct aan het woord'. Alleen wanneer iemand direct geciteerd wordt in een productie, bijvoorbeeld door middel van een interview of door te citeren wat zij in de rechtbank zeiden, is hier 'ja' gecodeerd. Wanneer er alleen *over mensen wordt gepraat*, is hier 'nee' gecodeerd. In sommige artikelen is sprake van een combinatie van beide: sommige mensen kwamen direct aan het woord, anderen niet. Voor de analyse van demografische kenmerken is gekeken naar de gehele gecodeerde set, dus naar alle unieke personen genoemd in de gecodeerde artikelen, ongeacht of zij direct aan het woord kwamen of niet. De uitkomsten hiervan zijn ondergebracht in § 3.2. Voor de overige thema's is alleen de subset 'direct aan het woord' geanalyseerd. De uitkomsten daarvan zijn gebruikt voor het inrichten en contextualiseren van de diepte-interviews, maar worden in deze studie verder niet apart besproken.

Werkwijze online analyse

De online analyse bestond uit twee delen: een analyse van Nederlandstalige websites en een analyse van Nederlandstalige Telegramgroepen. De online analyse had als doel inzicht te geven in de verschillende 'stromingen' binnen het gedachtegoed en de rolverdeling en interactie tussen mensen online. Het hielp ons ook om potentiële respondenten voor de diepte-interviews in kaart te brengen. Daarnaast is de online analyse gebruikt om zicht te krijgen op bijeenkomsten georganiseerd door en voor mensen die interesse hebben in het soevereine gedachtegoed.

Analyse websites

Voor deze analyse is op basis van eerder onderzoek naar de Nederlandse situatie een groslijst gemaakt van Nederlandse websites met daarop soeverein gedachtegoed. Deze lijst is aangevuld door via zoekmachine Google te zoeken op 'soverein worden', 'autonoom worden', 'vrij mens worden' en 'levend mens verklaren'. Ook is gebruikgemaakt van de sneeuwbalmethode door te kijken naar websites waarnaar op de al gevonden websites wordt verwezen. Een website is geïncludeerd wanneer er op de website sprake was van ten minste één van de volgende criteria:

1. Er wordt hulp of er worden producten aangeboden om soeverein, autonoom of vrij mens te worden of als zodanig te kunnen leven.
2. De kern van de website bevat terminologie die typerend is voor het soevereine, autonome en vrije mens-gedachtegoed.

91 Voor elk soverein mens die in het artikel wordt genoemd, is apart gecodeerd of die direct aan het woord kwam (ja of nee). In sommige artikelen was namelijk sprake van een mix: sommige mensen kwamen direct aan het woord, anderen niet.

Dit resulteerde in een lijst van 29 Nederlandstalige websites⁹² die gericht zijn (of waren) op het delen van soeverein gedachtegoed. Wanneer een website niet meer online te vinden was, is gebruikgemaakt van een internetarchief om (schermopnames van) de pagina alsnog te kunnen zien. De analyse is afgerond in november 2024.⁹³

Per website is gekeken naar (1) aard van het geuite gedachtegoed, (2) gebruikte terminologie en zelfidentificatie, (3) motivatie van mens(en) achter de website (indien te bepalen), (4) inspiratiebronnen en verwijzingen naar andere websites en (5) contactformulieren voor een interviewverzoek. Voor het bepalen van (3) is specifiek gekeken naar wat (beheerders van) websites beschrijven als hun missie of visie, of wat hen heeft bewogen de pagina op te richten (bijvoorbeeld op een 'over ons'-pagina).

De uitkomsten van de online analyse zijn verwerkt in hoofdstuk 2, hoofdstuk 3 en § 4.7.

Analyse Telegram

De Telegramanalyse richtte zich in de eerste plaats op het in kaart brengen van de omvang en kenmerken van openbare Telegramgroepen waarin de voertaal Nederlands is. Er zijn zes groepen opgenomen in de brede analyse, waarin is gekeken naar (1) het aantal gebruikers, het aantal berichten en het jaar van oprichting. Ook werd aandacht besteed aan (2) welke thema's worden besproken en hoe deze zich ontwikkelen in de tijd, en (3) de manier van communiceren. Naast deze brede verkenning is voor twee groepen een verdiepende analyse uitgevoerd. De twee casestudies gaven meer inzicht in de dynamiek binnen die specifieke groepen, zoals de verschillende rollen die gebruikers aannemen (bijvoorbeeld beheerder, (actieve) deelnemer of meezer) en de argumentaties en motieven die gebruikers zelf aangeven voor deelname of betrokkenheid bij het gedachtegoed en de thema's.

Selectie van groepen

De selectie van groepen vond plaats via Google en de zoekfunctie van Telegram. Gebruikte zoektermen waren onder meer: 'soeverein', 'autonoom', 'sovereign', 'vrij mens', 'death at sea', 'CQV-LLC' en 'levend mens verklaren'. Met de sneeuwbalmethode zijn vervolgens aanvullende groepen gevonden. Alleen groepen die voldeden aan de volgende criteria werden geïncludeerd:

1. De groep is openbaar.
2. De groep heeft meer dan negen leden.
3. De groep bestaat minimaal één jaar (peildatum 2025).
4. De groep was in 2021 (of later) nog actief.
5. Er wordt regelmatig gesproken over het soevereine gedachtegoed. Hiervoor hanterden we een marge van meer dan 100 berichten bij een kleine groep (tot 100 le-

92 Vijf websites vielen af omdat zij niet in de kern gingen over soeverein gedachtegoed.

93 Zoals al eerder opgemerkt, is het soevereine gedachtegoed constant in beweging en ontwikkeling. Dat betekent ook dat teksten op webpagina's aangepast worden en websites soms geheel verdwijnen. Dat geldt ook voor de bronnen die wij hebben geraadpleegd. We geven daarom in de bronvermelding aan wanneer we de webpagina raadpleegden.

- den) en een marge van meer dan 10% van het totale aantal berichten voor groepen met meer dan 100 leden.
6. De chatgeschiedenis van de groep kan worden geëxporteerd.

De twee groepen voor de verdiepende analyse zijn geselecteerd na afronding van de brede verkenning. De keuze viel op deze groepen op basis van de hoge mate van interactie in die groepen en het feit dat er vrijwel exclusief over het soevereine gedachtegoed werd gesproken.

Dataverzameling en -opschoning

De geselecteerde groepen zijn geëxporteerd naar HTML-bestanden⁹⁴ en opgeschoond door 'ruis' te verwijderen: serviceberichten, duplicaten van oudere exports, spamberichten afkomstig van bots, dubbelingen en berichten die alleen link-previews of technische meldingen bevatten. Ook zijn alle gebruikersnamen geanonimiseerd.⁹⁵ Deze analyse is uitsluitend gericht geweest op collectieve patronen, discoursen en interactiestijlen, niet op specifieke personen of gebruikers.

Data-analyse

In totaal bevatten de groepen tienduizenden berichten. Handmatige analyse daarvan is niet realistisch. Daarom is gebruikgemaakt van scripts, kleine programma's die in staat zijn om grote hoeveelheden tekst snel en systematisch te verwerken. Met behulp van Large Language Models, zoals Microsoft Copilot en ChatGPT, is code ontwikkeld in de programmeertaal Java. Deze scripts zijn zo geschreven dat ze uitsluitend de lokale HTML-bestanden verwerken en geen aanvullende gegevens van internet ophalen. Met behulp van deze scripts zijn drie kwantitatieve analyses uitgevoerd. Allereerst zijn uit alle berichten basisgegevens gehaald: het aantal berichten per gebruiker en de activiteit van de groep door de tijd heen. Vervolgens is met behulp van zoekalgoritmen onderzocht welke sleutelwoorden, onderwerpen en thema's het meest voorkomen in de berichtgeving.⁹⁶ Dit gaf inzicht in de inhoudelijke focus van de groepen en hoe vaak het discours ging over soverein gedachtegoed. Tot slot is gekeken naar de manier van communiceren: wordt er vooral gezonden door enkele gebruikers, of is er juist veel onderlinge interactie?⁹⁷ De betreffende onderzoeker bepaalde steeds of de gegenereerde informatie inhoudelijk klopte en betekenisvol was. AI fungeerde daarbij uitsluitend

94 Bij groepen met meer dan 15 HTML-bestanden is ervoor gekozen om de laatste 15 bestanden (de meest recente) te gebruiken voor de analyse.

95 Veel Telegramgebruikers gebruiken een pseudoniem, waardoor de herleidbaarheid naar personen in het algemeen beperkt is. Voor de volledigheid is ervoor gekozen desondanks alle gebruikersnamen te anonimiseren. Deze analyse is uitsluitend gericht geweest op collectieve patronen, discoursen en interactiestijlen en niet op specifieke personen of gebruikers.

96 Hiervoor is aan de hand van een script gevraagd hoe vaak bepaalde woorden terugkomen in de berichtgeving. Op basis daarvan is gevraagd om een voorbeeld te geven van de thema's in de berichtgeving en hoeveel procent van de berichten tot een bepaald thema behoorden. Handmatig is nagelopen of de berichten en de thema's kloppend waren.

97 Hiervoor is handmatig door de berichtgeving gegaan.

als hulpmiddel; interpretatie, oordeelsvorming en beslissingen over wat gerapporteerd werd, lagen volledig bij de onderzoekers.

In de verdiepende analyse zijn alle berichten uit de twee geselecteerde groepen opgenomen in een Excelbestand en voorzien van een ID-code, een datum, de gebruikersnaam (indien mogelijk) van degene die het bericht plaatste, of het bericht een reactie was op een ander bericht, en de inhoud van het bericht zelf. Op basis van het aantal berichten per gebruiker en het handmatig bekijken van de inhoud daarvan is door de onderzoeker een inschatting gemaakt van de rolverdeling in de groep. Ook is in de berichtgeving gezocht op zinsneden die wijzen op redenen waarom mensen deelnemen aan de Telegramgroep, zoals: 'Ik ben hier omdat' of 'Ik ben lid geworden om', of 'Ik neem deel aan' en 'mijn zoektocht begon'.

De inzichten uit de Telegramanalyse zijn verwerkt in § 4.7.

C. **Diepte-interviews**

Werving respondenten

Voor de werving van respondenten hebben we verschillende wegen bewandeld. We hebben allereerst gebruikgemaakt van onze eigen netwerken en eerder onderzoek naar het soevereine, autonome en vrije mens-gedachtegoed. Mensen van wie we wisten of vermoedden dat zij het gedachtegoed aanhangen, hebben we benaderd met de vraag of zij wilden meewerken aan dit onderzoek. Daarnaast hebben we hun gevraagd ons verzoek te delen binnen hun netwerk. In het kader van de online analyse (zie eerder) hebben we een overzicht gemaakt van websites waarop soeverein, autonoom en/of vrij mens-gedachtegoed de hoofdrol speelt. Indien beschikbaar, hebben we de mensen achter websites benaderd via de contactgegevens op hun website. We hebben ook oproepen geplaatst in openbare Telegramgroepen waarin veel aandacht is voor het soevereine, autonome en vrije mens-gedachtegoed. Een aantal mensen die veelvuldig posten in deze openbare Telegramgroepen over soevereiniteit, hebben we direct benaderd door hen een privébericht te sturen over het onderzoek. We hebben verschillende organisatoren van bijeenkomsten over soevereiniteit gevraagd of wij deze mochten bijwonen. In één geval waren we welkom en hebben twee leden van het onderzoeksteam een bijeenkomst bijgewoond.⁹⁸ Ten slotte hebben we de respondenten waarmee we een diepte-interview afnamen naderhand gevraagd of zij nog mensen kenden die bereid zouden zijn om met ons te praten (sneeuwballen).

98 Naast dat de organisatoren van de bijeenkomst wisten van onze komst, hebben wij ons aan het begin van de bijeenkomst expliciet kenbaar gemaakt richting de andere deelnemers als onderzoekers en uitgelegd waarom wij aanwezig waren.

Resultaten van werving

In totaal hebben we 62 mensen direct benaderd.⁹⁹ In de meeste gevallen kregen we antwoord: ofwel een afwijzing (24) ofwel de bereidheid om meer informatie te ontvangen of telefonisch contact te hebben (18). In twaalf gevallen leidde dit tot een interview, in zes gevallen is het contact alsnog afgebroken. De redenen hiervoor waren divers, bijvoorbeeld dat het niet lukte niet om een akkoord te bereiken over het *informed consent*, of er werd na eerder contact niet meer gereageerd.

De redenen waarom mensen niet mee wilden werken aan dit onderzoek liepen uiteen. Zo waren er respondenten die aangaven het onderzoek te zien als een vorm van ‘controle van de massa’. Zij hadden er geen vertrouwen in dat hun inzichten op een juiste manier zouden worden weergegeven en/of dat de onderzoekers neutraal en integer te werk zouden gaan. Hierbij speelde ook mee dat er onder de doelgroep ontevredenheid heerst over hoe soevereine mensen worden weergegeven in onderzoek, beleid en de media. Voor anderen gold dat zij principieel afstand wilden nemen van systemen en structuren die zij niet erkennen als legitiem, waar ook wetenschappelijk onderzoek onderdeel van uitmaakt. Ten slotte gaven sommige mensen aan dat het simpelweg ‘niet goed voelde’ om mee te werken aan dit onderzoek.

Ook de mensen die wel geïnterviewd wilden worden, hadden daar verschillende redenen voor. Het feit dat er *met* hen werd gepraat, in plaats van *over* hen, sprak veel respondenten aan. Het interview werd ook gezien als een manier om onrecht aan te kaarten, in de hoop dat de lezers van dit onderzoek, in het bijzonder professionals werkzaam bij overheden, politie en justitie, daar iets mee doen. Tot slot vertelde een aantal respondenten het leuk te vinden om over hun gedachtegoed te praten en dit graag naar buiten uit te dragen.

Tabel 1 geeft aan hoeveel personen er per methode zijn geworven.

Tabel 1. Wervingsmethode van respondenten bereid tot interview

Wervingsmethode	Aantal personen
Eigen netwerk en eerder onderzoek	6
Sociale media	1
Via bijeenkomst	1
Via andere respondent	2
Website	2
<i>Totaal</i>	<i>12</i>

⁹⁹ Via de oproepen in openbare groepen op sociale media zullen we meer mensen dan de hier genoemde 62 hebben bereikt. Het gaat hier om mensen die we direct via een persoonlijk bericht, e-mail of anderszins hebben benaderd.

In veel gevallen gingen er verschillende contactmomenten aan vooraf voordat er daadwerkelijk een interview werd afgenomen. Het gewenste tempo van de respondent was daarin leidend. Hoelang deze ‘aanloop’ duurde, wisselde, maar vaak bedroeg de periode tussen het eerste contact en het interview vier weken tot twee maanden. In één geval zat er een half jaar tussen het eerste contact en het interview.

De combinatie van de gevoeligheid van het onderwerp, Politie & Wetenschap als opdrachtgever van het onderzoek, en media- en politieke aandacht voor ‘soevereinen’ heeft naar alle waarschijnlijkheid geleid tot een *response bias*. Mensen die dit onderwerp en onderzoek in algemene zin belangrijk vinden, zijn sneller bereid om deel te nemen. Mensen die dit niet belangrijk vinden, twijfelden aan de motieven van de onderzoekers, of enigerlei redenen hadden om hun gedachtegoed niet uit te dragen, zijn in het onderzoek niet vertegenwoordigd. Daarnaast heeft de manier van werving ook bijgedragen aan een zekere bias. Zo zijn er enkele respondenten die onderdeel uitmaken (of uitmaakten) van dezelfde groep. In de selectie van respondenten was enige variatie in gender, leeftijd en regio een streven, maar geen vereiste. Deze werkwijze heeft geleid tot een beredeneerde selectie en niet tot een (aselecte) steekproef.

Uiteindelijk zijn er negen diepte-interviews gevoerd met twaalf respondenten. De lengte van de interviews en de informatiedichtheid lag hoger dan vooraf gedacht. Daarmee bedoelen we dat elk interview een rijk beeld gaf, mede door de lengte van de gesprekken die in duur varieerden tussen een en vier uur. In § 4.1 is meer te lezen over de samenstelling van de groep respondenten. De meeste interviews (6) zijn door een combinatie van twee interviewers gedaan, drie interviews zijn door één interviewer gedaan. Er waren drie interviewers in totaal: twee vrouwen en een man. Op één interview na zijn de interviews gedaan door één van de twee vrouwen of de twee vrouwen gezamenlijk.

Opzet

De interviews werden gevoerd aan de hand van een topiclist. Deze topiclist is opgesteld aan de hand van de onderzoeksvragen en bestaande informatie¹⁰⁰ over het soevereine, autonome en vrije mens-gedachtegoed. Daarnaast is inspiratie gehaald uit de Situational Action Theory en het Good Lives Model.

De *Situational Action Theory* (SAT) is van oorsprong een verklarend model voor normdoorbrekend, delinquent en radicaliserend gedrag (Wikström, 2004; Wikström, 2019; Pauwels et al., 2018; Hardie & Rose, 2025). In dit onderzoek kijken we breed en open naar het soevereine gedachtegoed. We gaan er op voorhand dus niet van uit dat dit per definitie leidt tot delinquent en radicaliserend gedrag. Niettemin zetten soevereine mensen zich in hun opvattingen en houdingen, en soms ook in hun gedrag, af tegen wat de meeste mensen in de Nederlandse samenleving normaal vinden. Zij formuleren afwijkende normen en morele waarden, of willen actief breken met gangbare normen. De waarde van de SAT voor dit onderzoek is dat deze theorie onderstreept dat normaf-

100 Hiermee bedoelen we wetenschappelijke literatuur, onderzoeksrapportages, mediaberichtgeving, rechtbank-verslagen, etc.

wijkend of normdoorbrekend gedrag niet verklaard kan worden als je enkel kijkt naar (kenmerken van) individuen of naar omgevingskenmerken alleen. Het benadrukt juist de wisselwerkingen tussen persoonskenmerken en omgevingskenmerken enerzijds, en structurele posities en de brede maatschappelijke context anderzijds (Bouhana & Wikström, 2010; Wikström & Bouhana, 2016). Bij het opstellen van de topiclijst is daarom gekozen om zowel individuele ervaringen te bevragen als in te zoomen op de bredere maatschappelijke context waarbinnen mensen zich bewegen.

Het *Good Lives Model* (Ward & Maruna, 2007; Ward & Fortune, 2013) is zo'n twintig jaar geleden ontwikkeld als een alternatieve, positief-psychologische benadering van delinquenten. Hoewel soevereine mensen niet per definitie delinquenten zijn, zoals al eerder benadrukt, is het uitgangspunt van het Good Lives Model interessant omdat het ervan uitgaat dat mensen uit eigenbelang een tiental activiteiten, ervaringen of situaties nastreven die ieders welzijn bevorderen (basisbehoeften). Ook wanneer hun gedrag (vanuit de norm bezien) antisociaal oogt, ligt daaronder vaak een diepere laag, waarin emotie een belangrijke rol speelt. In de kern kan dit worden begrepen vanuit de menselijke behoefte om iets goed te doen.

Het Good Lives Model gaat uit van tien zogenoemde 'primary goods' of basisbehoeften die mensen nastreven (die trouwens onderverdeeld kunnen worden in meer gedetailleerde, verwante onderdelen). Dit zijn: (i) leven: gezond leven en functioneren, (ii) kennis: dingen weten die zinvol zijn om een goed leven te kunnen leiden, (iii) uitmuntendheid in werk en spel: de ervaring ergens meesterlijk in te zijn, (iv) uitmuntendheid in handlingsvermogen: autonomie en het vermogen tot zelfsturing, (v) innerlijke vrede: vrijheid van emotionele onrust en stress, (vi) vriendschap, inclusief intieme, romantische en familiale relaties waar je op kunt terugvallen als dat nodig is, (vii) gemeenschap: ervaring van bij een groter geheel te horen dat naar je omkijkt, (viii) spiritualiteit: zingeving, het vinden van betekenis en doel in het leven, (ix) geluk, (x) creativiteit (Ward & Gannon, 2006; Serie et al., 2021). Bij het opstellen van de topiclijst is ook vanuit de lens van het Good Lives Model gekeken.

De onderwerpen die aan bod kwamen in de diepte-interviews waren:

- persoonlijke ontwikkeling en levensloop;
- zelfidentificatie, visie op soevereiniteit en interpretatie van het gedachtegoed;
- aangedragen motieven en drijfveren;
- visie op organisatie en netwerk(en) in Nederland en eigen positionering daarbinnen;
- visie op overheid en samenleving, nu en in de toekomst;
- visie op wetsovertredingen en geweld in relatie tot het gedachtegoed;
- ervaringen met overheden, politie, justitie en andere instanties, inclusief handelingsadvies over omgang tussen instanties en soevereine mensen.

De topiclijst is bewust zo opgesteld om respondenten de ruimte te geven om hun eigen verhaal te vertellen. Uiteraard zorgden we ervoor dat de topics (of thema's) die we wilden bespreken aan bod kwamen, maar de volgorde waarin dat gebeurde en in hoeverre elk onderwerp in elk gesprek uitgediept werd, stond van tevoren niet vast. Het stond

respondenten ook vrij om onderwerpen aan te kaarten of bepaalde vragen niet te beantwoorden. Demografische gegevens zijn niet expliciet uitgevraagd, maar kwamen in veel gesprekken wel ter sprake. Het gaat dan om bijvoorbeeld de leeftijd van de respondent, diens woonplaats, en diens gezinssamenstelling.

Werkwijze

Respondenten kregen, wanneer zij aangaven open te staan voor een interview, uitleg over het doel van het onderzoek en ruimte om hierover vragen te stellen. Alle respondenten kregen vooraf een informatiebrief en toestemmingsformulier toegestuurd, met daarin onder meer informatie over het doel van het onderzoek, wat medewerking inhoudt en hoe wordt omgegaan met de verzamelde data en (persoons)gegevens. Het toestemmingsformulier werd voorafgaand aan het interview door zowel respondent(en) als onderzoeker(s) getekend, of mondeling opgenomen indien dat de voorkeur had van de respondent. Voor twee respondenten was een voorwaarde voor deelname om het door ons opgestelde toestemmingsformulier in hun eigen juridische format te mogen zetten. Zij hebben dit gedaan en, net als de aanwezige interviewers, ondertekend. Het uitgangspunt van het toestemmingsformulier is dat respondenten weten waaraan zij meewerken en welke rechten daaraan verbonden zijn.¹⁰¹ Dit uitgangspunt was, naar onze inschatting, voldoende gewaarborgd in dit aangepaste toestemmingsformulier en de correspondentie met deze twee respondenten.

Het gespreksverslag is woordelijk uitgewerkt¹⁰² en gepseudonimiseerd. Dat wil zeggen dat herleidbare elementen die niet essentieel zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen zijn weggelaten of vervangen door meer generieke termen. Het gaat dan bijvoorbeeld om namen van bedrijven, woonplaatsen of (specifieke) beroepen. Het verslag is ter controle voorgelegd aan de respondenten die aangaven dat te willen. Aanvullingen en wijzigingen die daarop zijn ontvangen, zijn overgenomen. De gespreksverslagen inclusief aanvullingen en wijzigingen zijn gecodeerd en geanalyseerd.

Coderen en analyseren

Het coderen van de diepte-interviews is volledig door een van de onderzoekers uitgevoerd om dezelfde manier van coderen voor alle interviews te bewerkstelligen. Hiervoor is gebruikgemaakt van een codeerschema. Het codeerschema was gebaseerd op de te beantwoorden onderzoeksvragen, het uitgevoerde literatuur- en mediaonderzoek, en de topiclist. Het codeerschema bestond uit onderwerpen zoals algemene gegevens (datum, locatie, setting, interviewer), demografische gegevens van de respondent (gender, leeftijd, gezinssamenstelling, woonregio) en inhoudelijke gegevens, zoals zelfidentificatie en uitingen, visie op overheid en samenleving, en interpretatie van het gedachtegoed. De ontwikkeling van het codeerschema was een iteratief proces. Dat wil zeggen dat er gaandeweg onderwerpen zijn toegevoegd wanneer dat relevant was. Door de interviews te coderen, konden patronen en verbanden worden ontdekt in de

101 Bijvoorbeeld dat je als deelnemer je deelname zonder opgaaf van reden mag stoppen.

102 Op één uitzondering na is er wel verslag gelegd van het gesprek, maar geen audio-opname is gemaakt.

verhalen van respondenten. Het werd op die manier bijvoorbeeld gemakkelijker om te zien hoe vaak iets voorkwam of hoe door verschillende respondenten over een bepaald onderwerp werd gedacht.

Na het coderen zijn de interviewdata geanalyseerd. Hierbij was een belangrijk vraag *waarom* mensen bepaalde dingen denken of doen. Bij het analyseren van de interviews is wederom inspiratie gehaald uit eerdergenoemd wetenschappelijk onderzoek (SAT, Good Lives Model) maar ook uit het werk van Sizoo, Strijbos en Glas rondom grieven en een enactivistische benadering daarvan. Sizoo, Strijbos, & Glas (2022) geven aan dat grieven een prisma zijn om allerlei interacties te bezien die mensen aangaan om zich in een positie te brengen om te handelen zoals zij dat willen (en zoals zij dat normaal, goed, fatsoenlijk en eerlijk vinden), terwijl die positie tegelijkertijd ook wordt betwist door regels, overheidstoezicht, waarden en normen die de samenleving (in hun ogen) oplegt. Het is daarmee geen oorzaak van gedrag, maar kan wel helpen om de route naar bepaald gedrag te begrijpen. Het beter begrijpen, dat is waarin we geïnteresseerd zijn in dit onderzoek.

De uitkomsten van de diepte-interviews worden aan de hand van citaten gepresenteerd in hoofdstuk 4.

D. Interviews met professionals en experts

Over de respondenten

In totaal is met zestien professionals en/of experts gesproken. Deze zijn zowel via het eigen netwerk van de onderzoekers geworven als door de organisaties waarvoor zij werkzaam zijn aan te schrijven. Het uitgangspunt van deze interviews was om professionals te spreken van uiteenlopende afdelingen en organisaties, waarbij voor de professionals leidend was dat zij zelf ervaringen hadden met de doelgroep of zicht hadden op de ervaringen van de professionals binnen hun organisatie (in het geval van leidinggevenden). Een globaal overzicht van de organisaties waarvoor de respondenten werkzaam waren ten tijde van het interview is te vinden in tabel 2. Het aantal telt niet op tot 16 omdat sommige mensen in meerdere categorieën tegelijk vallen. In het geval van zzp'ers is ervoor gekozen de organisatie waarvoor de opdracht wordt gedaan als uitgangspunt te nemen.

Tabel 2. Overzicht van aantal respondenten per organisatie

Organisatie	Aantal personen
Overheid (lokaal, regionaal, nationaal)	4
Wetenschap en kennisinstituten	2
Politie	2
Rechtspraak	1
Uitvoeringsinstanties	5
Zorgverleners	1
Samenwerkingsverbanden	1
Overig	1
<i>Totaal</i>	<i>17</i>

Werkwijze

De werkwijze is vergelijkbaar met de interviews met de doelgroep. Respondenten kregen vooraf een informatiebrief, tekenden een toestemmingsformulier en hebben indien gewenst het gespreksverslag ter inzage gekregen. Tijdens de interviews is geen vaste gespreksleidraad gehanteerd voor de interviews met professionals en wetenschappers omdat de expertise van de respondent daarin leidend was. In grote lijnen bestond de gehanteerde topiclist uit dezelfde onderwerpen als de interviews met de doelgroep:

- uitleg over het onderzoek en *informed consent*;
- achtergrondinformatie over respondent (functie, relatie met onderwerp);
- visie op wat het soevereine gedachtegoed wel/niet is;
- veronderstelde aantrekkingskracht van het gedachtegoed op mensen;
- ervaringen met en mening over (wat wel/niet werkt in de) interactie met soevereine mensen;
- afronding en uitleg over vervolg.

De gespreksverslagen zijn geanalyseerd en de uitkomsten verwerkt in hoofdstuk 5.

Bijlage 2 **Samenstelling begeleidingscommissie**

Voor dit onderzoek is een begeleidingscommissie samengesteld die in de loop van het onderzoek vier keer bijeenkwam. Deze begeleidingscommissie bestond uit de onderstaande leden:

prof. dr. Menno Hurenkamp (Universiteit van Humanistiek) – voorzitter

Lisa van Es MA (Politie Nederland & NSCR)

dr. Adriaan van Veldhuizen (Politie Nederland)

prof. dr. mr. Bram Sizoo (Universiteit van Amsterdam)

drs. Annemieke Venderbosch (Politie & Wetenschap)

Seran de Leede MA (Politie & Wetenschap)

Uitgaven in de reeks Politiewetenschap

1. Kerntaken van de politie. Een inventarisatie van heersende opvattingen

C.D. van der Vijver, A.J. Meershoek & D.F. Slobbe, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2001

2. Bevoegdheden overd(r)acht. Een onderzoek naar delegatie en mandaat van beheersbevoegdheden in de politiepraktijk

H.B. Winter & N. Struikma, Pro Facto B.V., Universiteit Groningen, 2002

3. Sturing van politie en politiewerk. Een verkennend onderzoek tegen de achtergrond van een veranderende sturingscontext en sturingsstijl

J. Terpstra, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2002

4. Woninginbrekers en zware jongens. Daders vanuit het voormalig Joegoslavië aan het woord

M. van San, E. Snel & R. Boers, Risbo, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2002

5. Zeg me wie je vrienden zijn. Allochtone jongeren en criminaliteit

F.M.H.M. Driessen, B.G.M. Völker, H.M. Op den Kamp, A.M.C. Roest & R.J.M. Molenaar, Bureau Driessen, Utrecht, 2002

6. Op deugdelijke grondslag. Een explorerende studie naar private forensische accountancy

J. van Wijk, W. Huisman, T. Feuth & H.G. van de Bunt, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2002

7. Voorbij de dogmatiek. Publiek-private samenwerking in de veiligheidszorg

A.B. Hoogenboom & E.R. Muller, COT, Den Haag, 2003

8. Hennepteelt in Nederland. Het probleem van de criminaliteit en haar bestrijding

F. Bovenkerk, W.I.M. Hogewind, D. Korf & N. Milani, Willem Pompe Instituut, Universiteit Utrecht, 2003

9. Politiekennis in ontwikkeling. Een onderzoek naar het verzamelen en veredelen van informatie voor het Politie Kennis Net

Bakker & C.D. van der Vijver, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2003

10a. Politie en geweld. Een verkenning van politiereacties op geweldsincidenten in vier Nederlandse regiokorpsen

C.J.E. In 't Velt, W.Ph. Stol, P.P.H.M. Klerks, H.K.B. Fobler, R.J. van Treeck & M. de Vries, NPA-Politie Onderwijs- en Kenniscentrum, LSOP, Apeldoorn, 2003

10b. Geweldige informatie? Onderzoek naar de informatiehuishouding van geweldsmeldingen bij de politie

R. van Overbeeke, O. Nauta, A. Beerepoot, S. Flight & M. Rietveld, DSP-groep, Amsterdam, 2003

11. Blauwe Bazen. Het leiderschap van korpschefs

R.A. Boin, P. 't Hart & E.J. van der Torre, Departement Bestuurskunde, Universiteit Leiden/COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2003

12. Over de grens. Een verkenning van projecten voor probleemjeugd in Duitsland, Engeland en Zweden

van Leiden, G. Verhagen & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2003

13. Integriteit in het dagelijkse politiewerk. Meningen en ervaringen van politiemensen

J. Naeyé, L.W.J.C. Huberts, C. van Zweden, V. Busato & B. Berger, Centrum voor Politiewetenschappen, VU Amsterdam, 2004

14. Politiestraatwerk in Nederland. Noodhulp en gebiedswerk: inhoud, samenhang, verandering en sturing

W. Ph. Stol, A.Ph. van Wijk, G. Vogel, B. Foederer & L. van Heel, Nederlandse Politie-academie, Onderzoeksgroep, LSOP, Apeldoorn, 2004

15. De kern van de taak. Kerncompetenties van de politie als criterium voor de afbakening van kerntaken in de praktijk

Mein, A. Schutte & A. van Sluis, ES&E, Den Haag, 2004

16. Professionele dienstverlening en georganiseerde criminaliteit. Hedendaagse integriteitsdilemma's van advocaten en notarissen

F. Lankhorst & J.M. Nelen, Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Sectie Criminologie, Amsterdam, 2004

17. Paradoxaal Politiebestel. Burgemeesters, Openbaar Ministerie en Politiechefs over de sturing van de politie

L.W.J.C. Huberts, S. Verberk, K. Lasthuizen & J.H.J. van den Heuvel, Vrije Universiteit Amsterdam/B&A Groep, 's-Gravenhage, 2004

18. Illegale vuurwapens in Nederland: smokkel en handel

A.C. Spapens & M.Y. Bruinsma, IVA, Tilburg, 2004

19. Samenwerking en netwerken in de lokale veiligheidszorg

J. Terpstra & R. Kouwenhoven, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2004

20. Uit balans: politie en bestel in de knel. State-of-the-art: bundeling van kennis en inzicht

H.G. van de Bunt, A.B. Hoogenboom, L.W.J.C. Huberts, E.R. Muller, J. Terpstra, C.D. van der Vijver & C. Wiebrens, 2004 Redactie: G.C.K. Vlek, C. Bangma, C. Loef & E.R. Muller

21. Politie en media. Feiten, fictie en imagopolitiek

H. Beunders & E.R. Muller, Erasmus Universiteit Rotterdam/COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Leiden, 2005 (2e druk 2009)

22. Integriteit van de politie. State-of-the-art: wat we weten op basis van Nederlands onderzoek

L.W.J.C. Huberts & J. Naeyé, Centrum voor Politie- en Veiligheidswetenschappen/Vrije Universiteit, Amsterdam, 2005

23. De sociale organisatie van mensensmokkel

R. Staring, G. Engbersen, H. Moerland, N. de Lange, D. Verburg, E. Vermeulen & A. Weltevrede; m.m.v. E. Heyl, N. Hoek, L. Jacobs, M. Kanis & W. van Vliet, Erasmus Universiteit Rotterdam: Criminologie – Sociologie – Risbo, 2005

24. In elkaars verlengde? Publieke en private speurders in Nederland en België

U. Rosenthal, L. Schaap J.C. van Riessen, P. Ponsaers & A.H.S. Verhage, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Universiteit Gent, 2005

25. De strafrechtelijke rechtshulpverlening van Nederland aan de lidstaten van de Europese Unie. De politieke discussie, het juridische kader, de landelijke organisatie en de feitelijke werking

C.J.C.F. Fijnaut, A.C. Spapens & D. van Daele, Universiteit van Tilburg, Vakgroep Strafrechtwetenschappen, 2005

26. Niet zonder slag of stoot. De geweldsbevoegdheid en doorzettingskracht van de Nederlandse politie

J. Naeyé, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Vrije Universiteit Amsterdam, 2005

27. Preventief fouilleren. Een analyse van het proces en de externe effecten in tien gemeenten

E.J. van der Torre & H.B. Ferwerda, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2005

28. Zedenmisdriven in Nederland. Aangiften- en verdachtenanalyses op basis van HKS-gegevens

A.Ph. van Wijk, S.R.F. Mali, R.A.R. Bullens, L. Prins & P.P.H.M. Klerks, Politieacademie Onderzoeksgroep, Apeldoorn, Vrije Universiteit Amsterdam. KLPD, 2005

29. Groepszedenmisdriven onder minderjarigen. Een analyse van een Rotterdamse casus

Van Leiden & J. Jakobs, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2005

30. Omgaan met conflictsituaties: op zoek naar goede werkwijzen bij de politie

O. Adang, N. Kop, H.B. Ferwerda, J. Heijnemans, W. Olde Nordkamp, P. de Paauw & K. van Woerkom, Onderzoeksgroep Politieacademie, Apeldoorn/Advies en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2006

31. De strategische analyse van harddrugsscenes. Hoofdlijnen voor politie en beleid

E.J. van der Torre, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2006

32a. Cijfers en stakeholders. Prestatiesturing en de gevolgen voor de maatschappelijke en politiekbestuurlijke relaties van de politie

Van Sluis, L. Cachet, L. de Jong, C. Nieuwenhuyzen & A. Ringeling, Centre for Local Democracy, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2006

32b. Operationele betrokkenheid. Prestatiesturing en bedrijfsvoering Nederlandse politie

A.B. Hoogenboom, Nivra-Nyenrode, Breukelen, 2006

32c. Op prestaties gericht. Over de gevolgen van prestatiesturing en prestatieconvenanten voor sturing en uitvoering van het politiewerk

M.P.C.M. Jochoms, F. van der Laan, W. Landman, P.S. Nijmeijer & A. Sey, Politieacademie, Apeldoorn/Twynstra Gudde, Amersfoort/Universiteit van Amsterdam, 2006

33. Het nieuwe bedrijfsmatig denken bij de politie. Analyse van een culturele formatie in ontwikkeling

J. Terpstra & W. Trommel, IPIT Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2006

34. De legitimiteit van de politie onder druk? Beschouwingen over grondslagen en ontwikkelingen van legitimiteit en legitimiteitstoekenning

Bundel onder redactie van C.D. van der Vijver & G.C.K. Vlek, IPIT Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente/Politie & Wetenschap, 2006

35. Naar beginselen van behoorlijke politiezorg

M.J. Dubelaar, E.R. Muller & C.P.M. Cleiren, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden, 2006

36a. Asielmigratie en criminaliteit

J. de Boom, G. Engbersen & A. Leerkes, Risbo Contractresearch BV/Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2006

36b. Criminaliteitspatronen en criminele carrières van asielzoekers

M. Althoff & W.J.M. de Haan, m.m.v. S. Miedema, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Rijksuniversiteit Groningen, 2006

36c. 'Ik probeer alleen maar mijn leven te leven'. Uitgeprocedeerde asielzoekers en criminaliteit

Leerkes, Risbo Contractresearch BV/Erasmus Universiteit, Rotterdam; Amsterdamse School voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek/Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 2006

37. Positie en expertise van de allochtone politiemedewerker

J. Broekhuizen, J. Raven & F.M.H.M. Driessen, Bureau Driessen, Utrecht, 2007

38. Lokale politiechefs. Het middenkader van de basispolitiezorg

E. J. van der Torre, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2007

39. Niet verschenen**40. Conflict op straat: strijden of mijden? Marokkaanse en Antilliaanse jongeren in interactie met de politie**

N. Kop, Martin Euwema, m.m.v. H.B. Ferwerda, E. Giebels, W. Olde Nordkamp & P. de Paauw, Politieacademie, Apeldoorn, Universiteit Utrecht, 2007

41. Opsporing onder druk

Liedenbaum & M. Kruijsen, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2008

42. Symbolen van orde en wanorde. Broken windows policing en de bestrijding van overlast en buurtverval

van Stokkom, Centrum voor Ethiek, Radboud Universiteit Nijmegen, 2008

43. Verkeershandhaving: prestaties leveren, problemen aanpakken

G. Meershoek & M. Krommendijk, IPIT, Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2008

44. De frontlinie van opsporing en handhaving. Stelselmatige bedreigingen door burgers als contrastrategie

M.J.G. Jacobs, M.Y. Bruinsma & J.W.M.J. van Poppel, IVA Tilburg, 2008

45a. 'Kracht van meer dan geringe betekenis'. Deel A: Politiegeweld in de basispolitiezorg

R. Bleijendaal, J. Naeyé, P. Chattellon & G. Drenth, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008

45b. 'Kracht van meer dan geringe betekenis'. Deel B: Sturing en toetsing van de politieke geweldsbevoegdheid

G. Drenth, J. Naeyé & R. Bleijendaal, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008

45c. Agressie en geweld tegen politiemensen. Beledigen, bedreigen, tegenwerken en vechten

J. Naeyé & R. Bleijendaal, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008

45d. Belediging en bedreiging van politiemensen

J. Naeyé, m.m.v. M. Bakker & C. Grijzen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2009

45e. Uitgangspunten voor politieoptreden in agressie- en geweldssituaties

J. Naeyé, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010

46. Wijkagenten en hun dagelijks werk. Een onderzoek naar de uitvoering van gebiedsgebonden politiewerk

J. Terpstra, 2008

47. Bijzonder zijn ze allemaal! Vergelijkend onderzoek naar reguliere en bijzondere opsporing

W. Faber, A.A.A. van Nunen & C. la Roi, Faber Organisatievernieuwing, Oss, 2009

48. Gouden bergen. Een verkennend onderzoek naar Nigeriaanse 419-fraude: achtergronden, daderkenmerken en aanpak

Y.M.M. Schoenmakers, E. de Vries Robbé & A.Ph. van Wijk, Politieacademie, Apeldoorn/Bureau Beke, Arnhem, 2009

49. Het betwiste politiestel. Een vergelijkend onderzoek naar de ontwikkeling van het politiestel in Nederland, België, Denemarken, Duitsland, Engeland & Wales

Cachet, A. van Sluis, Th. Jochoms, A. Sey & A. Ringeling, Erasmus Universiteit Rotterdam/Politieacademie, Apeldoorn/Korps landelijke politiediensten, Driebergen, 2009

50. Leven met bedreiging. Achtergronden bij aangiften van bedreiging van burgers
Bieleman, W.J.M. de Haan, J.A. Nijboer & N. Tromp, Intraval & Rijksuniversiteit Groningen, 2010**51a. Het publieke belang bij private preventie. Een economische analyse van inbraakpreventiebeleid**

B.A. Vollaard, TILEC/Universiteit van Tilburg, 2009

51b. Het effect van langdurige opsluiting van veelplegers op de maatschappelijke veiligheid

B.A. Vollaard, TILEC/Universiteit van Tilburg, 2010

52. Lokale politiek over politie

T.B.W.M. van der Torre-Eilert, H. Bergsma & M.J. van Duin, met medewerking van R. Eilert, LokaleZaken, Rotterdam, 2010

53a. Trainen onder stress. Effecten op de schietvaardigheid van politieambtenaren

R.R.D. Oudejans, A. Nieuwenhuys & G.P.T. Willemsen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010

53b. Schieten of niet schieten? Effecten van stress op schietbeslissingen van politieambtenaren

Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2012

53c. Politievaardigheden onder stress. Het optimaliseren van aanhouding en zelfverdediging in de praktijk

P.G. Renden, A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2015

53d. Effectief omgaan met acute stress. Effecten van aanleg en trainingservaring op de schietprestatie onder druk

Landman, A. Nieuwenhuys & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2015

54. Politie en publiek. Een onderzoek naar de communicatievormen tussen burgers en blauw

H.J.G. Beunders, M.D. Abraham, A.G. van Dijk & A.J.E. van Hoek, DSP-groep, Amsterdam/Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2011

55. Managing collective violence around public events: an international comparison

O.M.J. Adang with cooperation from: S.E. Bierman, E.B. Brown, J. Dietermann, C. Putz, M. Schreiber, R. van der Wal, J. Zeitner, Police Science & Research Programme, Apeldoorn, 2011

56. Stads- en regioscan in de grootste Brabantse gemeenten. De achtergronden van onveilige GVI-scores

B.M.W.A. Beke, E.J. van der Torre, M.J. van Duin, COT, Den Haag; LokaleZaken, Rotterdam & Beke Advies, Arnhem, 2011

57. De mythe ontrafeld? Wat we weten over een goed politieleiderschap

W. Landman, M. Brussen & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2011

58. Proactief handhaven en gelijk behandelen

J. Svensson, H. Sollie & S. Saharso, Vakgroep Maatschappelijke Risico's en Veiligheid, Institute of Governance Studies, Universiteit Twente, Enschede, 2011

59a. De sterkte van de arm: feiten en mythes

J.H. Haagsma, T.M. Rumke, I. Smits, E. van der Veer & C.J. Wiebrens, Andersson Elffers Felix, Utrecht, 2012

59b. Blauw, hier en daar. Onderzoek naar de sterkte van de politie in Nederland, België, Denemarken, Engeland & Wales en Nordrhein-Westfalen

J.H. Haagsma, I. Smits, H. Waarsing & C.J. Wiebrens, Andersson Elffers Felix, Utrecht, 2012

60. De nachtdienst 'verlicht'

M.C.M. Gordijn, Rijksuniversiteit Groningen, 2012

61. Opsporing Verzocht. Een quasi-experimentele studie naar de bijdrage van het programma Opsporing Verzocht aan de oplossing van delicten

J.G. van Erp, F. van Gastel & H.D. Webbink, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2012

62. Jeugdige zedendelinquenten en recidive. Een onderzoek bij jeugdige zedendelinquenten naar de voorspellende waarde van psychiatrische stoornissen en psychosociale problemen voor (zedend)recidive

Boonmann, L.M.C. Nauta-Jansen, L.A. 't Hart-Kerkhoffs, Th.A.H. Doreleijers & R.R.J.M. Vermeiren, VUmc De Bascule, Duivendrecht, 2012

63. Hoe een angstaas een jokkebrok herkent

J. Jolij, Rijksuniversiteit Groningen, 2012

64. Politie en sociale media. Van hype naar onderbouwde keuzen

Meijer, S. Grimmelijsen, D. Fictorie, M. Thaens, P. Siep, Universiteit Utrecht, Center for Public Innovation, Rotterdam, 2013

65. Wapengebruik. Van inzicht in modus operandi naar een effectieve aanpak

M.S. de Vries, Universiteit Twente, Enschede, 2013

66. Politieverhalen. Een etnografie van een belangrijk aspect van politieculturen

M.J. van Hulst, Tilburg University, Tilburg, 2013

67. Recherchebazen. Een empirisch onderzoek naar justitieel politieleiderschap

E.J. van der Torre, M.J. van Duin & E. Bervoets, LokaleZaken, Rotterdam, 2013

68. Driehoeken: overleg en verhoudingen. Van lokaal tot nationaal

E.J. van der Torre & T.B.W.M. van der Torre-Eilert, m.m.v. E. Bervoets & D. Keijzer, LokaleZaken, Rotterdam, 2013

69. Overvallen vanuit daderperspectief. Situationele aspecten van gewelddadige, niet-gewelddadige en afgeblazen overvallen

W. Bernasco, M.R. Lindegaard & S. Jacques, NSCR, Amsterdam, 2013

70. Geweld tegen de politie. De rol van mentale processen van de politieambtenaar

L. van Reemst, T. Fischer & B. Zwirs, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2013

71. Vertrouwen in de politie: trends en verklaringen

L. van der Veer, A. van Sluis, S. Van de Walle & A. Ringeling, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2013

72. Mobiel banditisme. Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende criminele groepen in Nederland

Siegel, i.s.m. R. Koenraadt, D. Lyubenova, N. Sovre & A. Troscianczuk, Universiteit Utrecht, 2013

73. De ontwikkeling van de criminaliteit van Rotterdamse autochtone en allochtone jongeren van 12 tot 18 jaar. De rol van achterstanden, ouders, normen en vrienden

F.M.H.M. Driessen, F. Duursma & J. Broekhuizen, Bureau Driessen, Utrecht, 2014

74. Speciaal blauw. Verschijningsvormen en overwegingen van specialisatie en despecialisatie binnen de Nederlandse politieorganisatie

R.J. Morée, W. Landman & A.C. Bos, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2014

75. Gevangene van het verleden. Crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving

M.H. Boone, H.G. van de Bunt & D. Spiegel, m.m.v. K. van de Ven, Erasmus Universiteit, Rotterdam, Universiteit Utrecht, 2014

76. Brandstichters onder vuur. Een empirisch onderzoek naar zaken van brandstichting en hun daders

L. Dalhuisen & F. Koenraadt, Universiteit Utrecht, 2014

77. Van stadswacht naar nieuwe gemeentepolitie? Gemeentelijk toezicht en handhaving in de openbare ruimte

T. Eikenaar & B. van Stokkom, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2014

78. Politie mensen over het strafrecht

J. Kort, M.I. Fedorova & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2014

79. Kijken, luisteren, lezen. De invloed van beeld, geluid en schrift op het oordeel over verdachtenverhooren

M. Malsch, R. Kranendonk, J. de Keijser, H. Elffers, M. Konter & M. de Boer, NSCR, Amsterdam, 2015

80. De mentale gesteldheid van de familierechercheur. Een onderzoek naar werkgerelateerde stress en secundaire posttraumatische groei binnen een bijzondere groep politieambtenaren

L.J.A. Bollen, M.C. Saan, M.J.J. Kunst, B.W.C. Zwirs & K.F. Kuijpers, Universiteit Leiden, 2015

81. Na de vrijlating. Een exploratieve studie naar recidive en re-integratie van jihadistische exgedetineerden

D.J. Weggemans & B.A. de Graaf, Universiteit Leiden, Universiteit Utrecht, 2015

82. Dat heeft iemand anders gedaan! Een studie naar slachtofferschap en modus operandi van identiteitsfraude in Nederland

L. Paulissen & J. van Wilsem, Universiteit Leiden, 2015

83. Demonstratieve kampementen

Roorda, Rijksuniversiteit Groningen, 2015

84. Private ordebewaarders bij betogingen

Roorda, Rijksuniversiteit Groningen, 2015

85. Spelen met weerbaarheid. Belemmerende patronen en doorbrekende handelingsperspectieven bij het ontwikkelen van basisteams

W. Landman, R. Kouwenhoven & M. Brussen, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2015

86. 'Onnodige' bureaucratie binnen het basispolitiewerk. Onderzoek naar de achtergronden van een hardnekkig verschijnsel

J. Kort & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit Nijmegen, 2015

87. Politie en GHB-problematiek op het platteland

T. Nabben & D.J. Korf, Universiteit van Amsterdam, 2016

88. Basisteams in de Nationale Politie. Organisatie, taakuitvoering en gebiedsgebonden werk

J. Terpstra, I. van Duijneveldt, T. Eikenaar, T. Havinga & B. van Stokkom, Radboud Universiteit Nijmegen, 2016

89. Samen of apart. De invloed van overleg tussen agenten bij het opstellen van het proces-verbaal

Vredeveldt, L. Kesteloo & P.J. van Koppen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2016

90. Overvallen in beeld. Gedrag van daders, slachtoffers en omstanders

M.R. Lindegaard, W. Bernasco & T. de Vries, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Amsterdam, 2016

91. Boeven vangen. Een onderzoek naar proactief politieoptreden

W. Landman & L. Kleijer-Kool, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2016

92. VVC onder de aandacht. Een onderzoek naar ZSM en de gevolgen voor het politiewerk

R. Salet & J. Terpstra, m.m.v. P. Frielink, Radboud Universiteit Nijmegen, 2017

93. De mogelijke meerwaarde van bodycams voor politiewerk. Een internationaal literatuuronderzoek

S. Flight, Sander Flight Onderzoek & Advies, Amsterdam, 2017

93A Focus. Evaluatie pilot bodycams Politie Eenheid Amsterdam 2017-2018

S. Flight, Sander Flight Onderzoek & Advies, Amsterdam, 2019

93b Evaluatie bodycams Landelijke Eenheid; Proeftuin bodycams Dienst Infrastructuur 2018

S. Flight, Sander Flight Onderzoek & Advies, Amsterdam, 2019

94. Criminele families in Noord-Brabant. Een verkenning van generatie-effecten in de georganiseerde misdaad

H. Moors & T. Spapens, EMMA, Den Haag; Tilburg University, Tilburg, 2017

94a. Intervenieren in criminele families

Boer, R. Ceulen, H. Moors, T. Spapens, EMMA/Tilburg University, 2020

95. Effectiviteit van het verdachtenverhoor. Een veldstudie naar de relatie tussen verhoortechnieken, de verklaring van verdachten en de aanwezigheid van de advocaat in zware zaken

W.J. Verhoeven & E. Duinhof, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2017

96. Van meerdere markten thuis? Overlap in markten van zware en georganiseerde misdaad en de consequenties voor de opsporing

T. Spapens, m.m.v. M. Bruinsma, Tilburg University, Tilburg, 2017

97. Horen, zien en zwijgen. Opsporing in dorpen en stadsbuurten met een gesloten leefgemeenschap

Bervoets & M. Bruinsma, Bureau Bervoets, Amersfoort, 2017

98. Geweld tegen hulpverleners in de psychiatrie. Aard, omvang en aangifte bij de politie

J.M. Harte, I. van Houwelingen & M.E. van Leeuwen, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2017

99. Geëiste en opgelegde straffen bij de strafrechtelijke afhandeling van georganiseerde criminaliteit. Rapportage in het kader van de vijfde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit

C.G. van Wingerde & H.G. van de Bunt, Erasmus School of Law, Rotterdam, 2017

100. Doorgroeiers in de misdaad. De criminele carrières en achtergrondkenmerken van jonge daders van een zwaar delict

V. van Koppen, V. van der Geest & E.R. Kleemans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2017

101. Profielen van Nederlandse outlawbikers en Nederlandse outlawbikerclubs

Blokland, W. van der Leest & M. Soudijn (m.m.v. E. Kleinheerenbrink & I. van Die), Leiden Law School, Leiden, 2017

102. Verdachten van terrorisme in beeld. Achtergrondkenmerken, ‘triggers’ en eerdere politiecontacten

Thijs, E. Rodermond & F. Weerman, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Amsterdam, 2018

103. Burgemeesters in cyberspace. Handhaving van de openbare orde door bestuurlijke maatregelen in een digitale wereld

W. Bantema, S.M.A. Twickler, S.A.J. Munneke, M. Duchateau & W.Ph. Stol, NHL Stenden Hogeschool, Leeuwarden; Rijksuniversiteit Groningen, Groningen, 2018

104. Een bittere pil. Het fenomeen en de aanpak van illegale medicijnenhandel

van Leiden, A. Lenders & H. Ferwerda, Bureau Beke, Arnhem, 2018

105. Vastzitten zonder straf. Over verzekeringsstellingen en schadevergoedingen op basis van artikel 89 Sv

P. Kruize & P. Gruter, Bureau Ateno, Amsterdam, 2018

106. ‘Ik hou het hier wel uit, hoor’. Mentale weerbaarheid binnen de districtsrecherche

H. Sollie, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2018

107. Bestuurlijke bevoegdheden, politie en de lokale aanpak van onveiligheid

R. Salet & H. Sackers, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2019

108. Politie en actief burgerschap: een veilig verbond? Een onderzoek naar samenwerking, controle en (neven)effecten

V. Lub & T. de Leeuw, m.m.v. A.S. Leerkes & R.J. Kleinhans, Bureau voor Sociale Argumentatie, Rotterdam; Erasmus Universiteit, Rotterdam; Bureau voor Maatschappij, Veiligheid & Deviantie, Rotterdam, 2019

109. Wijkagenten en veranderingen in hun dagelijks werk. Verslag van een onderzoek

J. Terpstra, m.m.v. A. Evers, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2019

110. Naar een efficiëntere noodhulp? Een verkennend actieonderzoek

Scholtens & I. Helsloot, m.m.v. S. Kraaijenbrink, J. Vlagsma, M. Jürgens, D. Mouris & M. Eising, Crisislab, Renswoude, 2019

111. Bestrijding van Outlaw Motorcycle Gangs. Een rechtsvergelijkende studie naar de aanpak van onrechtmatige organisaties in rechtsstatelijk perspectief.

J. Koornstra, B. Roorda, M. Vols & J.G. Brouwer, Rijksuniversiteit Groningen, 2019

112. Politiestraatgezag en (on)gehoorzaam burgergedrag

Scholtens, M. Helsloot, I. Helsloot, Crisislab, Renswoude, 2019

113. Verkeershandhaving op Nederlandse autosnelwegen; Evaluatie van de werkwijze van het Team EVT, de effecten en de acceptatie van politiecontroles

Ch. Goldenbeld, A. Stelling-Kończak, S. van der Kint, SWOV, Den Haag, 2019

114. Virtual reality als onderzoeksmethode om inbrekers te doorgronden

van Sintemaartensdijk, J.L. van Gelder, P.A.M. van Lange, M. Otte, J.W. van Prooijen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2019

115. Wanneer blaffende honden bijten. Een vergelijking tussen fataal en niet-fataal huiselijk geweld

P. Aarten, C. Boelema Robertus, L. Alink, M. Liem, Universiteit Leiden, 2020

116. Kijk naar het systeem. Begrijpen en beïnvloeden van opsporingspraktijken

W. Landman, R. Kouwenhoven, M. Brussen, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2020

117. Verbeelding in de verhoorkamer. De invloed van het gebruik van beeldmateriaal in het verhoor op verhoortechnieken en proceshouding

W.J. Verhoeven, G. Vanderveen, L. van Dillen, S. Kruit, Erasmus Universiteit, Universiteit Leiden, 2020

118. Met gepast geweld. Politiegeweld in Nederland in 2016

M. Kuin, F. Kriek, J. Timmer, m.m.v. Y. Bleeker en E. Verbeek, Regioplan, Amsterdam en Vrije Universiteit Amsterdam, 2020

119. De rol van bodycambeelden in de opsporing en bewijsvoering

Vredeveltdt, L. Kesteloo, A. Hildebrandt, Vrije Universiteit Amsterdam, 2020

120. Slachtoffer van onlinecriminaliteit, wat nu?

S.G.A. van de Weijer, E.R. Leukfeldt, S. van der Zee, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Amsterdam, 2020

121. Een alternatief voor jeugdige hackers? Plan- en procesevaluatie van Hack_Right

J.A.M. Schiks, M.S. van 't Hoff-de Goede, E.R. Leukfeldt. De Haagse Hogeschool, Centre of Expertise Cybersecurity, Den Haag; Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Amsterdam, 2021

122. Criminaliteit en huiselijk geweld: twee kanten van dezelfde medaille? De relatie tussen criminaliteit en huiselijk geweld

S. van Deuren, J. Kroese, M. van Dijk, V. Eichelsheim, A. Blokland, S. van de Weijer. Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Amsterdam, 2021

123. Oververtegenwoordiging verder ontcijferd. Een kwantitatief onderzoek naar sociale verschillen in verdenkingskans en zelfgerapporteerd crimineel gedrag onder jongeren in Nederland

W. Bezemer, A. Leerkes. Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2021

124. Gebiedsgebonden politiewerk in ontwikkeling. Onderzoek naar basisteams in een digitale en superdiverse samenleving

J. Terpstra, R. Salet, I. van Duijneveldt, T. Havinga, Radboud Universiteit 2021

125. Slimme(re) opsporing, Een verslag van de ontwikkeling en pogingen tot implementatie van een handreiking voor efficiënte opsporing door de politie

Helsloot, P. van Lochem, C. Kijne, Crisislab, Renswoude 2022

126. Politiewerk op het web. Een verkennend onderzoek naar online gegevensvergaring door de politie

Wouter Landman, Sanne Groothuis, Twijnstra Gudde, Amersfoort, 2022

127. Living apart together? Publiek-private relaties in de bestrijding van interne financieel-economische criminaliteit

Dr. C.A. Meerts, Prof. dr. mr. W. Huisman, Prof. dr. E.R. Kleemans, m.m.v. M. van Straten, MSc, VU-Universiteit, Amsterdam, 2022

128. Politiestraatwerk onder corona. Verbinding tussen landelijk beleid en lokale gemeenschap

Wouter Stol, Litska Strikwerda, Saskia Westers, Wendy Schreurs, NHL Stenden Hogeschool, 2023

129. Moreel kompas

Anton van Wijk, Marjan Olfers, Mark van Vugt, Ard Barends, Juno van Esseveldt, Den Haag, 2023

130. Liquidaties in Nederland. Ontwikkelingen & achtergronden van schutters en andere betrokkenen

Sheila Adjiembaks, Frank Boerman, Robby Roks, Ewout Stoffers, RIEC Midden-Nederland, onderzoeksbureau ESSA Research, Erasmus Universiteit Rotterdam, Landelijke Eenheid Nationale Politie, 2023

131. Goed-fout. Criminele verdringing in legale (ketens)processen; een verkennend onderzoek met voorbeelden uit de hout-, afval- en fruitketen

Bureau Bervoets, Eric Bervoets, Mirjam Corsel, Tim Boekhout van Solinge, m.m.v. Sabine Hellemons, maart 2024

132. Van opsporing tot bewijsvoering. Plaats delict-onderzoek voor de hele strafrechtketen

M. de Gruijter, A.J. Loeve, C.J. de Poot en M. Zuidberg, april 2024

133. Ongekend. Een onderzoek naar de impact van dreiging vanuit georganiseerde criminaliteit op politiewerk

S. Mehlbaum, J. Broekhuizen, K. van den Akker, m.m.v. S. van Ruiten, T. te Beest en J. de Boer, Halfweg, mei 2024

134. Criminele familienetwerken. Subculturele factoren en clan-achtige kenmerken

T. Spapens, H. Moors, L. de Veen, S. van Nimwegen, R. Bredo, S. Vriends, C. Jacobs. Tilburg University, EMMA (Experts in Media en Maatschappij, Nationale politie), oktober 2024

135. Polarisation, escalatie en alledaagse vrede. Aandachtswijken onder een vergrootglas

L.A. Slooter, Universiteit Utrecht. Politie & Wetenschap, januari 2025

136. Gerichtte invitatie tijdens het kindverhoor. De meerwaarde en timing van gerichtte invitatie in het verkrijgen van een uitgebreide verklaring van kinderen

D.J.H. Smeets, L.R.A. Alink, m.m.v. K. Dekens, R. Haak, I. Rispens en J. van der Sleen. Universiteit Leiden, 2025

137. Politiestraatwerk en informatiegebruik. Een longitudinale studie (1991-2023) over gevolgen van digitalisering

W. Stol, L. Strikwerda, J. Jansen, W. Schreurs. Politie & Wetenschap, mei 2025

138. Herinneringen aan misbruik van langer geleden. De betrouwbaarheid van (hervonden) herinneringen aan misbruik

M. ter Beek, H. Otgaar, B. Verschuere. Politie & Wetenschap, september 2025

139. Politieagent worden. Socialiseren in de wereld van de politie

W. Landman, H. Solle, m.m.v. V. König. Politie & Wetenschap, maart 2026